

Niina Lehtimäki
HERTTA KUUSISEN PUHE MESSUHALLISSA
24. MAALISKUUTA VAARAN VUONNA 1948
Tulkinta, vastaanotto ja merkitys

Suomen historian
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
kesällä 2000

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian laitos

Niina Lehtimäki

Hertta Kuusisen puhe Messuhallissa 24. maaliskuuta vaaran vuonna 1948.

Tulkinta, vastaanotto ja merkitys

Suomen historia

Pro gradu –tutkielma

4.9.2000

108 s.

Tiivistelmä:

Maaliskuun 24. päivänä 1948 SKDL:n kansanedustaja, Hertta Kuusinen, piti vasemmiston yhteisrintamakokouksessa puheen, jossa hän toi esille tapahtumia Tšekkoslovakian lähimenneisyydestä. Tämän puheen pohjalta kansandemokraattinen Vapaa Sana julkaisi referaatin, jossa keskeinen kohta Tšekkoslovakian tiestä typistyi alkuperäistä puhetta jonkin verran uhkaavampaan muotoon. Hertta Kuusinen oli pyrkinyt puheellaan innostamaan joukkoja vaalityöhön, mutta samalla hän tahtoi myös herättää vastapuolella pelkoa ja varoittaa näitä ryhtymästä Tšekkoslovakian kaltaisten tapahtumien provosoimiseen Suomessa. Kansandemokratia oli suomalaisten kommunistien päämäärä, mutta ilman Neuvostoliiton apua heillä ei ollut Tšekkoslovakian kommunisteihin verrattavia voimia. Myös Hertta Kuusinen tiesi tämän.

Tšekkoslovakian tapahtumat antoivat kuitenkin Messuhallin puheelle ja Vapaan Sanan referaatille sen omaa merkitystä suuremman kaikupohjan. Samoin Moskovan ohjeiden mukainen, neuvottelun alla ollut YYA-sopimusta tukemaan tarkoitettu kommunistien joukkoliike oli omiaan lisäämään huolta ei-kommunistisissa piireissä. Nämä nähtiin merkinä siitä, että kommunistit suunnittelivat vallankaappausta. Sosiaalidemokraattis-oikeistolainen rintama yhdistyi tämän kysymyksen yhteydessä ja aivan aidosta pelostakin huolimatta se pystyi kääntämään kommunistiuhan voitokseen. Tässä työssä Hertta Kuusisen puheesta tuli merkittävää propagandamateriaalia. Kevään 1948 eduskuntavaalikampanjoissaan kaikki ei-kommunistiset puolueet hyödynsivät Messuhallin puhetta omiin tarkoituksiinsa. Tarkempaan käsiteanalyysiin ei ollut vaaranvuosidiskurssiin verhoutuneen kielenkäytön aikana halua eikä mahdollisuutta. Hertta Kuusisen tarkennuksia Messuhallin puheeseen ei otettu vakavasti. Suomalaisen valtalehdistön ja ohella myös ulkomaiset lehdistö- ja diplomaattipiirit näkivät nämä tapahtumat oireellisina.

Asiasanat:

Hertta Kuusinen - vaaran vuodet – 1948 - SKDL – SKP – Tšekkoslovakia – retoriikka - diskurssi

Säilytyspaikka:

Historian laitoksen kirjasto

Jos olisin uskovainen, panisin joka ilta käteni ristiin ja kiittäisin jumalaa, mutta kun olen kommunisti, luon vain katseeni seinälle, jossa Marx, Engels, Lenin, Stalin, Schdanov ja Sinä ympäröitte työpöytäni ja ajattelen Neuvostoliittoa, puoluetta ja kaikkea, mikä niihin liittyy ja mitä saan kiittää niin elämäni ulkonaisista kehyksistä kuin sen sisällöstäkin.

Hertta Kuusinen kirjeessään isälleen 25. lokakuuta 1948

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO

1.1. Ajankuva.....	1
1.1.1. Kommunistisen leirin tiivistyminen	
1.1.2. Tšekkoslovakian ja Italian tie	
1.2. Aikaisempi tutkimus.....	8
1.2.1. Tutkimustraditio	
1.2.2. Lähdeteokset ja Messuhallin puhe	
1.3. Tutkimustehtävä ja metodi.....	12
1.4. Alkuperäislähteet.....	15

2. PUHE MESSUHALLISSA 24. MAALISKUUTA 1948

2.1. Puhuja ja aate.....	17
2.2. Näennäisen yhteisrintaman juhla.....	20
2.3. Mitä Hertta Kuusinen Työkansan Sanomien mukaan sanoi?.....	23
2.3.1. Yhteisrintaman polttava tehtävä	
2.3.2. Internationaali ja taistelu maailmasta	
2.3.3. Vihollisina suurpääoma ja fasistit	
2.3.4. Ahmavaaroista Jahvetteihin	
2.3.5. Ystävyyssopimus	
2.3.6. Tšekkoslovakian tiestä	
2.4. Puheen muut versiot.....	38
2.4.1. Luonnos	
2.4.2. Vapaan Sanan referaatti	
2.5. Puheen tarkoitus.....	46
2.5.1. Ideologia ja taustavaikuttajat	
2.5.2. Yhtä verettömästi ja parlamentaarisesti	
2.5.3. Tšekkoslovakian tien reaalin mahdottomuus	
2.5.4. Pelottelu ja penkkiagitaatio	
2.5.5. Lipsahduksen mahdollisuus	
2.5.6. Kokonaistulkinta	

3. PUHEEN VASTAANOTTO JA AIKALAISTULKINTA

3.1. Lehdistö.....	63
3.1.1. Keskusteluun osallistuneet lehdet	
3.1.2. Neutraali alku	
3.1.3. Referaatti havahduttajana	
3.1.4. Kritiikin huippu	
3.1.5. Vastakritiikki	
3.1.6. Selittelyjen jälkeen	
3.2. Puoluepoliitikot.....	79
3.2.1. Yhdistävä antikommunismi	
3.2.2. Vaalipropaganda	
3.3. Suomen tilanne ulkomaisen silmin.....	88
3.3.1. Lehdistö	
3.3.2. Diplomaattipiirit	
3.4. Aikalaistulkinnan kaksijakoisuus.....	96

4. PUHE OSANA KEVÄÄN 1948 TAPAHTUMIEN KOKONAISTULKINTAA

4.1. Merkitys ja seuraukset.....	98
4.1.1. Vallankaappaushuhut	
4.1.2. Vaalitappio	
4.2. Aikalaiskäsitys ja jälkiymmärrys.....	103

5. LOPUKSI

LIITE

LÄHDELUETTELO

1. JOHDANTO

1.1. Ajankuva

Keväällä 1948 Suomen historian vaaran vuosiksi¹ nimetty ajanjakso saavutti paradoksaalisen huippunsa.² Nuori valtio oli selvinnyt itsenäisenä demokratiana toisesta maailmansodasta ja valvontakomissio oli syyskuussa 1947 poistunut maasta, mutta poliittisesti koko kansakunta oli yhä vereslihalla. Oikean laidan järjestöt oli Neuvostoliiton tulkinnan mukaan fasistisina kielletty ja kommunistien³ sodanjälkeinen vaalivoitto oli vielä tuoreessa muistissa. Vaikka mitään dramaattista ei lopulta tapahtunutkaan, kevät 1948 muistetaan suuren uhan aikana. Kommunistien vallankaappaushuhut velloivat kiihkeimmillään ja jotain odotettiin tapahtuvan milloin tahansa.

Euroopan- ja osin maailmanlaajuisetkin tekijät toimivat osaselittäjänä myös Suomen tapahtumien taustalla. Kylmän sodan ainekset olivat idullaan. Keväästä 1946 lähtien toisen maailmansodan liittolaisten välit olivat alkaneet rakoilla. Trumanin oppi sai ensimmäiset sovelluksensa, länsimaiset kommunistit puhdistettiin hallituksista muun muassa Ranskassa ja Italiassa, ja USA:n ulkoministeri Georg C. Marshall hahmotteli suunnitelmansa taloudellisesta avusta Euroopalle. Marshall-avun uskottiin pysäyttävän kommunistien etenemisen Euroopassa ja vakauttavan maailmantalouden kapitalistiselle pohjalle⁴. Fasismien kukistuminen oli kuitenkin nostanut antifasismia ja sitä kautta kommunismin sen leimallisimpana edustajana vaikuttavaksi maailmanpoliittiseksi ideologiaksi.

¹Käytän "vaaran vuodet" -nimitystä sen vakiintuneimmassa merkityksessä tarkoittaen Suomen historian ajanjaksoa 1944 - 1948 tiedostaen samalla periodinimityksen kyseenalaisuuden. Nimitys juontuu Lauri Hyvämäen *Vaaran vuodet* -teoksesta, jonka nimeämiseen oli kirjoittajan mukaan ollut vaikuttamassa pääministeri Urho Kekkosen sihteeri. (Haataja 1986, s. 13.) Periodin nimi ei keinotekoisien aikarajauksensa ja suomalaisen arvoväilyksensä vuoksi ole kriittisen historian tutkimuksen mukainen, mutta korvaavia rinnakkaisnimityksiä ei laaja tutkimuskirjallisuuskäänne ole vakavissaan ryhtynyt esittämään. Käsitettä on problematisoinut lähinnä vain Kimmo Rentola, joka jatkaisi periodia vuoteen 1950. 1995d, s. 384. Toisaalta hänen mukaansa varsinaisia vaaran vuosia ei ollut: oli vain kolme vaaran kuukautta keväällä 1948. 1995d, s. 382.

²Paradoksaalisella huipulla tarkoitan vallankaappaushuhujen kiihkeitä ja samalla suhteellisen katteetonta vaihetta.

³Käytän tässä tutkielmassa käsitteitä kommunisti, äärivasemmistolainen ja toisinaan jopa sanaa kansandemokraatti osin synonyymisinä tietoisena siitä, että linjaeroa ainakin kahden viimeisen käsitteen välillä esiintyy. Riittävänä perusteluna tälle pidän sitä, että Hertta Kuusinen edusti molempia eikä tämän tutkimuksen kannalta ole tarpeen lähteä pohtimaan syvemmin SKDL:n ja SKP:n suhdetta. Keväällä 1948 liitto joka tapauksessa oli hyvin SKP-johtoinen.

1.1.1. Kommunistisen leirin tiivistyminen

Fasististen hallitusten kaatuminen oli synnyttänyt moniin Keski- ja Itä-Euroopan maihin poliittisen tyhjiön, joka NKP:n tuella ja puna-armeijan läsnäolon avulla oli suhteellisen helppo muuttaa Moskovon ohjailemiksi yksipuoluejärjestelmiksi. Muutosta edesauttoi se, että Tšekkoslovakiaa lukuun ottamatta näiltä mailta puuttuivat demokraattiset perinteet. Lisäksi läntinen vastarintaliike muun muassa Italiassa ja Ranskassa oli osin kanavoitunut juuri kommunistisen liikkeen kautta, jolloin sodanjälkeistä toimintaa voitiin jatkaa tältä pohjalta myös länsimaisen demokratian sisällä.

Kommunistipuolueiden politiikassa NKP oli sodanjälkeisestä uudesta tilanteesta aina vuoteen 1947 asti sallinut melko kirjavan aatteellisen mallin, jonka mukaan jokainen maa oli voinut pyrkiä omaa tietään sosialismiin. Stalin oli tunnustanut muun muassa brittien labour-puolueen pyrkimykset hitaammalla ja verettömällä tiellä; samoin Ranskan kommunistinen puolue oli korostanut vallankumousperinteestä rikkaan kansansa⁵ omaa - venäläisestä poikkeavaa - tietä sosialismiin. Syksyllä 1947 lännen yhteistyön tiivistyminen merkitsi kuitenkin myös kommunistien leirissä omien rivien kokoamista ja politiikan kaventumista. Perustettiin selkeästi Moskova-johtoinen Kominform ja muun muassa Italian ja Ranskan puolueita syytettiin opportunistista ja parlamentaarista harhoista. Kominform organisoi Länsi-Euroopan puolueita hyökkäävämpään politiikkaan, kyse oli leimallisesti oppositiopolitiikasta, ei enää osaanotosta valtaan kuten siihen asti.⁶ Painopiste siirtyi salaisiin hankkeisiin.

Vuosien 1947 ja 1948 vaihteessa Stalin otti äkkiä myös Suomen tilanteen lähempään tarkasteluun. Stalinin kannalta Suomella ei ollut kovin suurta strategista merkitystä eikä SKP:n edustajia oltu kutsuttu edes uuden yhteistyöelimen, Kominformin perustamiskokoukseen⁷, mutta nyt, kun suhteet voittajavaltioihin olivat mutkistuneet, ei Moskovalla ollut varaa odottaa, että pohjoisessa tilanne kehittyisi omalla painollaan. Parhaillaan käsittelyn alla ollut Saksan kriisikin painoi asioiden kulkua tähän suuntaan. Suomessa oli tähän asti niinkään elelty suurista puheista huolimatta oman hitaamman tien sosialismin ajatuksissa. Parlamentaarinen edustus oli

⁴Rentola 1986a, s. 282.

⁵Lazar 1998, s. 51.

⁶Rentola 1986a, s. 285.

⁷Ks. tarkemmin mm. Adibekov 1994, s. 205-214.

suhteellisen vahva, oma mies, Yrjö Leino, oli sisäministerinä ja sitä kautta Valtiollisen poliisin johdossa. Vallankumous oli saanut odottaa itseään. SKDL:n eduskuntaryhmän puheenjohtajan, Hertta Kuusisen, mukaan SKP oli itse asiassa onnellisemmassa asemassa kuin Venäjän bolševikit, jotka olivat joutuneet ottamaan kaiken kerralla. Suomessa voitiin sen sijaan kulkea asteittain, hitaampaa tietä sosialismiin ja opetella matkan varrella asioiden hoitamista.⁸

Tammikuussa 1948 SKP:n ylin johto: Yrjö Leino, Hertta Kuusinen ja myöhemmin myös Ville Pessi kuitenkin kutsuttiin Moskovaan saamaan ohjeita jyrkemmälle toiminnalle. Taustalla oli Stalinin suunnitelma maidenvälisten ystävyyssopimuksen solmimisesta, johon hän havitteli Paasikiven aloitetta. Muun muassa kommunistien kunnallisvaalitappion osoittamissa heikentyneissä asemissa hän ilmeisesti pelkäsi tämän mahdollisuuden karkaavan ulottuviltaan.⁹ Luultavasti Kremlissä ajateltiin, että valtiosopimuksen läpiajo edellyttäisi Suomessa sisäpoliittisia muutoksia. NKP:n politbyroon päätökset johtivat siihen, että Leino erotettiin liiallisen maltillisuuden vuoksi SKP:n johdosta, vaalitavoitteet asetettiin korkealle, puolue suunnattiin pohjoismaisen yhteistyön sijaan kohti Kominformia ja SKP aloitti yhä vahvemman pyrkimyksen maan johtavaksi puolueeksi.¹⁰

Kun aloitetta ystävyyssopimuksesta ei Suomen puolelta kuulunut, Stalin päätti itse tehdä aloitteen. Stalinin 22. helmikuuta 1948 päiväämä kirje laukaisi kommunistien joukkoliikehtimisen ensimmäisen aallon, joka kesti aina siihen asti, kun Paasikiven antoi asiasta myöntävän vastauksen 9. maaliskuuta¹¹. Suurilla työpaikoilla käynnistettiin liikehdintää sopimuksen puolesta ja uusia iskuryhmiä muodostettiin paitsi vaalityötä myös ns. ravakkaampaa toimintaa silmälläpitäen. Sopimusneuvottelujen ajaksi SKP:n offensiivi laantui. Poliittiseksi ratkaisuvaiheeksi arvioitiin sopimuksen eduskuntakäsittelyä, jolloin odotettiin tarvittavan voimakkaita joukkoliikkeitä ratifioimisen tueksi.¹²

Samaan aikaan länsi katseli huolestuneena, miten maa toisensa jälkeen liukui tai liu'utettiin Neuvostoliiton etupiiriin. Kun vain kaksi päivää Paasikiven saaman kirjeen jälkeen kommunistit ottivat vallan Tšekkoslovakiassa, Suomi-Tšekkoslovakia -

⁸Ibid, s. 280. Tekstissä on siteerattu SKP:n puolueuuvoston pöytäkirjaa vuodelta 1945.

⁹Rentola 1997, s.21.

¹⁰Ibid, s. 21-34.

¹¹Suomen sopimus neuvoteltiin lopulta pitkälle Paasikiven ehdoilla ja sitä kautta toisenlaiseksi kuin kansandemokratiolla, mutta tässä vaiheessa suomalaiset kommunistit odottivat sopimukselta vielä merkittävää tukea omaan sisäpoliittiseen asemaansa.

¹²Rentola 1997, s. 36-40.

rinnastukset olivat valmiit. Prahan kaappaus aiheutti lännessä jyrkän reaktion ja vastatoimia, jotka johtivat Länsi-Euroopan unionin perustamiseen 19. maaliskuuta ja aikaa myöten Natoon. Yhdysvallat otti käyttöön yleisen asevelvollisuuden. Myös Pohjoismaissa nousi huoli, jonka seurauksena muun muassa Norja käynnisti tunnustelut länsivaltojen tuesta ja pani toimeen hiljaisen, pohjoiseen suuntautuneen liikekannallepanon. Myös Suomen valtiollisissa elimissä luettiin tarkkaan strategisia suunnitelmia, joiden mukaan Tšekkoslovakian kommunistit olivat suorittaneet kaappauksensa ja uskottiin Suomen kommunistien suunnittelevan samaa.

1.1.2. Tšekkoslovakian ja Italian tie

Suomen kevään 1948 tilannetta ei voi luonnollisesti suoraan rinnastaa minkään muun maan senhetkiseen historialliseen tilanteeseen. Lyhyt vertailu Tšekkoslovakian ja toisaalta Italiaan suhteuttaa kuitenkin kysymyksenasettelun tiettyihin kansainvälisiin puitteisiin ja tarkentaa erojen ja yhtäläisyyksien kautta kokonaisanalyysiä.¹³ Vertailukelpoisuutta lisää tietyiltä osin Moskova pyrkimys suhtautua samalla ohjailevalla mielenkiinnolla niihin maihin, joissa kommunistit olivat vahvoilla. Lähtökohdissaan voidaankin olettaa, että ohjeet kaikille eurokommunisteille olivat jossain määrin yhdenmukaisia. Käytännön realiteetit tosin sitten aiheuttivat sen, että ohjeet muokkautuivat osin vastoin Kremlin tahtoakin kansallisten edellytysten mukaisiksi.

Suomen ja Tšekkoslovakian teitä rinnastettiin jo aikalaistulkintoissa ja myöhemmin historiantutkimus on monesti pyrkinyt selvittämään syitä sille, miksi näiden maiden kohtalot sitten kuitenkin erosivat toisistaan. Selittäviä eroja ja yhtäläisyyksiä löytyy lukuisia:¹⁴ Pettymys entisiin saksalaisystävällisiin hallituksiin edesauttoi molemmissa maissa kommunistien pyrkimyksiä valtaan. Tšekkoslovakian Kansallinen rintama, NF, Suomen Kansan Demokraattisen Liiton tavoin saavuttikin vahvat asemat hyvin pitkälle parlamentaarista tietä. Kansandemokraattisessa kehityksessä Tšekkoslovakia karkasi kuitenkin omille teilleen. Kansallisen rintaman

¹³Tšekkoslovakian tien käsittely on olennaista tämän työn kannalta, Italia puolestaan edustaa maata, joka Suomen tavoin vahvasta kommunistisesta puolueesta huolimatta ei koskaan lähtenyt kansandemokratian tielle; lisäksi maan tilanne keväällä 1948 muistuttaa joiltain osin Suomen tilannetta.

¹⁴Kysymys Tšekkoslovakian tiestä nousee esille vielä useaan otteeseen. Tässä käydään läpi lähinnä keväällä 1948 vaikuttaneita lähtökohtia sille, että Suomessa olisi lähdetty samankaltaiselle tielle.

kehotuksesta Tšekkoslovakia solmi sitovan liittosopimuksen Neuvostoliiton kanssa omasta aloitteestaan jo vuonna 1943. Lisäksi tärkeä geopoliittinen sijainti Neuvostoliiton intressipiirissä aiheutti sen, että syksyllä 1947 Moskova teki tahtonsa selväksi: Tšekkoslovakian kommunistien oli otettava valta keinolla minä hyvänsä. Stalinin kehotuksena oli lopettaa parlamentaariset kokeilut. Kommunistit suorittivatkin Klemet Gottwaldin johdolla vallankaappauksen omin voimin ilman Puna-armeijan apua helmikuussa 1948.¹⁵

Jos Tšekkoslovakian esimerkin mukaista vallankaappausta olisi yritetty Suomessa, Neuvostoliiton apua olisi tarvittu, sillä kotimaisella kommunistipuolueella ei ollut vuoden 1945 vaalivoitostaan huolimatta takanaan - muun muassa vahvan oikeistolaisen sosiaalidemokratian vuoksi - yhtä suurta tukea kuin Tšekkoslovakiassa. Moskovalle SKP:n avustaminen olisi merkinnyt rajallisten voimavarojen tuhlaamista syrjäseudulle, joka todennäköisesti olisi laittanut vastaan talvi- ja jatkosodan malliin. Lisäksi vallankaappauksen provosoiminen Suomessa olisi todennäköisesti säikäyttänyt Ruotsin liittymään länsiliittoumaan, mikä olisi merkinnyt tilanteen vaikeutumista entisestään. Neuvostoliitto ei kaivannut vuoden 1948 sekavaan tilanteeseen enää uutta kansainvälistä selkkausta. Jos vallankaappaus oli Suomessa voitu suorittaa omin voimin näennäisen parlamentaarisesti ja "silkkihansikkain" kuten Tšekkoslovakiassa, se olisi saattanut olla mahdollista, mutta nyt Moskova pyrki jopa hillitsemään suomalaisten kommunistien intoa. Lisäksi Suomi oli sodanjälkeisessä materiaalipulassa osoittautunut sotakorvausten muodossa hyväksi metalliteollisuuden tuottajaksi, jolloin tätä tavaravirtaa ei ollut viisasta häiritä.¹⁶

Suomessa Moskova tyytyi siis lopulta vähempään, mutta kommunistien strategiat muistuttivat silti toisiaan. Niin Suomessa kuin Tšekkoslovakiassakin sisäministeriö ja sitä kautta Valtiollinen poliisi ja yleisradio olivat kommunistien hallinnassa. Asioiden valvonnan ja toisaalta uutisoinnin suodattuminen kommunistien kautta muokkasivat näin yleistä ajatusmaalimaa. Toiset puolueet olivat niinikään ryhtyneet yhteistyöhön kommunistien kanssa. Suomessa tätä edusti Maalaisliitto-SDP-SKDL -akselilla muodostettu Kolmen suuren sopimus¹⁷. Tämän lisäksi Moskovasta tammikuussa 1948 saatujen ohjeiden jälkeen myös Suomessa ryhdyttiin Tšekkoslovakian esimerkin mukaisesti perustamaan toimintakomiteoita, vastustajassa

¹⁵Larmola 1994, s. 212-228

¹⁶Larmola 1994, s. 212-228; Hanhimäki 1996, s.49.

¹⁷jonka hajoamiseen tosin liittyy yksi Suomen kohtalon muuttaneista tekijöistä.

pyrittiin saamaan aikaan suuttumusta ja presidenttiin kohdistettiin ainakin sopimusneuvottelujen aikana poliittista ja moraalista painostusta.¹⁸

Suomesta ei silti tullut kansandemokratiaa. Sen sijaan sen suhteellisen vahva kommunistinen puolue osallistui oppositioonkin ajettuna parlamentaariseen toimintaan. Enemmän kuin Tšekkoslovakiaa, Suomen tie muistuttikin Italian tietä.¹⁹ Italia oli luokiteltu kansainvälisesti sekä sodassa että rauhassa Suomen kanssa samaan ryhmään. Se oli taistellut Saksan liittolaisena, kuulunut sodan häviäjäsapuoleen ja Suomen tavoin se etsi sodan jälkeen uutta poliittista suuntaa. Lisäksi Suomen ja Italian kommunistipuolueilla näyttää tuohon aikaan olleen jonkinasteista yhteistä ajatuksenvaihtoa, jossa maiden samankaltainen tilanne pantiin merkille²⁰.

Pohjois-Italian vastarintaliikkeen johdossa olleet kommunistit nousivat johtajansa Palmiro Togliatin avulla varteenotettavaksi poliittiseksi tekijäksi. Taloudellinen ahdinko yhdessä fasismin jättämän ideologisen tyhjiön kanssa nosti kommunistien kannatusta ja yleisesti ennustettiin, että jos olot jatkuvat entisellään, Italian kommunistit nousevat tarvittaessa väkipakolla valtaan.²¹ Suomen tavoin Italiassakin kapinan uhka leijui voimakkaana juuri vuonna 1948; lähestyvine vaaleineen se oli kommunismia vastustavien silmissä Suomen ohella kriisin senhetkisessä polttopisteessä²². Huhtikuussa pidettiin ratkaisevat vaalit, joissa Italian katolisen kirkon voima tuli esille, mikä merkitsi voittoa kristillisdemokraateille ja kommunistien voittokulun rajoittamista. Vallankaappausuhka huipentui heinäkuussa 1948 Palmiro Togliatin murhayrityksen seurauksena. Hallitus piti kuitenkin poliisivoimat valmiudessa ja jokainen vähänkin uhkaavalta näyttänyt mielenosoitus tukahdutettiin alkuunsa.

Italian kommunistinen puolue pyrki SKP:n tavoin stalinistisen oikeaoppisuuden toteuttamiseen.²³ Moskova näyttää tuona aikana antaneen samansuuntaisia, mutta tilannekohtaisia ohjeita läntisille kommunistipuolueille. Silti näyttää siltä, että sekä

¹⁸Perustiedot tapahtumista mm. Larmola 1994, s. 212-228. Hanhimäki 1996, s.49.

¹⁹Vertailukohtia Suomen ja Italian välillä tuotiin esille jo aikalaisnäkemyksissä. Kokoomuksen vaalimainos nosti Italian kristillisdemokraattien vaalivoiton esimerkiksi myös Suomelle vuoden 1948 vaaleissa. Ks. Vaalipropagandaa käsittelevä kappale. Toisaalta Helsingin Sanomat kirjoitti ensimmäisessä Hertta Kuusisen Messuhallin puhetta koskevassa artikkelissaan puhujan nostaneen sekä Tšekkoslovakian että Italian yhteisrintamat esimerkeiksi Suomen työläisten yhtenäisyyspyrkimyksille. Ks. kappale "Neutraali alku". Lisäksi sekä Suomen, että Italian tapahtumia verrattiin puolestaan Tšekkoslovakian tapahtumiin.

²⁰Tästä kertoo muun muassa Italian kansanrintaman Toimeenpanevalta komitealta SKDL:n hallinnolliselle jaostolle saapunut kirje, jossa todetaan samankaltainen tilanne muun muassa lähestyvien vaalien muodossa. SKDL:n arkisto. Saapuneet kirjeet 1944-1950. Kansan Arkisto.

²¹Serfaty 1980, s. 60.

²²Ylitalo 1978, s. 238.

²³Agosti 1998, s. 153.

Italiaa että Suomea kohdeltiin tietynlaisina erityistapauksina, joskin osin päinvastaisista syistä. Claudio Terzin mukaan Moskova kohteli Italian kommunisteja kunnioittavammin ja suuremmalla kärsivällisyydellä kuin esimerkiksi Espanjan tai Ranskan kommunisteja. Syynä tähän hän pitää sitä, että PCI oli suurimpana ja strategisesti tärkeän maan puolueena merkittävin Länsi-Euroopan kommunistisista puolueista. Lisäksi se diplomaattisesti vältti kyseenalaistamasta NKP:n ohjailevaa johtoasemaa. SKP:n näennäinen liikkumavapaus johtui puolestaan siitä, että Stalin ei pitänyt sitä niin merkittävänä, että sen varaan olisi voitu laskea merkittäviä tehtäviä sopimusneuvottelujen yhteydessä harjoitettua provosointia lukuun ottamatta. Silti näiden kahden puolueen kohtalossa oli jotain samaa: Niiden oli ennen pitkää omaksuttava oma roolinsa länsimaisen demokratian puitteissa. Sodanjälkeisen voittokulun ja suurten odotusten jälkeen niiden oli suostuttava vuoden 1948 vaalitappion myötä oppositioasemaan. Näiden tosiasioiden vuoksi jopa Stalin näytti ajan kuluessa ymmärtäneen, että lännen kommunistipuolueiden tilanne vaati omat sovelluksensa.²⁴

Keväällä 1948 tilanne oli kuitenkin vielä sekä Suomessa, Tšekkoslovakiassa että Italiassakin vahvassa käymistilassa. Tšekkoslovakiassa vallankaappaus oli juuri suoritettu, Suomessa ja Italiassa julki lausuttuna ohjeena oli kommunistien pyrkimys johtavaan asemaan ja sekä Suomen, että Italian tilannetta verrattiin Tšekkoslovakiaan²⁵. Tässä maailmanpoliittisessa käymistilassa, suomalaisten kommunistien ensimmäisen sopimusneuvotteluihin liittyneen joukkoliikkeen laannuttua - kun YYA-sopimusneuvottelut olivat käynnistyneet, mutta tuloksista ei vielä ollut tietoa - aikakauden johtaviin kommunisteihin kuuluva Hertta Kuusinen piti vasemmiston yhteisrintamakokouksessa 24. maaliskuuta puheen, jonka lopussa hän lyhyesti käsitteli Tšekkoslovakian tietä²⁶. Puhe julkaistiin kokonaisuudessaan kommunistien Työkansan Sanomissa, mutta kansandemokraattien Vapaa Sana siteerasi puhetta vapaavaltaisesti muodostaen tunnetun historiallisen fraasin, joka on jäänyt elämään muodossa: "Tšekkoslovakian tie on myös meidän tiemme!". Seurauksena oli provosoivaa väärintulkintaa, lisää vallankaappaushuhuja ja pienellä viiveellä julkaistuja selitysyrityksiä. Kun ennakkoluuloisen ja pelokkaan kansakunnan keskellä elettiin

²⁴PCI:n analyysi Terzi 1980, s. 129-1934.

²⁵Näin teki muun muassa ruotsalainen lehdistö. Esim. Svenska Dagbladetin päätoimittaja Ivar Anderson rinnastaa nämä maat. 28.3.1948. N:o 85. Finland i Förbidan.

²⁶Tästä puheesta käytetään jatkossa lähinnä nimitystä "Messuhallin puhe" ja toisinaan - jatkuvan toiston välttämiseksi - myös "Puhe Tšekkoslovakian tiestä" tms. Edellinen puolustaa paremmin paikkaansa, sillä se on neutraalimpi; jälkimmäinen on aikalaisten ja usein myös historiantutkimuksen käyttämä nimitys.

poliittisesti niin herkkää aikaa, että jokainen vähänkin epäilyttävä, humalanhuuruinen kapakkalausumakin kulkeutui aina Valtiollisen poliisin tilanekatsauksiin saakka, oli tämän kommunistinaisen lausuma jotain, joka todella sai siivet alleen.²⁷

1.2. Aikaisempi tutkimus

Vaaran vuosia käsittelevä, laaja tutkimuskirjallisuus antaa tukevan perustan Hertta Kuusisen puheen ja sen vastaanoton tutkimiselle. Tiettyyn ajalliseen yksityiskohtaan keskittyminen vaatii kuitenkin omat lähtökohtansa ja rajauksensa. Lisäksi tutkimustilaa käsitteellisessä syvyysuunnassa näyttää vielä hyvinkin löytyvän. Tällaista tapahtumien taakse pyrkivää käsiteanalyysia on edustanut lähinnä vain Lauri Haataja lyhyehkössä artikkelissaan Vaaran vuodet ja realismi²⁸.

Karkeasti ottaen vaaranvuositutkimus voidaan jakaa ainakin kolmeen periodiin. Näiden ajanjaksojen taitekohdissa avautui aina jokin merkittävä arkisto, joka sitten oli antamassa tutkimukselle ainakin näennäisesti uusia painotusarvoja. Osittain nämä painotukset näkyvät siinä, miten keskeiseen kysymykseen siitä, suunnittelivatko kommunistit vallankaappausta keväällä 1948, suhtauduttiin. Lisäksi vaaranvuosikirjoittelun läpi näyttää kulkevan perinteinen oikeisto-vasemmisto - jakolinja. Muistelmissa ja kronikoissa tämä näkyy vahvana vieläkin, varsinaisessa historian tutkimuksessa poliittinen jakolinja vaikuttaa himmenneen miltei näkymättömiin. Silti vanhat tulkinnat ainakin tiettyinä lähtökohtina ja taustaoletuksina kulkevat väistämättä mukana uudempaan tutkimukseen ja sitä kautta myös tähän työhön. Tiedostettuna pohjana niitä voidaan kuitenkin pitää jopa hedelmällisinä.

1.2.1. Tutkimustraditio

Jatkumo vahvoista aikalaistulkintoista ensimmäisiin tutkimuksiin oli ilmeinen. Lauri Hyvämäen viisikymmenluvulla valmistunutta teosta, Vaaran vuodet 1944-1948,

²⁷Valtiollisen poliisin tilanekatsaus nro 3 maaliskuu 1948 100/IK/TK. J. K. Paasikiven arkisto V sisäpolitiikka kansio 21. KA.

²⁸Haataja 1986, s. 13-41. Tässä yhteydessä ei voi sulkea pois ajatusta siitä, että ehkä vasta uusimmalle vaaranvuositutkimukselle olisi annettu poliittisessa mielessä riittävä tutkimusrauha, joka on mahdollistanut suhteellisen objektiivisen käsiteanalyysin

voidaankin pitää lähinnä oikeistolaisena aikalaiskuvana. Hyvämäen oma poliittinen kokemusmaalima oikeistoradikaalissa liikkeessä oli omiaan johtamaan tuon ajan tunnevoimaiseen kronikointiin. Kuitenkin joiltain osin Hyvämäen perinteen voidaan nähdä yhä jatkuvan. Hän käytti ensimmäisenä tutkijana aikakaudesta nimitystä vaaran vuodet rajaten sen koskemaan juuri tiettyä periodia. Lisäksi hän ensimmäisenä loi tapahtumille niiden selittävän ja perustellun kronologian. Juuri tähän kausaliteettiin nojautuen myöhempi tutkimus omaksui tietyn mallin mukaisen esittämisjärjestyksen, mikä väistämättä johdatteli myös kokonaistulkintaa samaan suuntaan. Lähinnä oikeistolainen historiankirjoitus vakiinnuttikin sotienjälkeisinä vuosina tietoisuuteen vaaran vuosi -käsityksen, johon liittyi myös oletus siitä, että kommunistit tuona aikana suunnittelivat vallankaappausta.

Kun myöhempi tutkijajoukko pääsi tutkimaan asiaa kommunistien vapautuneisiin arkistoihin kahdeksankymmenluvulla, eikä mitään vallankaappaukseen viittaavaa aineistoa löytynyt, alkoi tulkinta siirtyä toiseen suuntaan. Kommunistit olivat, muun muassa vallankumousjohtajaksi syytetyn Tuure Lehenin²⁹, tavoin pyrkineet osoittamaan vallankaappaussytökset tyhjiksi ja nyt tutkimuksen valtavirta asettui heidän tuekseen. Brittiprofessori Anthony F. Upton oli osoittanut nämä väitteet tyhjiksi jo seitsemänkymmenluvulla teoksessaan *Kommunismi Suomessa* ja nyt suomalainen tutkimus alkoi seurata samoja linjoja. Aivan yksinkertaisesta johtopäätöksestä ei kuitenkaan ollut kysymys. Perusteluja esitettiin puoleen ja toiseen, mutta sekä Kimmo Rentola, Osmo Jussila että Jukka Nevakivi olivat jo tuona aikana taipuvaisia ohjaamaan tulkintaa tähän suuntaan.

Neuvostoliiton hajoaminen toi yllättäen valtavat määrät arkistomateriaalia myös suomalaisten tutkijoiden käyttöön. Tämä työ on kesken, eikä suomalainenkaan historianitutkimus ole tässä uudessa tilanteessa vailla harhaanmenon vaaraa. Osmo Jussila varoittelikin tutkijoita rakentamasta yhden asiakirjan varaan liian hätiköityjä tulkintoja³⁰. Jukka Nevakivi teki Suomen asioita tuona aikana hyvin pitkälle hoitaneen, Andrei Zdanovin arkistosta löydön, jota herätti tutkijapiireissä kohua. Sen mukaan Ville Pessi oli käynyt huhtikuussa 1948 pyytämässä Zdanovilta lupaa ja apua Suomen taantumusjohdon pidättämiseen. Mikko Majanderin mukaan tämä oli ensimmäinen asiakirja, joka viittaa SKP:n suoriin kaappaussuunnitelmiin tuona keväänä³¹. Aivan

²⁹Lehen kiisti syytökset muun muassa vuonna 1972 julkaistussa kirjasessaan, *Vallankaappaushölmöily 1948*.

³⁰Jussila 1995, 352.

³¹Majander 1994, s. 284.

uusimpaa vaaranvuositutkimusta edustavat Kimmo Rentolan ja Jukka Nevakiven tutkimukset ovat kuitenkin asettaneet tuon asiakirjan laajan kokonaisuuden yhteyteen, jolloin sekin jäsentyy osaksi kokonaisrekonstruktiota. Tällöin kuvaksi täydentyy käsitys siitä, että vaaran vuodet olivat vaaraksi, mutta eivät niinkään kotikommunistien kuin Moskovan vuoksi.

1.2.2. Lähdeoteokset ja Messuhallin puhe

Kimmo Rentolan tuotanto kommunismin sodanjälkeisestä liikehdinnästä on laajuudeltaan ja perusteellisuudeltaan kattavin tuon ajan suomalaisia kommunisteja käsittelevä tutkimuslähteistö. Kokoomateosten lisäksi laajat artikkelit muun muassa SKP:n ja kansainvälisen kommunismin suhteesta ja Kremlin asenteesta antavat eri näkökulmista katsoessaan kattavan kokonaisanalyysin. Rentola luo näin sen tutkimuksellisen taustan, johon tämä tutkielmakin sijoittuu, paitsi ajallisesti, niin ehkä myös erittelevältä ja tulkitsevalta kannalta. Tiettyjä painotuksia esimerkiksi Suomen ja Unkarin tien samankaltaisuudesta ei kuitenkaan ole omaksuttu sellaisenaan.

Muuta uudempaa tutkimusta ovat edustamassa muun muassa Hermann Beyer-Thoman yksityiskohtainen väitöskirja kommunistien ja sosiaalidemokraattien suhteesta ja Osmo Jussilan periodianalyysi siitä, miksi Suomesta ei tullut kansandemokratiaa sekä muun muassa Jukka Nevakiven tutkimus Andrei Zdanovin toiminnasta valvontakomission johtajana. Kommunistisen rivityöläisen näkökulmaa on puolestaan edustamassa Veli-Pekka Leppäsen tutkimus SKP:n Helsingin osastosta. Arvokasta lisäaineistoa ovat osaltaan myös poliittisista aikalaisista tehdyt tutkimukset, joissa Hertta Kuusisen nimi eri yhteyksissä esiintyy, uusimpana Tuomo Polvisen vaaran vuosia käsittelevä osa Paasikiven elämäkertaa.

Oman subjektiivisen, mutta mielenkiintoisen lisänsä tutkimuskirjallisuuteen tuo vasemmiston oma järjestöhistoriallinen tutkimustraditio, jota on julkaistu muun muassa Marxilaisen foorumin julkaisusarjoissa ja SKP:n valistusosaston teoksissa. Näistä muun muassa NKP:n kansainvälisessä osastossa työskennelleen, Vladimir Fjodorovin kirjanen - joka pyrkii osoittamaan sen, että Kreml ei halunnut milloinkaan puuttua Suomen sisäisiin asioihin - kritisoi suomalaista historian tutkimusta siitä, että se viljelee kommunisteista kirjoittaessaan yhä vanhoja myyttejä. Fjodorovin mukaan myös sen olisi ryhdyttävä samanlaiseen itsekritiikkiin, kuin mihin itäblokin historian kirjoitus

poliittisen romahduksen myötä joutui.³² Myös Brita Polttilan Hertta Kuusis -elämäkerta, jossa Kuusinen kirjoitetaan sisälle kommunistiseen historiantulkintaan, sijoittuu tutkimuslähteenä tälle aatteellisen historiankirjoituksen akselille. Varsinaista tieteelliset kriteerit täyttävää elämäkertatutkimusta Hertta Kuusisesta ei ole vielä tehty.³³

Monet vaaran vuosia laveammin käsittelevät teokset sivuavat muiden kevään 1948 tapahtumien yhteydessä myös Hertta Kuusisen Messuhallin puhetta, mutta tarkempi, tekstiyhteyteen pitäytyvä ja vastapuolen huomioiva käsitteellinen analyysi aiheesta on vielä tekemättä.³⁴ Yleisluontoisissa teoksissa puhe mainitaan Tšekkoslovakiassa tapahtuneen vallankaappauksen yhteydessä ja paikoin todetaan Vapaan Sanan referaatissa tapahtunut siteerausvirhe. Tämän jälkeen siirrytään yleensä käsittelemään armeijan ja poliisin varotoimia kommunistien aikeiden estämiseksi. Läheisestä käsittely-yhteydestä päätellen nämä tapahtumat liitetään näin usein syy-seuraus -suhteeseen³⁵ Merkillepantava, vaikkakin sinänsä vähämerkityksinen, yksityiskohta Messuhallin puheen käsittelyssä on lisäksi toistuvat päivämäärävirheet. Tämä vahvistaa osaltaan käsitystä siitä, että vaikka puheen painoarvoa tapahtumien ketjussa korostetaankin, sen käsittelyssä tyydytään kuitenkin useimmiten sivulauseenomaiseen toteamukseen.³⁶ Myös tarkempi analyysi jää suppeaksi. Kimmo Rentola toteaa puheen olleen osa kommunistien taktiikkaa, jolla vastustajaa piti pelotella³⁷. Hermann Beyer-Thoma näkee siinä osoituksen puoluelinjojen kaksijakoisuudesta ja Anthony F. Upton pitää väärinymmärrettyä puhujaa antikommunistien provokaation uhrina³⁸. Messuhallin puheen vastaanottoon liittyen

³²Fjodorov 1993, s. 5. Itsekritiikki lienee oikeutettu vaatimus tieteelliselle pohjalle rakentavassa tutkimuksessa, mutta koska läntinen historiankirjoitus ei ole kokenut vastaavaa, kaikenkattavaa romahdusta, sen itsekritiikkikin rakentuu väistämättä entiselle. Toisaalta myös Fjodorovin oma teos osoittaa sen, miten vaikea vanhasta tulkinnasta on päästä eroon. "Oliko SKP viides kolonna?" ei todellisuudessa juuri poikkea neuvostohistorioinnista.

³³Pirkko Kotila on aloittelemassa väitöskirjaa Hertta Kuusisen poliittisesta toiminnasta Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella. Häneltä olen saanut muutamia hyviä lähdevinkkejä.

³⁴Suomalainen antikommunismi on sekin vasta tutkinnan alla. Olen tutustunut Jarkko Vesikansan väitöskirjatyön tutkimussuunnitelmaan, joka on esitetty Helsingin poliittisen historian laitoksen jatkokoulutusseminaarissa syksyllä 1999.

³⁵Ks. esim. Hanhimäki 1996, s. 43-44; Nevakivi 1983, s. 127-128; Beyer-Thoma 1990b, 262-264; Upton 1970, s. 221.

³⁶Puheen päivämäärä on verrattain helppo tarkistaa vaikkapa Vapaasta Sanasta tai Työkansan Sanomista. Voidaan olettaa, että jos puheeseen olisi tarkemmin paneuduttu, ei näin johdonmukaista virhettä esiintyisi. Nyt näyttää siltä, että tältä osin on vain nojattu siihen, mitä aiempi tutkimus on aiheesta kirjoittanut. Ks. esim. Larmola 1994, s. 212. Väärä päivämäärä (25.2.) selittyy tällä kohden sillä, että analogia Tšekkoslovakian kanssa on vedetty niin pitkälle, että puhe ja vallankaappaus merkitään lähes samalle päivälle. Muita virheellisiä päivämääriä ovat käyttäneet muun muassa Haataja, Upton, Hyvämäki ja Hanhimäki

³⁷Rentola 1997, s. 40. Tähän yhtyy myös Polvinen (1999, s. 496), joka tällä kohden lainaa Rentolaa.

³⁸Beyer-Thoma 1990a, s. 462-463. Upton 1970, s. 219-221. Näitä tulkintoja sivutaan

mainitaan yleensä vain se, että puhe herätti aikanaan suurta huomiota monissa kansalaispiireissä. Käsiteanalyysin ja vastaanoton tutkimisen ohella myös tapahtumahistorian kokonaistulkintojen epäyhtenäisyys puheen ympärillä antaa edelleen tilaa lisäspekulaatioille.³⁹

1.3. Tutkimustehtävä ja metodi

Suomalainen historiantutkimus on siis moneen otteeseen pyrkinyt selvittämään kevään 1948 huhukerrostumien alla vaikuttanutta todellisuutta ja se luo mielenkiintoiset puitteet myös tälle tutkimukselle. On pitäydyttävä tiukkaan lähdekritiikkiin, analysoitava sitä, mitä todella sanottiin ja mitä siitä seurasi.

Tärkeää on ensinnäkin tutkia sitä, mitä Hertta Kuusinen puheessaan todella ja kokonaisuudessaan sanoi, miksi puhe pidettiin ja ketkä vaikuttivat puheen syntyyn. Tärkeän osan tutkimustyössä muodostaa näin puheen sanoman tulkinta. Koska Tšekkoslovakian tapahtumia käsittelevä osuus on vain pieni osa puhetta, on hyvä suhteuttaa se retoriseen ympäristöönsä. Tarkoituksena on analysoida varsinaisen puheen lisäksi myös puheen luonnosta, sen marginaalikommentteja ja yliviivauksia. Näiden tekstien kautta päästään luontevasti "päivän polttavien kysymysten" luokse, hahmotetaan kevään 1948 tapahtumia, joista viimeisenä ja päällimmäisenä asetetaan kysymys Tšekkoslovakian tiestä. Samalla kysytään sitä, miten puhe oli saanut lopullisen muotonsa ja ketkä vaikuttivat puheen taustalla. Tällöin huomio kohdistuu paitsi puhujaan myös tämän vaikutusvaltaiseen isään, Otto Wille Kuusiseen, Neuvostoliiton lähetystöön ja puoluetovereihin. Vapaassa Sanassa julkaistu referaatti muodostaa kolmannen tason puheen sanamuotojen tutkimisessa. Tässä analysoidaan varsinaisen puheen ja referaatin eroa ja pohditaan referaatin takana mahdollisesti olleita vaikuttimia.

Näiden kolmen tekstin avaamisessa käytetään soveltavin osin metodisena apuvälineenä tapaa, joka on lähellä poliittisen retoriikan tutkimukseen ja tekstianalyysiin perustuvaa tutkimusotetta. Vaaran vuosien kauhukuvien retoriikka muodostaa tietyllä tapaa aivan oman kielellisen maailmansa, joka loppuun asti vietyjen

myöhemmin.

³⁹Ja vielä lisäksi: Jos jokaisen sukupolven on kirjoitettava uudelleen oma historiantulkintansa, alkaa kai nyt olla niiden vuoro, jotka eivät ole ensinnäkään ehtineet kokea sotaa seuranneita vaaran vuosia, mutta joilta puuttunevat myös lähihistorian poliittiset rasitteet. Sukupolveni poliittinen penseys lienee tämänkaltaisissa tutkimuksissa jopa eduksi.

kärjistysten vuoksi asettuu ilman sen suurempaa tulkintaongelmaa oikeisto-vasemmisto-akselille eräänlaisena "vaaranvuosidiskurssina".⁴⁰ Diskurssianalyyssissä lausetta suurempia kielenkäytön yksiköitä tarkastellaan niiden sosiaalisessa kontekstissa. Nelikymmenluvun poliittinen kielenkäyttö on tältä osin hedelmällinen tutkimuskohde, sillä voidaan osoittaa, miten yksittäiset kielelliset valinnat alkavat luoda vahvoja symboleja, jotka ajan myötä johtavat pinttyneisiin näkemyseroihin. Hertta Kuusisen terminologia asettuu luontevasti tähän kielelliseen todellisuuteen, joka Moskova-johtoisena ulottui yli koko laajan kansainvälisen kommunistisen liikkeen.⁴¹ Puheesta pyritään vertailun avulla⁴² erottelemaan keskeisiä ja yleisiä termejä, joiden varaan kommunistinen puhekulttuuri rakentui, ja sitä kautta yritetään päästä kliseiden taakse analysoimaan sitä, mitä Hertta Kuusinen kaiken kommunistisen jargoninsa alla yritti sanoa.

Tähän liittyen myös yksittäinen käsiteanalyysi on tarpeen tiettyjen kielellisten rakenteiden kohdalla. Vallalla oli tuolloin, paitsi kaksi erilaista demokratian tulkintaa: kansandemokratia ja porvarillis-sosiaalidemokraattinen käsitys demokratiasta, myös lukuisia muita käsitteitä, joiden kohdalla kommunistit ja ei-kommunistit eivät puhuneet samaa kieltä⁴³. SKDL:n liittoneuvoston kokousalustuksessa Hertta Kuusinen toi esille ajatuksen siitä, että maailmansodan lopputulos oli antanut demokratia-käsitteelle uuden sisällön. Demokratia oli nyt "velvollisuutta taistella fasismia vastaan, sodanlietsonnan ja neuvostovastaisen propagandan estämistä ja suvaitsemattomuutta sotaalietsovia sotilaallisia järjestöjä kohtaan"⁴⁴. Tämän lisäksi demokratia-käsitteeseen sisällytettiin luonnollisesti myös ajatus proletariaatin diktatuurista. Tämä kuvaa jotain siitä, miten erilaisista käsitteellisistä lähtökohdista vankiloista vapautuneet ja Moskovasta saapuneet kommunistit muihin 1940-luvun poliitikkoihin nähden tulivat. Lisäksi se, mikä oikeistolle ja sosiaalidemokraateille näyttäytyi vallankaappauksena, saattoi merkitä kommunisteille lähinnä aatteellista ja henkistä tapahtumaa, joka nojasi paitsi välttämättömään maailmahistorialliseen kehitykseen, myös oletettuun kansan tahtoon

⁴⁰Diskurssianalyyssissä korostetaan kielen todellisuutta luovaa olemusta. Hertta Kuusisen omin sanoin kommunistien kieli on "mehukasta ja voimakasta kieltä, jota pitää oppia käyttämään". Haikara 1975, s. 59.

⁴¹Retoriikan tutkimuksen metodisena apuna olen käyttänyt muun muassa teosta Pelkkää retoriikkaa.

⁴²Vertailua on suoritettu sekä Hertta Kuusisen omiin puheisiin että yleiseen kommunistiseen puhekulttuuriin.

⁴³Haataja 1986, s. 21-23

⁴⁴SKDL:n liittoneuvoston kokousalustus 2.8.1948. SKDL:n hallinnollisen jaoston arkisto. Kansan Arkisto.

eli kansandemokraattisittain ymmärrettyyn parlamentarismiin. Esimerkiksi Tšekkoslovakiassa vallankumouksen pohjana oli todellisuudessakin kommunistien vahva parlamentaarinen edustus ja Heikki Larmolan mukaan tsekkikommunistit uskoivatkin pitkään saavuttavansa vallan parlamentaarisesti⁴⁵. Tämä käsitteellinen dualismi toimii näin luonnollisena selittäjänä myös Tšekkoslovakian tien erilaisten merkitysten taustalla.

Tärkeimpänä tarkoituksena on kuitenkin peilata tekstiä ajan historialliseen taustaan ja tarkastella kieltä sen sosiaalisessa kontekstissa retoriikan tutkimuksen ja diskurssianalyysin toimiessa taustalla eräänlaisina ajatuksen virittäjinä. Jonkinlaista metodiapua olen saanut myös samantyyppisistä tutkimuksista, jotka oman tutkimukseni tavoin keskittyvät jonkin merkittävän puheen ja sen historiallisten vaikuttimien ja vaikutusten ympärille.⁴⁶ Puhelähtöinen tutkimus avaa mielenkiintoisen näkökulman ympäröivään poliittiseen tilanteeseen; se antaa mahdollisuuden pysäyttää kronologia syvään systemaattiseen tarkasteluun ja toisaalta se samalla kehottaa sijoittamaan tietyn ajallisen pisteen, puheen pito- tai kirjoitushetken, oikealle kohdalle laajempaan taustaansa.

Toinen mielenkiintoinen ja laaja tutkimusalue muodostuu Hertta Kuusisen puheen kirjavasta vastaanotosta ja aikalaistulkinnasta ja sitä kautta vastapuolen suhtautumisesta suomalaisiin kommunisteihin kotimaassa ja ulkomailla. Lehdistö reagoi puheeseen paikoin aina ulkomaita myöten. Parhaillaan käynnissä olleiden YYA-sopimusneuvottelujen vuoksi Suomen tapahtumia seurattiin maailmalla ja erityisesti Ruotisin lehdistö otti asiakseen selvittää Tšekkoslovakia-puheen perimmäisiä taustoja. Saksalainen lehdistö tyytyi haastattelemaan Hertta Kuusista mielenkiintoisena persoonana, kun taas muiden maiden lehdistöt olivat kiinnostuneita lähinnä Suomen tapahtumista kokonaisuudessaan. Kotimaassa puheen vastaanotto asettui vanhoihin, ennakkoluulojen tiukentamiin uomiinsa ja kauhistusta ja yllytystä riitti puolin ja toisin sekä vasemmisto- että porvarilehdissä. Lehdistön osalta pyritään tutkimaan myös tarvittavin osin lehden yleistä suuntaa ja artikkelin mahdollista kirjoittajaa.

Lehdistön lisäksi Hertta Kuusisen puheen vastaanottoa ja laajemmin vastapuolen suhtautumista kommunisteihin tutkitaan tuon ajan suurimpien puolueiden, Maalaisliiton, Kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien puolueasiakirjojen ja J. K.

⁴⁵Larmola 1994, s. 217.

⁴⁶Eräs tällaisista on Jari Sinkarin pro gradu -tutkielma Kekkosen pyjamantaskupuheesta ja sen vastaanotosta. Sinkari on kirjoittanut aiheesta myös artikkelin Poliittisen historian vuosikirjaan. Ajankohta 1995, s.128 - 149.

Paasikiven arkistosta löytyneiden asiakirjojen valossa. Tällöin päästään tutkimaan julkisuuden pinnan alla käytyä dialogia asiakirjoista, joiden lähdearvoa voidaan - tosin tietyin varauksin - pitää merkittävänä. Jonkin verran suhtautumista Tšekkoslovakian tie-puheeseen ja ainakin Suomen potentiaaliseen Tšekkoslovakia - kohtaloon valotetaan myös ulkomaisten diplomaattipiirien kautta. Paasikiven arkistosta löytyneiden lähetystöraporttien lisäksi tukeudutaan tältä osin Jukka Nevakiven, Kimmo Rentolan, Jussi M. Hanhimäen ja Raymond J. Ylitalon tutkimuksiin. Viimeisenä käsittelylukuna käydään läpi pohdintaa Tšekkoslovakian tiestä osana kevään 1948 kokonaistulkintaa. Kysytään, mikä oli puheen merkitys ja välittömät seuraukset. Tällöin tutkielma liitetään suureen, vaaran vuosia tulkitsevaan traditioon, jossa peilataan aikalaiskäsitystä historiankirjoituksen rekonstruoimaan jälkiymmärrykseen.

1.4. Alkuperäislähteet

Merkittävän osan alkuperäislähdemateriaalista muodostavat Hertta Kuusisen Kansan Arkistossa säilytettävästä henkilöarkistosta löytyneet asiakirjat. Sieltä löytyi Messuhallin puheen luonnos ja muuta tuon ajan poliittiseen toimintaan liittyvää aineistoa kuten puheita, kirjoituksia, lehtileikkeitä ja haastatteluja sekä Otto Wille Kuusisen ja Hertta Kuusisen kirjeenvaihto. Lähdekriittisesti tarkasteltuna suurin osa asiakirjoista on syntynyt käytännön propagoimistarpeeseen ja ne onkin suhteutettava osaksi aatteellista kielenkäyttöä. Lehtihaastatteluissa on otettava huomioon Hertta Kuusisen kulloinenkin tarve puhua totta ja vaieta tietyistä asioista - olihan viimeistään maanalaisuuden aika opettanut suomalaisen kommunistin vaikenemaan. Lisäksi on huomioitava kulloisenkin toimittajan tulkinta puheesta ja sitä ympäröivistä tapahtumista. OWK:n⁴⁷ ja Hertta-tyttären kirjeenvaihtoa voidaan sitävastoin pitää lähdekriittisessä mielessä melko todistusvoimaisena. Kirjeet kulkivat Moskovan ja Helsingin välillä jonkin luotettavan suomalaisen kommunistin mukana⁴⁸ ja, kun tiedustelukin oli tuolloin myös Suomessa pitkälti kommunistien käsissä, eivät isä ja tytär oletettavasti nähneet tarpeelliseksi sensuroida kirjeiden välittämiä viestejä.⁴⁹

⁴⁷Ilman pisteitä kirjoitettava lyhennys Otto Wille Kuusisesta, jota työväen historian tutkimusperinteessä usein näkee käytettävän.

⁴⁸Tämä käy ilmi miltei jokaisen kirjeen alussa. Ks esim. Hertan kirje isälle 28.5.1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

⁴⁹Perustan väitteeni Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran järjestämässä

Puolueasiakirjoihin olen päässyt tutustumaan eri puolueiden arkistoissa. Näiden asiakirjojen kohdalla lähdekriittisenä oletuksena on, että omien keskellä aidommat vaikuttimet nousevat esille eikä propagoimisen tarve ole niin suuri kuin julkisessa kielenkäytössä. Arkistot sisältävät lähdearvoltaan kuitenkin hyvin monenlaista materiaalia. Varsinaiset kokouspöytäkirjat, tilannekatsaukset ja alustukset voidaan nähdä suhteellisen asiallisina ja vilpittömältä pohjalta syntyneinä. Toisaalta näyttää siltä, että "vaaranvuosidiskurssi" ulottuu aina sisäpiireihin asti. Uhoava kielenkäyttötapa oli pinttynyt syvälle ja tunteet kevään 1948 aikana kuumenivat niin, että toisinaan myös tuon ajan puolueasiakirjoista on vaikea erottaa olennaisinta.

Lehdistö historian tutkimuksen lähteenä muodostaa monipuolisen tutkimusaineiston, vaikka siinä onkin omat ongelmansa silloin, kun pyritään selvittämään asioiden perimmäisiä syitä, sillä lehti ei koskaan kerro kaikkea⁵⁰. Toisaalta painetun sanan asema totuuden ilmaisijana on vanhastaan ollut merkittävä, joten lehdistöllä on ollut vahva rooli huhujen vahvistajana ja luojana ainakin aikalaisten elämässä. Messuhallin puheen vastaanottoon liittyvät lähteet lehdistön osalta kattavat eri suuntausten lehtiä lähinnä Suomesta ja Ruotsista. Muuta, Suomen tilanteeseen kokonaisuudessaan liittyntä artikkeliaineistoa löytyi sen lisäksi myös muista eurooppalaisista sekä amerikkalaisista lehdistä. Yleisesti ottaen suomalaisessa ja ruotsalaisessa lehdistössä puheeseen liittyviä kommentteja siteerattiin muut lehdet - palstoilla ristikkäin runsaasti niin, että koko dialogi muodosti kommentointiverkoston, joka pyrki hyväksymään tai hylkäämään ja useimmissa tapauksissa provosoimaan vastakkaisen suunnan kirjoittelua.

Kaiken kaikkiaan vaaran vuosia on muisteltu, analysoitu ja tulkittu suomalaisessa tieto- ja kaunokirjallisuudessa valtavia sivumääriä. Ehkä se kertoo jotakin näiden vuosien painoarvosta kansallisen tarinan muodostamisessa. Suurelle osalle suomalaisista ne merkitsevät mentaalisisä mielessä yhä jonkinlaista jatkosodan diplomaattista jatkoa, jolloin Suomi jälleen kuin ihmeen kaupalla pelastui Suurelta ja Mahtavalta. Siksi keväästä 1948 on hyvä kirjoittaa aina uudelleen ja samalla tiedostaa rekonstruktion aavistuksenomainen, tahaton kotikutoisuus.

gradutapaamisessa 29.1.2000 käytyyn keskusteluun, johon osallistuivat muun muassa tutkijat Elina Katainen, Pirkko Kotila ja Kimmo Rentola.

⁵⁰ Lehdistötutkimuksen osalta nojaudun muun muassa Päiviö Tommilan teokseen *Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia, 1998*.

2. PUHE MESSUHALLISSA 24. MAALISKUUTA 1948

"Sana...ja sen selitys ovat yrittäneet alusta lähtien säilyttää jo olemassa olevaa, tunnustettua, mutta sen rinnalla löytäneet ilmaisun myös sille, mikä on tuleva...Mitä voimakkaammaksi vastarinta on noussut, sitä kuuluvampi ja tuntuvampi...on ollut uudistuksen sana...Marxin sana. Iskra."

Hertta Kuusinen¹

2.1. Puhuja ja aate

Presidentti Urho Kekkosen mukaan Hertta Kuusinen symbolisoi Suomen kommunistista liikettä². Hertta Kuusinen (1904 - 1974) nousi suurten joukkojen tietoisuuteen paitsi suuren isän vaikutusvaltaisena tyttärenä ja Suomen toisena naisministerinä, myös taitavana ja karismaattisena puhujana. Hänestä sanotaan tulleen kommunistisen liikkeen näkyvin hahmo juuri lukuisten puhetilaisuuksien ja radioesiintymisten kautta³.

Hertta Kuusinen oli kasvanut henkisesti punaorpojen sukupolveen, joka Kimmo Rentolan mukaan oli ollut liian nuori ottaakseen osaa sotaan, mutta kyllin vanha

¹Hertta Kuusisen arkisto kansio 19. Kansan Arkisto. Ote kirjoituksesta Sanomalehti politiikan tekijänä.

²Urho Kekkonen lämminhenkisessä suruvalittelussaan SKP:lle vuonna 1974 kuukausi Hertta Kuusisen kuoleman jälkeen. Polttila 1975, s. 258.

³Rentola 1996, s. 133. Artikkelin on julkaistu teoksessa Kansallisgalleria - Suuret suomalaiset. Se antaa mielenkiintoisia lisätietoja Hertta Kuusisen elämästä, jota tämän tutkielman puitteissa käsitellään vain soveltuvin osin; Polttilan mukaan Kuusinen oli tuohon aikaan SKDL:n puhujapalvelun kysytyin puhuja 1975, s. 225.

nähdäkseen⁴. Jo silloin alettiin luoda sitä aatteellista pohjaa, josta Hertta Kuusinen piti kiinni koko elämänsä ajan. Sitkeän neuvostouskovaisen tavoin⁵ hän tarrautui vakaumukseensa, joka kesti niinkin käsittämättömiä asioita kuin isän menetyksen Neuvosto-Venäjälle, Stalinin 1930-luvun vainot - jossa myös Kuusisten lähipiiriä tuhottiin - kahdeksan vuotta suomalaista vankilaa maanpetturuudesta syytettynä ja Jurkka-pojan kuoleman sodan aikana Uralilla⁶. Kun Hertta Kuusinen sitten vuonna 1944 välirauhansopimuksen turvin aloitti varsinaisen julkisen poliittisen toimintansa, hänen vakaumuksensa oli koeteltu niin kovaksi, että siitä luopuminen ei tietyllä tapaa ollut enää mentaalisesti mahdollista.

Hertta Kuusinen siis tiesi, mistä puhui, aate oli hänelle elämä. Hän oli Moskovan vuosinaan saanut koulutuksen salaiseen toimintaan Kominternin kansainvälisen yhteysosaston palveluksessa toimialanaan sanomien salakirjoitus ja perille toimittaminen ja sodan jälkeen hän oli yhteydessä neuvostolähetystön tiedustelumiehiin. Kimmo Rentolan mukaan sen alan sidonnaisuudet ovat elinikäisiä.⁷ Hertta Kuusisen voidaan siis olettaa olleen hyvinkin tietoinen tapahtumien kulusta. Hän osasi pelata ja analysoida, houkuttella joukot mukaan ja hillitäkin niitä tarvittaessa. Hän halusi kiinnittää huomiota vakuuttavaan propagandaan ja todelliseen "penkkiagitaatioon"⁸. Kuvaus kesän 1946 sekavasta joukkomielenosoituksesta eduskuntatalon edessä - jolloin Hertta ainoana hallitusvallan edustajana tuli rauhoittamaan tyytymättömänä huutavaa monikymmentuhatpäistä⁹ työläisjoukkoa - kertoo jotakin tämän naisen vaikutusvallasta:

"Kovaaäänisistä kajahti väen hyvin tuntema ääni ja meteli vaimeni. Pois rientävät ihmisetkin pysähtelivät kuin kuulolle, kun tajusivat, että puhuja oli Hertta Kuusinen".¹⁰

Hertan "teräksenkylmä ääni"¹¹, kuten poliittinen vastustaja, Georg C. Ehrnrooth, sitä kuvailee, oli tullut laajoille kansanjoukoille tutuksi ennen muuta radion

⁴Ibid, s. 128.

⁵Hertta Kuusisen kirje isälleen Otto Wille Kuusiselle 25.10.1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3. Kansan Arkisto. Ks. myös tämän tutkielman alkusivu.

⁶Elämäkertatiedot Polttila 1975, Rentola 1996.

⁷Rentola 1996, s. 131. Kuusinen itse tosin sanoo toimineensa Moskovassa vain kirjastotyössä.

⁸Hertta Kuusinen käyttää tätä varsin kuvaavaa sanaa peräänkuuluttaessaan SKP:n puoluetoimikunnan kokouksessa todellista joukkovoiman lietsontaa vain pari päivää ennen Messuhallin puhettaan. Puoluetoimikunnan kokouksen pöytäkirja 22.3.1948. SKP:n arkisto. Kansan Arkisto.

⁹Väkimäärästä on kiistely. Leppänen (1994, s. 203.) arvelee sen liikkuneen jossakin neljäkymmenen tuhannen tienoilla. Joka tapauksessa kyseessä oli merkittävä vasemmistolaisen joukkovoiman osoitus, jota puolue tosin ei osannut hyödyntää.

¹⁰Leppänen 1994, s. 207. Eino Halme muistelee tapahtumia dokumentaarisessa käsikirjoituksessaan.

¹¹Ehrnrooth 1999, s.28.

pienoisparlamentissa, tuon ajan johtavien poliitikkojen keskusteluohjelmassa. Hertta Kuusinen oli yksi pienoisparlamentin kuuluvimpia jäseniä puhuessaan vakuuttavasti ja pilatessaan "pistäväällä huumorilla keskustelukumppanien paperinmakuiset puheenvuorot"¹². Myös vastapuolen edustajat antoivat tunnustusta Hertan osuvista kommenteista¹³. Oma ideologinen merkityksensä oli lisäksi myös sillä, että Hertan puheita ja lehtikirjoituksia julkaistiin kaikissa tuon ajan kansandemokraattisissa ja kommunistisissa lehdissä. Vasemmistopiireissä hänen sanaansa luotettiin, olihan hänellä paitsi vahva marxilainen koulutus, myös isän kautta suora yhteys Neuvostoliiton puolue-eliimiin.

Toisaalta Hertta Kuusinen oli poliittisena puhujana ja toimijana hyvinkin sidottu. Kommunismi saneli kansallisille johtohenkilöilleenkin tiukat rajat, joiden sisäpuolella oli toimittava. Käytännössä tämä tarkoitti ehdotonta kuuliaisuutta Kremlistä saapuneiden ohjeiden noudattamisessa. Hertta Kuusisen kirjeestä Otto Wille Kuusiselle 28.5.1948 käy ilmi, miten neuvoja jouduttiin joskus seuraamaan "kirvelevin sydämin"¹⁴, ja joutuipa SKP:n johto kokemaan Moskovan matkoillaan toisinaan myös henkilökohtaista kurinpalautusta¹⁵. Lisäksi kommunistinen puhekulttuuri jo sinällään muodosti ne kielelliset raamit, joiden sisään puhe oli rakennettava. Koko kansainvälisen kommunistisen liikkeen kyseenalaistamattomana velvollisuutena oli tiettyjen opinkappaleiden toistaminen, jolloin ne ajan kuluessa nousivat vakiintuneiden symbolien asemaan.

Hertan kohdalla hänen henkilökohtaista ratkaisuvalltaansa poliittisissa kysymyksissä rajoitti myös vahva tukeutuminen isä-Kuusisen neuvoihin. Kun Otto Wille ei puolueen hartaista pyynnöistä huolimatta saapunut Suomeen ja SKP:n johtoon¹⁶, sanotaan isän ohjailleen puoluetta tyttärensä kautta Neuvostoliitosta käsin. Hertta Kuusinen kirjoittaa isästään "todellisena tukipylväänä" tämän elämäkerran johdannossa: "Hänen puoleensa saattoi aina kääntyä vaikeissa tilanteissa, hänen tietoihinsa ja kokemuksiinsa nojautua..."¹⁷. Myös Hertan ja OWK:n välisen kirjeenvaihdon luonne kertoo tästä lukuisin esimerkein¹⁸. Kirjeet ovat täynnä

¹²Rentola 1996, s. 133. Toimittaja Jaakko Okker muistelee radion pienoisparlamenttia.

¹³Ehrnrooth 1999, s.28.

¹⁴Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁵Muun muassa Nevakivi 1995, s. 258.

¹⁶Hertta kirjoittaa isälleen 4.6.1948: "miten monta kertaa meiltä pääseekään huokaus: olisipa O.V. ollut luonamme". Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁷Otto Wille Kuusinen - Suomalainen internationalisti 1971, s.10.

¹⁸Hertta Kuusinen kirjoittaa isälleen 1.11.1947 koskien kiireessä valmistamiaan puheita: "...anna oikein isän kädestä. Se olisi opiksi". Hertta Kuusisen arkisto. kansio 3a. Kansan Arkisto.

politiikkaa, isän neuvoja ja tyttären avunpyyntöjä: "Hädässäni minä huudan sinua", kirjoitti Hertta isälleen, kun SKP:n asioiden hoidossa alkoi ilmetä ongelmia¹⁹.

2.2. Näennäisen yhteisrintaman juhla

Maaliskuun lopulla 1948 elettiin siis poliittisesti tulenarkaa aikaa. Paasikivi oli myöntynyt Stalinin kehotukseen, joka merkitsi ystävyyssopimuksen neuvottelemista maiden välille. Sopimuksen oli määrä olla samankaltainen kuin esimerkiksi hiljattain kansandemokratiaksi muuttuneen Unkarin. Vaikka tuloksena olikin lopulta Suomen kannalta edullisempi sopimus, pitkän varjon neuvotteluiden ylle oli omiaan luomaan se, että kansandemokraatit olivat kuukautta aikaisemmin kaapanneet vallan usein Suomen tavoin länteen mielletyissä Tšekkoslovakiassa. Lisäksi Hertta Kuusisen ja Ville Pessin tammikuuisella Moskovan-matkalla saamat kehotukset linjan jyrkentämisestä kotimaassa²⁰ alkoivat hiljalleen näkyä muun muassa siinä, että kesän eduskuntavaaleihin asetettiin huikeat tavoitteet. Kansanedustajien osuus oli suurimpien virallisten haaveiden mukaan määrä nostaa ehdottomaan enemmistöön eli aina 101 paikkaan asti²¹. Epäileville jäsenille vakuutettiin vaalivoiton reaalisuutta; olihan Suomen valtuuskunta parhaillaan neuvottelemassa kommunistien pitkään haaveilemasta ystävyyssopimuksesta, jonka uskottiin takaavan kommunisteille edulliset asemat myös Suomen sisäpolitiikassa²².

Toisena ratkaisevana tekijänä nähtiin vanhan mallin mukaisesti mahdollisimman laajan, kommunistijohtoisen liiton muodostaminen, mikä käytännössä merkitsi pyrkimystä jo olemassa olevan SKDL:n pohjan huomattavaan laajentamiseen²³. Unkarin, Tšekkoslovakian ja muiden kansandemokratioiden mallin mukaisesti SKDL pyrki laajaan työväestön yhteisrintamaan. Liitto oli päättänyt tehdä vaaliliittotarjouksen SDP:lle²⁴, vaikka tiedossa olikin, että hyvin todennäköisesti puolue ei siihen suostuisi²⁵. Yhteistoiminnan aloittamiseksi ryhdyttiin SKDL:n hallinnollisen jaoston vuoden alussa

¹⁹Kirje isälle todennäköisesti vuonna 1946. Hertta Kuusisen arkisto. kansio 3a. Kansan Arkisto.

²⁰Polvinen 1999, s. 491; Rentola 1997, s. 26.

²¹Polvinen 1999, s. 491.

²²SKP:n puolueuuevoston pöytäkirja 17. ja 18.4.1948 liite N:o 5 s.18 paljastaa, että sopimukseen oli toivottu pykälää, joka lisäisi SKDL:n hallituspaikkoja. SKP:n arkisto. Kansan Arkisto.

²³Rentola 1997, s. 28.

²⁴Paasikiven päiväkirja 27.3.1948

²⁵Hertta Kuusinen työvaliokunnan kokouksessa 14.2.1948. SKDL Hallinnollinen jaosto. Kansan Arkisto.

perustetussa työvaliokunnassa²⁶ suunnittelemaan tilaisuutta Messuhalliin. Idea oli Hertta Kuusisen. Työvaliokunnan kokoukseen osallistui hänen lisäksi muun muassa SKDL:n puheenjohtaja K.L. Kulo ja Vapaan Sanan toimittaja Raoul Palmgren.²⁷ Keskustelussa korostettiin yhteisrintamajuhlan suurta merkitystä vaalitoiminnan aloittamisessa ja pohdittiin myös sen taktisia puolia. Vaihtoehtoina oli järjestää juhla yhdessä SDP:n kanssa, mikä ei Hertta Kuusisen mukaan kuitenkaan onnistuisi, tai pyytää Messuhalliin vain todella yhtenäisyyden kannalla olleita sosiaalidemokraatteja²⁸.

Päätellen varsinaiseen tilaisuuteen kutsutuista puhujista, jotka olivat Hertta Kuusinen, Eino Kilpi ja K. L. Kulo²⁹, työvaliokunta päätyi luultavasti olosuhteidenkin pakosta jälkimmäiseen ratkaisuun. Tietynlainen propagandavoitto kuitenkin saavutettiin, sillä puhujien poliittista laajapohjaisuutta voitiin mainostaa suurin kirjaimin - olihan puhumassa kommunisti, kansandemokraatti ja sosiaalidemokraatti. Kokouspäivänä ilmestyneen Vapaan Sanan mukaan juhlan yhtenäisyystunnus oli näin saanut entistä laajemman kantavuuden ja entistä laajemmat kansalaispiirit tunsivat juhlakutsun koskevan myös itseään³⁰. SKDL:n valistusjaosto hahmotteli tilaisuudelle erilaisia tunnuksia, joiden kansaan ja työväestöön vetoava ja yhteiseen tehtävään kutsuva tyyli sanamuodoista riippumatta säilyi samankaltaisena:

"Ei työläinen työläistä vastaan, vaan yhteisvoimin rauhan ja paremman tulevaisuuden puolesta...Työväenliikkeen yhtenäisyydessä kansamme pelastus...Kansa vihdoinkin maansa isännäksi...Yhtenäisyydessä on työväenliikkeen voima...Rauhan, maan ja leivän puolesta käytävässä taistelussa ei ole puoluerajoja, siksi kaikki kansalaiset tänä iltana Messuhalliin suureen kansalaisjuhlaan, jossa puhuvat..."³¹

Yhteistyöehkutukset jatkuivat vielä innokkaampina yhteisrintamajuhlan jälkeisenä päivänä, jolloin Vapaa Sana kirjoitti nimenomaan tämän tilaisuuden muodostuneen valtavaksi osoitukseksi työväestön laajojen piirien voimakkaasta yhtenäistymishalusta³².

²⁶Tieto SKDL:n arkiston yleisluettelon liitteestä, joka käsittelee liiton organisaatiota ja luonnetta. Kansan Arkisto.

²⁷SKDL. Hallinnollisen jaoston työvaliokunnan kokous 14.2.1948. Kansan Arkisto.

²⁸Ibid.

²⁹SKDL:n valistusjaoston arkisto. Kansan Arkisto.

³⁰Vapaa Sana. 24.3.1948 N:o 81. Rauhan, maan ja leivän puolesta käytävässä taistelussa ei ole puoluerajoja. Samassa artikkelissa SKDL:n puheenjohtaja K. L. Kulo näki työväenliikkeen valoisana puolena sen, että "myöskin sosialidemokraatteja osallistuu tänä iltana Messuhallissa vietettävään työväen yhtenäisyysjuhlaan".

³¹SKDL:n valistusjaoston arkisto. Kansan Arkisto.

³²Vapaa Sana 25.3.1948 N:o 82. Työväenliikkeen yhtenäisyys kansamme tulevaisuuden luja

Työväestön yhteisrintamajuhlaksi Messuhallin tilaisuudella oli kuitenkin hyvin näennäinen ja harhaanjohtava luonne. Sosiaalidemokraattina mainostettu opetusministeri Kilpi oli hyvin vasemmistososiaalidemokraattisesti orientoitunut ja harkitsi varmasti jo tuolloin vaimonsa, kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilven tavoin liittymistä SKDL:ön³³. Siihen, että Kilpi oli pysytellyt näinkin pitkään SDP:n leirissä, liittyi ehkä juuri edellä mainittua propagandistista hyötyä. Hän saattoi esiintyä sosiaalidemokraattien "todellisten pyrkimysten" edustajana, mikä puolueelle itselleen oli kauhistus. Messuhallin tilaisuuden jälkeen SDP:n puoluetoimikunnan kokouksessa keskusteltiinkin enää lähinnä ajankohdasta, jolloin Kilpi erotettaisiin. Erottamispäätöksestä oltiin yksimielisiä. Erottamisen syynä oli puoluesihteerin Leskisen mukaan "ryhtyminen ilman puoluetoimikunnan lupaa yhteistyöhön kommunistien kanssa esiintymällä puhujana heidän tilaisuudessaan". Puoluetoimikunta päätti kääntyä presidentin ja pääministerin puoleen ja ilmoittaa, että opetusministeri Kilpi ei enää edusta sosiaalidemokraattista puoluetta.³⁴ Messuhallin tilaisuus oli siis lopulta nimenomaan "heidän" tilaisuutensa. SDP oli pessyt kätensä kommunistien näennäisestä yhteisrintamasta. Kokouksen ideana oli pohjimmiltaan saada mahdollisimman laajat kansanjoukot uskomaan, että juuri kommunistit olivat aidon työväen yhtenäisyyden kannalla, sillä heidän pyrkivät yhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa. Oli SDP:n häpeä kieltäytyä työväenliikkeen yhtenäisyyspyrkimyksistä³⁵. Todennäköisesti yhtenä kommunistien perimmäisistä motiiveista oli kuitenkin haalia yhteisrintamakokouksen nimissä ääniä sosiaalidemokraatteja äänestäviltä rivityöläisiltä, jotka todella luulivat tullessaan yhteisrintamakokoukseen.

Yksi Messuhallin yhteisrintamakokouksen näkyvimmistä juliste- ja lehti-ilmoitusteksteistä mainosti: "Esillä päivän polttavat kysymykset!"³⁶. Päivän polttavia kysymyksiä, joita juhlapuheissa sitten todella käsiteltiin, oli vuoden 1948 maaliskuussa riittämiin. Työväestön yhteisrintamapyrkimysten ja vaalivalmistelujen lisäksi oli taisteltava fasismia, suurpääomaa ja sodanaikaista politiikkaa vastaan, tuettava parhaillaan neuvottelun alla ollutta YYA-sopimusta - niin ja puhuttava Tšekkoslovakian tiestä.

perusta. Suurkokous Messuhallissa demokratian ja rauhan puolesta.

³³SDP:n puoluetoimikunnan kokouksessa muun muassa Penna Tervo arveli Kilven jo tehneen ratkaisunsa. Pöytäkirja SDP:n puoluetoimikunnan kokouksesta 30.3.1948. TA.

³⁴Ibid.

³⁵Ks. mm. yllä olevia tunnuksia ja Hertta Kuusisen puhetta. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto ja Työkansan Sanomat 25.3.1948 N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

2.3. Mitä Hertta Kuusinen Työkansan Sanomien mukaan sanoi?

Kommunistien Työkansan Sanomat julkaisi Hertta Kuusisen Messuhallissa pitämän puheen yhteisrintamajuhlan jälkeisenä päivänä. Oletettavasti puheenpitohetken keskeisimmät sanamuodot eivät poikenneet painetusta tekstistä. Tätä oletusta tukee Hertta Kuusisen omasta arkistosta löytnyt luonnos, joka mielenkiintoisista yliviivauksista ja marginaalikommenteista huolimatta olennaisimmilta osiltaan on yhtäpitävä Työkansan Sanomien julkaiseman puheen kanssa. Ainakin kiistely kohta Tšekkoslovakian tiestä on säilynyt samanlaisena. Näyttää siitä, että Työkansan Sanomat olisi pyyhkinyt yli vaaralliset sanat tai muokannut niitä, ei ole löydetty³⁷. Voidaan myös kysyä, mikä olisi ollut lehden motiivi sanamuotojen pehmentämisessä juuri, kun Moskova oli kehottanut linjan jyrkentämiseen ja kommunistien omassa piirissä puhuttiin vastustajan pelottelun tärkeydestä vaalityössä. Lisäksi Työkansan Sanomille radikaali kielenkäyttö oli aivan tavallista arkipäivää. Jyrkempikään puhe Tšekkoslovakian tiestä ei olisi tuottanut sille linjaongelmia.

Maaliskuun 24. päivän iltana Helsingin Messuhalli oli Vapaan Sanan mukaan ääriään myöten täynnä³⁸. Epäilemättä yleisöä olikin paljon, sillä kommunistien kannatus pääkaupunkiseudulla tuohon aikaan oli suhteellisen vankkaa, kokoukseen oli vapaa pääsy ja, kuten sanottu, sitä oli mainostettu laajojen kansanjoukkojen tilaisuutena. Yhteisrintamatunnukset oli kiinnitetty suurin kirjaimin lavan ylle³⁹. Helsingin työväenyhdistyksen torvisoittokunta aloitti soittamalla Työväen marssin, nuorisoliittolaisten ja pioneerien lippuryhmät marssivat lavalle kunnia-asentoon ja SKDL:n järjestösihteeri Veikko Porkkala lausui tervehdyssanansa. Tämän jälkeen lavalle astui illan ensimmäinen puhuja, Hertta Kuusinen.⁴⁰

³⁶SKDL:n valistusjaoston arkisto. Kansan Arkisto.

³⁷Georg C. Ehrnrooth heittää muistelmissaan ilmaan kysymyksen siitä mahdollisuudesta, että Työkansan Sanomat olisi pyyhkinyt yli "vaarallisen kohdan", mutta ei varsinaisesti ota itse jyrkkää kantaa kysymykseen. Ehrnrooth 1999, s. 485.

³⁸Vapaa Sana 25.3.1948 N:o 82. Työväenliikkeen yhtenäisyys kansamme tulevaisuuden luja perusta. Suurkokous Messuhallissa demokratian ja rauhan puolesta. Kirjoitus on lehden tyylin mukaisesti mahtipontinen eikä ehkä vähiten siksi, että vaikutuksen tekeminen kannattajiin ja vastustajiin oli tärkeää. Väkimäärä kuitenkin luultavasti oli suuri (ks. perustelut yllä).

³⁹Ibid. Tunnukset näkyvät artikkeliin liittyvässä kuvassa, jonka kuvateksti kertoo lavalla seisovasta "punalippujen rivistöstä ja nuorison kunniaavartiostosta".

⁴⁰SKDL:n valistusjaoston arkisto. Kansan Arkisto; Vapaa Sana 25.3.1948 N:o 82. Työväenliikkeen yhtenäisyys kansamme tulevaisuuden luja perusta.

2.3.1. Yhteisrintaman polttava tehtävä

Hertta Kuusinen aloitti puheensa, jonka Vapaan Sanan mukaan voimakkaat suosionosoitukset vähän väliä keskeyttivät⁴¹. Äänenpainojen vaihtelu ja paatosvoima velloivat kovaäänisistä⁴²:

"Kun me kommunistit puhumme työväenliikkeen ja kaikkien työtätekevien yhtenäisyydestä, emme tee sitä turhan takia tai tietämättä, mitä se merkitsee. Friedrich Engels totesi jo toistasataa vuotta sitten, että hajanaisuus on pahin este työväenluokan päämäärien toteutumiselle."⁴³

Hertta Kuusinen lähti suoraan liikkeelle tilaisuuden keskeisimmästä temasta ja liitti puheensa oikeaoppisen kommunistin tavoin ylempään auktoriteettiin. Kun kommunisti puhui, hänen tehtävänänsä ei ollut edustaa omia ajatuksiaan vaan puheen oli pohjautettava liikkeen kanonisoimiin ideologeihin.

"Työväenluokka, nykyisen yhteiskunnan uusi aines ja vanhan yhteiskuntajärjestyksen haudankaivaja pystyy suorittamaan suuren maailmanhistoriallisen tehtävänsä vasta silloin, kun se luokkana käsittää tämän tehtävänsä. Ei riitä, että jokin sen osa, vaikkapa etujoukkokin, sen ymmärtää ja pyrkii sitä toteuttamaan. Eikä riitä edes se, että työväenluokka itse tuntee historian välttämättömyyden, hyväksyy ja toteuttaa sen lakeja, vaan tarvitaan lisäksi sitä, että monet muut, asemansa puolesta työväestöä lähellä olevat kerrokset ovat siinä mukana tai eivät ainakaan vastusta sen toteutumista."⁴⁴

Hyvin sisäistetty kommunistinen historiantulkinta näkyi Hertta Kuusisen ajattelussa selkeänä taustavireenä: Kommunistiseen yhteiskuntaan siirtyminen oli historiallisesti väistämätöntä - vastuksista huolimatta kokonaiskehitys kulki vääjäämättä sitä kohti.

⁴¹Ibid.

⁴²Tätä puhetta ei äänitetty, mutta Hertta Kuusisen tyylin kuului mitä ilmeisemmin myös tässä puheessa tietynlainen kommunistien saarnaava paatos, jonka voi osittain lukea myös tekstistä. Brita Polttilan mukaan Hertta Kuusisen puheiden voima perustui "vakaumuksen voimaan ja hehkuun": "Puhuessaan hän usein piti kiinni pöydän reunasta, puheen rytmiä myötäilivät niukat pään ja vartalon liikkeet. Tuli tunne kuin sanat olisivat kasvaneet puhujan koko fyysisestä olemuksesta ja saaneet siitä keskittyneen voimansa. Tärkeissä kohdissa hän ikään kuin kuroutautui lähemmäksi kuulijoita." Polttila 1975, s. 226.

⁴³Työkansan Sanomat 25.3.1948 N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan. Ks. myös liite. Puhe julkaistiin kokonaisuudessaan sivuilla 1 ja 5. Koska Hertta Kuusisen arkistosta (kansio 21. Kansan Arkisto) löytynyt paikoin korjailtu luonnos on (korjausten jälkeen) pääosin samanlainen, on syytä olettaa, että myös itse puhetilanteessa teksti oli kutakuinkin sellainen kuin jäljessä on esitetty.

⁴⁴Ibid.

Marxilaisuus ei kuitenkaan ollut vain tiede yhteiskunnallisen kehityksen laeista, vaan ennen kaikkea sen toteuttamisesta⁴⁵. Uuden edistyksen rakentajaksi tarvittiin tiedostava, laaja työväenluokka, jolla agraarisen Suomen oloissa oli ainakin viljelijäväestön tuki. Sosiaalidemokraattisen työväestön mukaan houkuttelemisen ohella kommunistit pitivät tärkeänä osoittaa, että he ajoivat myös "työväestöä lähellä olevien kerrosten" eli toisin sanoen maaseutuproletariaatin asioita⁴⁶. Hertta Kuusinen jatkoikin puhumalla siitä, miten esimerkillisesti vanha työväenluokka oli yhdistänyt itseensä torppariväestön ja miten juuri yhtenäisyydessä oli se voima, jota se sai kiittää tuloksistaan. Lisäksi se ajoi naisten valtiollisen tasa-arvon, kansojen veljeyden ja maailmanrauhan asiaa vastapainona niille uhkaaville onnettomuuksille, jotka johtuivat kapitalistisen yhteiskunnan olemuksesta.⁴⁷

"Tänä päivänä maailman työtätekevien edessä on vielä polttavampia tehtäviä, heitä uhkaavat vielä pelottavimmat vaarat kuin silloin. Sen vuoksi yhtenäisyys on entistä tarpeellisempi...Onko se mahdollinen? Eikö maailma nyt ole hajanaisempi kuin koskaan? Eikö työväenluokkaa ja siihen liittyviä kansankerroksia revitä eri suuntiin ankarammin kuin milloinkaan ennen?"⁴⁸

Mitä Hertta Kuusinen perimmältään tarkoitti "polttavilla tehtävillä", lienee selvä, vaikka lopullinen päämäärä usein verhoiltiinkin kommunistipolitiikan ammattijargoniin. Kuusinen puhui myöhemmin omiensa keskellä, SKDL:n liittoneuvoston kokouksessa siitä, miten he kommunisteina edustavat suuntaa, joka Suomessa ja koko maailmassa on ainoa mahdollinen. Heillä oli näin vastuu ja velvollisuus puuttua kehityksen kulkuun, jos se uhkasi lähteä väärille raiteille⁴⁹. Polttavista tehtävistä tärkeimpänä oli viimekädessä suomalaisen kansandemokratian luominen⁵⁰.

"Pelottavien vaarojen" tarkempi määrittely jätettiin tällä kohden tekemättä, mikä on varsin tyypillistä kommunistista puhetekäyttymistä. Työväen edessä olevia

⁴⁵Kommunisti-lehden 30-vuotisjuhlanumero 29.8.1948. Hertta Kuusisen artikkeli Strategian ja taktiikan kysymyksiä SKP:n sodanjälkeisessä käytännössä.

⁴⁶Ibid. Kommunistit korostivat, että SKDL:n päästessä valtaan kansallistaminen ei koskisi pienviljelijän omaisuuteen ja maaudistus toteutettaisiin; SKDL:n arkisto Hallinnollinen jaosto. Yhteenveto liittoneuvoston kokouksesta 7. ja 8. 2.1948. Kansan Arkisto; Hertta Kuusinen Aatamin haastattelussa 1948 N:o 7.

⁴⁷Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁴⁸Ibid.

⁴⁹SKDL:n arkisto. Hallinnollinen jaosto. Liittoneuvoston pöytäkirja 2.8.1948. Kansan Arkisto.

⁵⁰Paljon pohdittuja kysymyksiä siitä, suunnittelivatko kommunistit vallankaappausta keväällä 1948, ja miksi Suomi säästyi kansandemokratioiden kohtalolta, sivutaan myöhemmin tarkemmin. Se, että kommunistien haaveena oli kansandemokraattinen Suomi, lienee kuitenkin selviö. Varsinainen spekulatiivinen kohde on ollut se, pyrittiinkö tavoitteeseen parlamentaarisin vai vallankumouksellisin

pelkoja ja vastuksia käsiteltiin kyllä tämän kaltaisissa massapuheissa joskus laajastikin, mutta kuitenkin vasta tietynlaisen voimantunteen ympäröimänä ja siltä syvyydeltä, kun ne olivat omiaan kohottamaan joukkojen uhoa ja taistelutahtoa. Usein joukkomielialaa pyrittiin rohkaisemaan varsin epärealistisinkin tavoitelauselmin; hajanaisen ja dualistisen maailman kuvailemisen jälkeen Kuusinen julistikin idealistisesti:

"Toisaalta yhdistyvät myös ne, jotka haluavat muuttaa maailman paremmaksi, poistaa nälän ja pelon, korjata epäkohdat, tehdä sodat mahdottomiksi, nostaa kansat tylsyyden ja välinpitämättömyyden tilasta, tehdä ne isänniksi omassa talossaan."⁵¹

Tavoitteiden oli oltava jaloja, jotta keinot pyhittyisivät.

2.3.2. Internationaali ja taistelu maailmasta

Kommunistina Hertta Kuusinen oli aito internationalisti. Taistelu koski koko maailmaa:

"Taistelu rauhan, maan ja leivän puolesta kiihtyy. Se kiihtyy koko maailmassa. Sen vuoksi maailman työtätekevät ja rauhaa rakastavat ihmiset ovat pyrkineet yhdistymään myös kansainvälisesti."⁵²

Kansallinen ja kansainvälinen kietoutuivat kommunistien ajattelussa usein omalaatuisiksi yhdistelmiksi. Hertta Kuusisella oli isänmaa, joka odotti kansandemokraattista tulevaisuuttaan, mutta samalla hänen aatteensa velvoitti katsomaan neuvostojohtoisen maailman kokonaisuutta. Aatteellinen tutkimus on osoittanut, että kun valtio on sekä toisiin valtioihin kiinnittyneiden aatteiden että ihmisten läpikuljettavissa, sisäisen ja ulkoisen turvallisuuden raja samoin kuin tiukka jako sisä- ja ulkopoliittikkaan, kansalaisiin ja ulkomaalaisiin alkaa hämärtyä⁵³.

"Koskaan ei maailmassa ole ollut mittasuhteiltaan sellaista järjestöä, kuin Maailman Ammattiyhdistysten liitto, joka yhdistää riveihinsä yli 70 milj. työläistä maailman eri maista. Koskaan eivät maailman naiset ole pystyneet luomaan sellaista taistelujärjestöä rauhan ja ihmisyyden puolesta kuin Naisten Kansainvälinen Demokraattinen Liitto, joka edustaa 83 milj. naista

keinoin.

⁵¹Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁵²Ibid.

⁵³Buzan teoksessa Rentola 1997, s.10.

48 maasta. Koskaan ei maailman nuoriso ole pystynyt aikaansaamaan sellaista yhtymää kuin Demokraattisen Nuorison Maailmanliitto, johon kuuluu yli 50 milj. nuorta ihmistä"⁵⁴

Koska kommunismi oli kansainvälinen aate, suomalaisen työväenluokan reserviin voitiin riemulla lukea myös nämä muiden maiden työläiset ja heidän menestyksensä sosialismin ja demokratian tiellä⁵⁵. Oletettiin, että kuuluminen tähän suureen perheeseen teki Suomen työväestön aseman varmemmaksi kuin, mitä se koskaan oli ollut⁵⁶. Kuvatessaan tätä joukkovoimaa, Hertta Kuusinen käytti tehokasta alkutoistoa "koskaan ei", joka tähdensi sitä, miten merkittävä oli aikakausi, jota nyt elettiin, ja miten merkittäväksi jokainen Messuhallissa sai itsensä kokea tämän miljoonapäisen joukon osana. Tekstistä nouseva paatosvoima näyttää saavuttavan yhden kliimakseistaan juuri tällä kohtaa. Kokenut puhuja osasi käyttää hyväkseen vähittäistä hivistusta kohti suuren päämäärän edessä nousevaa massahurmasta. Saarnataidon paradoksi onkin toisinaan siinä, että mitä suurempia ja samalla kaukaisempia asioita ja utopioita käsitellään, sitä suurempi on joukkovaikutus⁵⁷:

"Rauha, kansanvalta, taistelu fasismia ja kaikkea sortoa vastaan on näiden miljoonajärjestöjen lippuna. Ne edustavat uutta, elinvoimaista, nousevaa aatetta, yli kansallisuusrajojen ulottuvaa veljeyttä, rohkeaa taistelutahtoa maailmanrauhan puolesta..."⁵⁸

Tällä kohden näkyy myös selvimmin kautta koko puheen vaikuttanut tapa, jossa sanottava rakennetaan tiettyjen iskulauseiden varaan. Se, mitä koko kansainvälinen kommunistinen liike jokaisen puhujan suulla julisti, on tiivistettynä juuri tässä: rauha, kansanvalta, taistelu fasismia ja sortoa vastaan ja kansainvälinen veljeys olivat ne avainkoodit, joista jokaisen kommunistisen puhujan kansallisuusrajoista riippumatta tunnisti.

⁵⁴Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁵⁵Kommunisti-lehden 30-vuotisjuhlanumero 29.8.1948. Hertta Kuusisen artikkeli Strategian ja taktiikan kysymyksiä SKP:n sodanjälkeisessä käytännössä.

⁵⁶Ibid.

⁵⁷Kyseessä on kollektiivinen hurmos, joka on helposti verrattavissa vaikkapa herätysaarnojen taivaskuvausten aikaansaamiin vaikutuksiin. Mielenkiintoinen vertauskohta löytyy esim. baptistisaarnaajalta. Ks. Suojanen 1988, s. 83-96.

⁵⁸Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän

2.3.3. Vihollisina suurpääoma ja fasistit

"Älkäämme unohtako, että työtätekevillä on myös vihollinen..."⁵⁹

Keitä vastaan kommunistit taistelivat? Suurpääoma ja fasistit olivat käytetyimpiä vihollisnimityksiä, mutta varsin laaja-alaisina ilmauksina niihin oli vaikea samaistaa mitään yksiselitteistä viholliskuvaa. Toisaalta ne olivat juuri loputtoman, käsitteellisen venyvyytensä takia varsin käyttökelpoisia ilmauksia. Kun esimerkiksi välirauhansopimuksessa puhuttiin fasististen järjestöjen lakkauttamisesta, voitiin määrite tarvittaessa ulottaa koskemaan hyvinkin monenlaisia järjestöjä. Käytännössä näytti usein siltä, että jokainen ei-kommunisti, myös potentiaalinen liittolainen, oli vastustaja ja fasisti. Hertta Kuusinen kuvailee vastustajaa muun muassa sellaiseksi, joka rikkoo rauhan ja ajaa maailman kansat takaisin terrorin olotilaan. Kommunistien yhdistymisen ohella:

"...yhdistyvät jälleen kaikki ne, joille vanha on pyhää ja koskematonta, jotka haluavat säilyttää maailman entisellään, sotineen, puutteineen, työttömyyksineen, sekasortoineen, taloudellisine epäoikeudenmukaisuuksineen".⁶⁰

Lisäksi vastustajat edustivat "imperialismia ja monopolipääoman sotaisia valloitus Hankkeita", valmistivat "atoomisotaa ja bakteerituhota" ja pyrkivät hajottamaan työtätekevien yhtenäisyyden. Vastustaja siis halusi säilyttää kaiken vanhan ja sen vuoksi tuhota kaiken uuden ja edistyksellisen.

Ideologinen oikeaoppisuus pitää tyypillisesti sisällään ajatuksen negaatiosta yksinomaan vastustajan ominaisuutena. Kun sota ja sorto selitetään vastapuolen tavoitteiksi, johtaa yksinkertainen vastakohtaparien asettelu siihen, että rauha ja vapaus omistetaan lähes lapsekkaan vilpittömällä yksinoikeudella. Kommunistinen fundamentalismi ei nähnyt mitään syytä tutkia lähemmin vastustajiensa monivivahteisuutta, vaan kaikki kommunismin vastustus asetettiin kiistatta samalle jatkumolle: USA jatkoi siitä, mihin Hitler oli jäänyt. Neljäkymmenluvun yhteiskunta sortui tähän poliittisen jakolinjan molemmiin puolin. Sotien repimä vuosisata oli kursittava kokoon yhtenäisen ideologian avulla eikä taistelu kansandemokratian puolesta - tai sitä vastaan - ollut vielä valmis.

puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁵⁹Ibid.

⁶⁰Ibid.

Hertta Kuusisen puheessa kommunismin kansainvälinen viholliskuva jää rehevästä kielenkäytöstä huolimatta melko ohueksi. Vastustajana esiintyy toistuvasti tahattoman koominen, miltei itseohjautuva suurpääoman personifikaatio: Työätekevien vihollinen on

"...se sama suurpääoma, joka ei ole antanut heille mitään oikeuksia ilman taistelua, joka on monopolisoinut sivistyksen, jonka moraalit on ahneen pedon moraalit, joka ei tunnusta kehitystä, vaan jarruttaa sitä palkkarensä avulla kaikilla elämän aloilla."⁶¹

Mikä tai kuka oli se, joka tätä suurpääomaa liikutti, ei tässä puheessa selviä, mutta tarvittaessa siihen voitiin siis sisällyttää periaatteessa kenet tahansa kommunistien leirin ulkopuolelta⁶². Kotimaasta kommunismin vastustajille sen sijaan löytyi nimikin.

2.3.4. Ahmavaaroista Jahvetteihin

Maaailmanlaajuiselta tasolta oli puheopillisesti hyvä siirtyä takaisin kansallisen kommunismin uhkakuviiin. Kun Hertta Kuusinen oli marssittanut Messuhallin kuulijoiden taakse maailman miljoonaisten työläisjoukkojen reservit, voitiin näiden tukemassa voimantunnossa lähteä kuvailemaan myös kotimaassa toimivaa vihollista, johon taistelu lähietäisyydeltä kohdistui:

"Mikä on kansamme kohtalo, mikä on työväenluokkamme tulevaisuus, miten käy nuorisomme ja lastemme (jos työväenluokan hajotus onnistuu)...Näemme, miten meilläkin vanha nostaa päätään, miten ihannoidaan aikaa, jolloin suojeluskunnat ja muut sotaisat järjestöt terrorisoivat kansaamme, lietsoivat sotaa Neuvostoliittoa vastaan...jolloin vankilat täyttyivät rauhan ja oikeuksien puolesta taistelevista työläisistä ja heidän edustajistaan."⁶³

Suomen historia kommunismista käsin tulkittuna sisällyttää varsin mielenkiintoisia elementtejä. Jos suomalainen, vanhastaan oikeistovoittoinen historiantulkinta on

⁶¹Ibid.

⁶²Toisaalta Hertta Kuusisella oli kokemusta myös sitä, miten aatteen nimissä vähin äänin harvennettiin myös kommunistien omia rivejä, mutta siitä ei ollut tapana puhua: Stalinin vainot, joilta Hertta säästy ollessaan tuolloin Suomessa vankilassa, olivat tuhonneet Kuusisten lähipiirin. Rentola 1996, s. 130. Lisäksi puolueen ongelmana puheenpitohetkellä oli Hertta Kuusisen silloisen aviopuolison, sisäministeri Yrjö Leinon erottaminen, joskin Hertta oli päättänyt valita puolueen miehensä sijaan.

⁶³Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän

jäsentänyt kaiken idästä nousevan vaaran kautta, oli suomalaisen kommunistin historiantulkinta sille luonnollisesti täysin käänteinen. Suomen valtio oli kahdeksan vuoden ajan pitänyt Hertta Kuusista mielipidevankinaan eikä hän siksi ymmärrettävästi pitänyt kotimaataan oikeusvaltiona, saati demokratiana. Suojeluskunnat olivat hänelle selkeä vihollisjärjestö, ja talvi- ja jatkosota turhia, fasistien lietsomia verenvuodatuksia.

Sodan jälkeen kommunistit pyrkivät kaikin voimin sodanaikaisen politiikan katkaisemiseen, mutta yhteiskuntaan jäi heidän mukaansa kuitenkin liiaksi taantumuksellisia aineksia. Yhtenä osoituksena tästä nähtiin se, että sotasyölyisten ja asekatkijöiden tuomitseminen oli jäänyt kansandemokraattisessa mielessä monella tavoin puolitiehen:

"Itseasiassa tähän asti tapahtunut puhdistus on täysin riittämätön. Meidän demokratiaamme ja uuteen suuntaukseemme ei sovellu se, että rauhanrikkokilla ja kansanvallan vastustajilla on vielä mahdollisuus vaarantaa maataamme ja saattaa aikaan sekasortoa, että hentusia ja häneen verrattavia sairausilmiöitä suvaitaan yhteiskuntaruumiissamme...että asekatkijöitä pidetään kuin kukkaa kämmenellä."⁶⁴

Ernesti Hentunen, tämä "yhteiskuntaruumiin sairausilmiö", oli monella tittelillä varustettu, häröilevä asianajaja, joka johti pientä Radikaalista kansanpuoluetta ja vastusti kovaäänisesti muun muassa YYA-sopimusta⁶⁵. Hentusesta ja hänen kannattajistaan tuskin oli mitään varteenotettavaa uhkaa kommunisteille, minkä Hertta Kuusinenkin varmasti tiesi, mutta Hentunen oli puheeseen sopiva esimerkki taantumuksen poliittisesta pelleilystä. Kimmo Rentola on pyrkinyt osoittamaan, että suomalaiset kommunistit etsivät keväällä 1948 pienintäkin merkkiä oikeiston salaliitosta ja poliittisesta vehkeilystä, jotta saataisiin syy pidättää oikeistojohtajia Unkarin esimerkin tavoin⁶⁶. Hentusen tapaisen poliittisen helppoheikin puheet oli tässä propagandassa varsin käyttökelpoinen ase.

Messuhallin kuulijoiden korvaan puheet yhteiskuntaruumiin sairausilmiöistä tuskin sen suuremmin särähtivät, mutta tieto kommunismin nimissä harjoitetun puhdistustradition pitkästä syntilistasta tekee asiasta vakavan. Hertta Kuusinen tiesi jo tuolloin enemmän kuin kuulijansa ja sen vuoksi hänen voidaan katsoa puhuneen varsin kovia sanoja. Miten pitkälle sairausilmiöiden karsimisessa todellinen suomalainen

puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁶⁴Ibid.

⁶⁵Rentola 1997, s. 37.

⁶⁶Ibid, s.39.

kansandemokratia olisi mennyt, jäi kuitenkin historian tutkimuksen arvailujen varaan. Hertta Kuusinen jatkoi vastustajien nimeämistä ja kritisoi taantumuksellisia aineksia siitä, että nämä pyrkivät perustuslain vastaisesti rajoittamaan demokraattisten kansalaisten kokoontumisoikeutta:

"...Vanhat kasvot Ahmavaaroista Jahvetteihin saakka haaveilevatkin jälleen ajasta, jolloin kommunistinen puolue ajettaisiin maan alle, jolloin lakot voitaisiin väkivalloin murtaa, jolloin poliisit pamputtaisivat työläisten vappu- ja muita mielenosoituksia, jolloin työmaille ei saanut sanoa ystävällistä sanaa Neuvostoliitosta..."⁶⁷

Ensimmäiset varteenotettavat vastustajat mainittiin nyt nimeltä. Sanamuoto kertoo, että Ahmavaaraa ja Jahvettia käytettiin lähinnä laajan joukon silmiinpistävimpinä stereotyyppinä. Kaksi näkyvää persoonaa nostettiin esimerkeiksi taantumuksen edustajista.⁶⁸ Osuvasti valittujen samaistamiskohteiden nimeäminen antoi kuitenkin tarkoituksellisen vastenmielisen mielikuvan vastustajajoukosta.

Kokoomuslaisena ja ääriivasemmistosta katsottuna kaukana äärioikealla vaikuttaneena poliitikkona Arvi Ahmavaara oli kansandemokratian luontainen vihollinen. Hertta Kuusiselle hän symboloi kaikkia niitä vanhoja ja valkoisia arvoja, joita puheessa oli edellä lueteltu. Ahmavaaran mukaan kommunismi oli suurin vaara Suomen vapaudelle⁶⁹ ja hän pyrki puolueessaan ja valtioelimissä myös toimimaan sen mukaisesti. Kokoomuksen johdon lisäksi Ahmavaara vaikutti keskeisessä tehtävässä perustuslakivaliokunnan puheenjohtajana⁷⁰. Hentusen tavoin myös Arvi Ahmavaaran puheista etsittiin merkkejä mahdollisesta oikeistokaappauksesta. Merkittävän asemansa vuoksi hänen puheillaan oli kuitenkin kattavampi merkitys. SKDL:n työvaliokunta näkikin Ahmavaaran puheissa peiteltyä hyökkäystä Neuvostoliittoa vastaan. Epäsuorankin puheen tarkoitus selitettiin näin selkeäksi, kun se asetettiin muiden oikeistovallankaappausta enteilevien tapahtumien osaksi.⁷¹

⁶⁷Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁶⁸Ahmavaara ja Jahvetti samoin kuin Hentunen olivat esillä myös SKDL:n työvaliokunnan kokouksessa. Näiden kolmen nähtiin siis edustavan laajemminkin leimallisesti vastapuolta. Jahvetin pakinat pantiin närkästyneenä merkille ja jopa Paasikivi oli maininnut niistä kommunisteille. Ahmavaaran puheissa sitävästoin nähtiin peitelty hyökkäys Neuvostoliittoa vastaan. Pöytäkirja SKDL:n työvaliokunnan kokouksesta 28.4.1948. SKDL:n arkisto. Kansan Arkisto.

⁶⁹Ahmavaaran esitelmä Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokouksessa 25.4.1948 Liite N:o 9. PTA.

⁷⁰Leino 1973, s.268.

⁷¹Pöytäkirja SKDL:n työvaliokunnan kokouksesta 28.4.1948. SKDL:n arkisto. Kansan Arkisto. Vaaranvuosidiskurssin mukaisesti syytöksiä vastaan puolustauduttiin usein syyttämällä vastustajaa miltei samoista asioista.

Jahvetilla puolestaan tarkoitetaan SDP:n äänenkannattajan, Suomen Sosialidemokraatin pistäväsanasta pakinoitsijaa, kansanedustaja Yrjö Kilpeläistä. Käsitellessään arkaluontoisiakin aiheita ironisen suurieleisesti Jahvetin onnistui toisinaan saattaa poliittinen vastapuoli hyvinkin hämmentävään valoon⁷². Vapaa Sana ärsyyntyi tuon tuostakin kritisoimaan tämän "ohranan vakoilijan" kommentteja, mikä oli joskus omiaan vain lisäämään ei-kommunististen piirien huvittuneisuutta. Oikeistososiaalidemokraatin nimeäminen viholliseksi porvarin rinnalle ja usein jopa tämän ohi oli varsin kuvaavaa tuon ajan kommunistien ajattelussa. Työväestön yhteistyöstä kieltäytyneet oikeistososiaalidemokraatit olivat taantumusta palvellessaan porvareiden veroisia vastustajia, elleivät pahempia. Ideologisesti lähellä oleva aate, joka taisteli samoista kannattajajoukoista, oli tietyllä tapaa vielä ongelmallisempi harhaoppi kuin oikeistolaisuus, jonka aatteellinen vastakohtaisuus oli suhteellisen helppo osoittaa⁷³.

Suomalaisella kommunismilla oli Hertta Kuusisen mukaan kuitenkin etulyöntiasema viholliseen nähden. Se taisteli siitä voitosta käsin, joka fasismista oli saatu jo vuonna 1944⁷⁴. Lisäksi maailmanhistorian kaava toteutti suurpääomasta ja atomipommeista huolimatta omalakisesti kommunistista unelmaa:

"Nämä vanhat kasvot erehtyvät. Heidän aikansa ei palaa. He eivät ole havainneet historian lehden meidän kansamme ja monien muiden kansojen kohdalla iäksi kääntyneen...He itse matelevat ulkomaisen suurpääoman edessä, odottavat siltä luvattua atoomipommia...palauttaakseen itselleen kadottamansa ehdottoman ylivallan työtätekevistä. Heidän toivonsa on turha. Maailmassa on tapahtunut paljon, joka tekee sen turhaksi. Sitä voittoa, joka fasismista saavutettiin vuonna 1944 ei ole tehty tyhjäksi. Se on yhdistänyt kansoja ja kansalaisia, jotka eivät ennen tienneetkään kuuluvansa yhteen. Se avasi meidänkin kansamme kohdalla tien, joka ei suinkaan ole päättynyt, vaan joka jatkuu."⁷⁵

Suomen kohdalla vuoden 1944 voitto fasismista tarkoitti ainakin rintamalinjan kääntämistä fasistista Saksaa vastaan, välirauhansopimuksen solmimista Neuvostoliiton kanssa ja fasistisiksi luokiteltujen järjestöjen lakkauttamista. Jonkinlaisena jatkumona

⁷²Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 28.3.1948 N:o 84 .

⁷³Ks. esim. Puhe Ruots. Konf. 20.3.1948 Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

⁷⁴Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁷⁵Ibid.

tälle politiikalle luotiin niin sanottu Kolmen suuren sopimus: SDP:n, Maalaisliiton ja SKDL:n hallitusyhteistyö, joka pyrki irtiottoon sodanaikaisesta politiikasta. Vuoden 1944 tapahtumat sitoivat näin myös Suomessa kansalaispiirejä, jotka "eivät ennen tienneetkään kuuluvansa yhteen". Lähtökohdissaan kaikki oli siis näyttänyt lupaavalta, mutta vastustaja jatkoi kuitenkin eloaan todellisen poliittisen jakolinjan kääntyessä yhä enemmän kommunisteja vastaan⁷⁶. Hertta Kuusisen mukaan uudistustyö meidän kansamme kohdalla olikin vielä pahasti kesken, mutta yhtä tärkeää etappia tällä tiellä oltiin kuitenkin juuri parhaillaan valmistelemaan.

2.3.5. Ystävyyssopimus

"Näinä päivinä, kenties juuri tällä hetkellä pystytetään uutta rajapyykkiä sille tielle, joka alkoi vuonna 1944. Miten katkeralta se meidän sotapoliitikoista tuntuukin, Suomea on enää mahdoton tehdä Neuvostoliiton viholliseksi."⁷⁷

Trumanin opin ja Marshall-suunnitelman vastapainoksi Stalin alkoi syksyllä 1947 Kominformin perustamisen myötä kiinteyttää kansandemokraattista leiriä⁷⁸. Neuvostoliiton politiikkaa keväällä 1948 leimasi kahdenvälisen YYA-sopimusten solmiminen. Paasikivelle 22.2.1948 päivätyssä kirjeessään Stalin esitti myös Suomelle ystävyuden, yhteistyön ja keskinäisen avunannon sopimusta, joka olisi samankaltainen kuin Romanian ja Unkarin hieman aiemmin solmitut sopimukset. Sotilaspoliittisena tarkoituksena oli sopia keskinäisestä avunannosta Saksan mahdollista hyökkäystä vastaan⁷⁹. Kommunistit uskoivat tämän merkitsevän todellisuudessa paitsi rauhaa myös uutta etappia Suomen matkalla kohti kansandemokraattista yhteiskuntajärjestystä ja hyviä suhteita tämän kehityksen takaajaan:

"Generalissimus Stalin on itse kysynyt, haluammeko välttää niiden kärsimysten toistumisen, joihin natsisota nämä naapurikansat saattoi. Olemme vastanneet myöntävästi, ja tällä hetkellä molempien maiden valtuutetut neuvottelevat toimenpiteestä, jolla vahvistetaan

⁷⁶Vesikansa 1999, s. 7.

⁷⁷Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁷⁸Polvinen 1999, s. 444.

⁷⁹Ibid, s. 447.

molemminpuolinen pyrkimys kulkea samaa tietä rauhan ja turvallisuuden lisäämiseksi kansoillemme. Pääministeri... on tänään matkustanut Moskovaan ollakseen mukana neuvotteluissa ja voidakseen allekirjoittaa sopimuksen, johon molemminpuolisesti pyritään kaikesta siitä jarrutuksesta ja vastustuksesta huolimatta, jota vanhan suunnan edustajat ovat harjoittaneet."⁸⁰

Messuhallin yhteisrintamajuhla osui sopimuksen kannalta mielenkiintoiseen saumaan: neuvotteluja käytiin parhaillaan eivätkä tulokset olleet vielä selvillä. Kommunistit olivat tarjonneet myös Hertta Kuusista Moskovaan lähteneen valtuuskunnan jäseneksi, mutta Paasikivi torjui tämän luottaen yhteistyökokemukseen Yrjö Leinon kanssa⁸¹. Hertta Kuusinen seurasi kuitenkin läheltä ja toiveikkaana sopimuksen syntymistä. Hän tiesi suomalaisten neuvottelutaktiikasta ja toisaalta siitä, mitä suomalaiset kommunistit sopimukselta odottivat⁸².

Kommunistien kevään 1948 aikana jyrkentyneeseen linjaan kuului vahvistuva joukkovoiman osoittaminen. Liikehdintää pyrittiin järjestämään myös ystävyyssopimuksen tueksi⁸³. Sopimus oli päätetty viedä läpi vanhan suunnan vastustuksesta huolimatta. Hertta Kuusisen mukaan tie ei ollut helppo ja se saattoi vaatia uhrauksiakin; työväenluokan oli pystyttävä taistelemaan, ei vain omasta puolestaan, vaan koko kansan puolesta⁸⁴. Kommunistit yrittivät näin ikään kuin ylemmän tietoisuuden hallitsijoina saada kansakunta ymmärtämään omaa parastaan:

"Suomen kansan tulevaisuus riippuu sen rauhantahdosta, sen halusta elää sovinnossa ja yhteisymmärryksessä suuren sosialistisen naapurinsa kanssa. Vaaditaan monien ennakkoluulojen poistamista, ennenkuin se on käynyt selväksi kaikille, joiden yhteiskunnallisen asemansa vuoksi pitäisi se ymmärtää."⁸⁵

Jotenkin tähän tyyliin alkoi samoihin aikoihin puhua myös Paasikivi, joka oli kovan koulun käytyään tullut reaalipoliitikkona samantyyppisiin johtopäätöksiin. Paasikiven linjalla kuljettiin kuitenkin jo jouston äärirajoilla. Tšekkoslovakian tie kummitteli taustalla.

⁸⁰Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁸¹Polvinen 1999, s. 456.

⁸²SKP:n puolueuuevoston pöytäkirja 17. ja 18.4.1948 liite N:o 5

⁸³Nevakivi 1995, s. 262.

⁸⁴Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

2.3.6. Tšekkoslovakian tiestä

"Puhutaan Tshekkoslovakian tiestä. Joillekin on kauhistus se, että yritykset kumota Tshekkoslovakian kansan ottama suuntaus eivät onnistuneet, vaan että se suuntaus vahvistui."⁸⁶

Tšekkoslovakian kommunistien helmikuussa 1948 suorittama vallankaappaus aiheutti länsimaissa kummastuneen kauhun reaktioita. Vanhastaan Venäjän intressipiiriin kuuluneiden Itä-Euroopan maiden liukuminen kansandemokraattiseen leiriin oli hyväksytty vastahakoisella välttämättömyydellä, mutta Tšekkoslovakia oli jo miltei Keski-Eurooppaa. Kummastusta herätti se, että vallankumous tapahtui käsittämättömän helposti: ennen kuin Prahan oikeistopiirit olivat ehtineet ymmärtää tapahtumien kulun, heidät oli ohjattu - tai oikeammin he itse olivat jättäytyneet - pois vallasta. Useimmat ei-kommunistiset ministerit olivat eronneet hallituksesta protestiksi kommunistien turvallisuuspalveluun liittyneitä menettelytapoja vastaan. Hallitus ei kuitenkaan kaatunut vaan kommunistit ajoivat kovin ottein läpi vallanvaihdoksen kaikilla yhteiskunnan aloilla.⁸⁷

Messuhallin puheessaan Hertta Kuusinen selitti tapahtumat ennen muuta Tšekkoslovakian kansan ottamaksi suuntaukseksi. Hämmennyksestä sekavan kansakunnan tahto näyttäytyikin suhteellisen yhdensuuntaisena, koska mitään laajaa, väkivaltaista vastarintaa ei koko prosessin aikana esiintynyt. Toisaalta voidaan kysyä, uskoiko Hertta Kuusinen todella Tšekkoslovakian kansan vapaaseen, spontaaniin tahtoon vallankumouksen toteuttamisessa. Hän tuskin oli tietämätön vallankaappauksen tarkoituksellisesta Praha-keskeisyydestä, kommunistien iskujoukoista ja näiden soluttautumisesta kaikille yhteiskunnan aloille, jolloin tilanne todella saatiin näyttämään siltä, että koko kansa riemuitsi uudesta suuntauksesta⁸⁸. Tšekkoslovakian kommunistien strategia tuli Suomessa tutuksi niin kommunisteille kuin heidän vastustajilleenkin ja sitä pidettiin potentiaalisena esimerkkinä myös suomalaisen vallankaappauksen toteuttamisessa. Hertta Kuusinen voidaan siis olettaa tienneen asian todellisen laidan.

Toisaalta ei voida täysin kiistää sitäkään, että Hertta Kuusinen uskoi tai olisi

⁸⁵Ibid.

⁸⁶Ibid.

⁸⁷Beyer-Thoma 1990b, s. 248, 249.

⁸⁸Perustan ajatukseni siihen, että hyvin pitkälle kommunistiset strategiat vallan anastamiseksi olivat hyvin tunnettuja ja samankaltaisia kautta koko kansainvälisen kommunistisen liikkeen. Marxilaisen koulutuksen saaneelle Tšekkoslovakian käyttämä, melko tyypillinen strategiamalli tuskin oli jäänyt vieraaksi.

ainakin halunnut uskoa siihen, että Tšekkoslovakian vallankaappauksen takana oli kansa. Hän ihaili sitä, että valta oli otettu verettömästi ja parlamentaarisesti⁸⁹. Kommunistisessa mielessä vastarinnan puute osoitti yhä vahvemmin sitä, että Tšekkosloveniassa aika oli kypsä uudelle kansandemokratialle. Jos tätä kehitystä sitten hieman stimuloitiinkin ovelalla taktikoinnilla, ei se Hertta Kuusiselle merkinnyt sitä, etteikö todellinen kansan tahto viimekädessä olisi toteutunut. Kansandemokratian kääntöpuoleisena synonyyminaanahan on - paradoksaalista kyllä - proletariaatin diktatuuri.

Seuraavaksi Hertta Kuusinen määritteli suhteellisen tarkkaan, millaista Tšekkoslovakian tietä hän oikeastaan tarkoitti:

"Tšekkoslovakian tie on se, että estetään ulkomaisen pääoman yllytyksestä yritetyt suunnanmuutokset. Mutta sen taakse tarvitaan laaja kansanrintama, parlamentaarinen ja yhteiskunnallinen voima, joka edustaa kansan ehdotonta enemmistöä. Sellaisen enemmistön voittamisesta, joka ei salli minkään vaaran nousevan ja uhkaavan meidänkään kansamme tulevaisuutta, on nyt kysymys. Se on toteutettavissa kaikkien työtätekevien rehellisten isänmaanystävien yhteistoiminnalla."⁹⁰

Näissä kahdessa yllä esitetyssä kappaleessa on kaikki se, mitä Hertta Kuusinen Messuhallin puheessaan sanoi Tšekkoslovakian tiestä. Hän ei siis koskaan varsinaisesti huutanut puhujapöntöstä sanoja, joista hänet vieläkin muistetaan: Kuusinen ei sanonut, että: "Tšekkoslovakian tie on myös meidän tiemme!". Sen sijaan hän sanoi, että myös Suomen oli muun muassa Marshall-avun luomassa "ulkomaisen pääoman" ilmapiirissä torjuttava mahdolliset oikeistovallankaappaukset. Tähän tarvittiin laaja kansanrintama, joka toimisi parlamentaariselta pohjalta:

"Luokaamme sellainen yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Se ei synny taistelutta kaikkea ja kaikkia vastaan, jotka vahingoittavat kansaamme ja kansanvaltaa. Varustautukaamme siihen taisteluun kaikilla niillä keinoilla, joita vastasaavutettu demokraattinen kehitys on antanut työtätekevien käsiin."⁹¹

Tšekkoslovakian tie näyttäisi siis merkitsevän Hertta Kuusiselle laajaan kansanrintamaan nojautuvaa oikeistouhan torjumista, joka toimisi parlamentaariselta pohjalta, eikä niinkään vallankaappaustilanteen yksioikoista soveltamista Suomen

⁸⁹Beyer-Thoma 1990a, s. 462

⁹⁰Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

⁹¹Ibid.

oloihin⁹².

Hertta Kuusinen lopetti puheensa iskulauseisiin, jotka oli varustettu vahvalla kommunistisella retoriikalla:

" Ystävyys- ja yhteistyösopimus voimaan Suomen ja Neuvostoliiton välillä!
Ystävyys ja yhteistoiminta kaikkien rehellisten kansalaisten yhteensitotajaksi taistelussa rauhan ja kansamme hyvinvoinnin puolesta!

Leppymätön taistelu niitä vastaan, jotka tätä yhteisymmärrystä ja yhteistä etua vahingoittavat, hajottavat työtätekevien taistelurivejä ja työskentelevät suurpääoman ja ulkomaisen yllytyksen innoittamina saattaakseen maamme jälleen niihin kärsimyksiin, joista sadattuhannet orvot ja lesket ovat todistuksena, jonka tuloksena on puute ja köyhyys.

Ei tuumaakaan taaksepäin, vaan aimo askel eteenpäin rauhansuunnan, kansanvallan ja taloudellisen hyvinvoinnin tiellä!"⁹³

Puheen synnyttämien voimakkaiden suosionosoitusten päätyttyä esiintyi Kullervo-kuoro, jonka jälkeen piti puheen opetusministeri Eino Kilpi. Tätä seurasi Toveriseuran kuoron joukkolausunta, K. L. Kulon puhe ja lopuksi laulettiin yhdessä Kansainvälinen nuorison lippuryhmien seistessä lavalla. Lisäksi juhlasta päätettiin lähettää sähkösanomat "generalissimus" Stalinille ja Moskovassa olevalle suomalaiselle neuvotteluvaltuuskunnalle.⁹⁴

Kaiken kaikkiaan Hertta Kuusisen puhe Messuhallissa 24. maaliskuuta 1948 asettuu luontevasti siihen puhetraditioon, jonka hän poliittisena puhujana oli luonut. Siinä ei varsinaisesti ollut mitään erityisen radikaalia tai Kuusisen muista puheista poikkeavaa. Messuhallin puhe muistetaan siksi, että se käsitteli hieman vaikeatulkintaisesti arkaa aihetta saaden Suomi-Tšekkoslovakia -rinnastuksillaan aikaan jonkinasteisen säikähdysreaktion. Samalla Messuhallin puhe antoi osittain väärintulkittuna sosiaalidemokraateille ja porvaristolle kauan kaivatun perusteen puhua kommunistien todellisten aikeiden petollisuudesta.

⁹²Tätä on käsitelty tarkemmin luvussa Mitä Hertta Kuusinen tarkoitti?

⁹³Ibid.

⁹⁴Vapaa Sana 25.3.1948 N:o 82. Työväenliikkeen yhtenäisyys kansamme tulevaisuuden luja perusta. Suurkokous Messuhallissa demokratian ja rauhan puolesta Samoin SKDL:n valistusjaoston arkisto. Kansan Arkisto.

2.4. Puheen muut versiot

Jotta Hertta Kuusisen Messuhallin puheessa 24.3.1948 käyttämät sanamuodot ja näiden taustalla vaikuttavat motiivit selviäisivät, on Työkansan Sanomien julkaiseman puheen ohella tarkasteltava myös Messuhallin puheen yliviivailtua ja kommentoitua luonnosta. Tällöin kysymykseksi nousee se, mitä Hertta Kuusisen piti sanoa ja mikä oli hänen ensimmäinen intentionsa puheesta. Varsinaiseen Tšekkoslovakia-kohtaan ei tässä saada suoraan selvyyttä, mutta luonnoksen marginaalikommentit kertovat ainakin siitä, kenet Hertta Kuusinen halusi puheensa takaajaksi ja minkälaista vaikutusta tällä lukijalla oli Kuusisen sanoihin. Toisaalta voidaan myös esittää, että koska Tšekkoslovakian tietä käsittelevä osuus on vailta reunahuomautuksia, on puheen sanamuotojen tarkastaja ilmeisesti hyväksynyt tämän kohdan varauksetta. Hertta Kuusisen omat yliviivaukset puolestaan kertovat hänen omista pohdinnoistaan tiettyjen sanamuotojen ja asioiden kohdalla.

Kolmantena versiona puheesta voidaan pitää Vapaan Sanan muotoilua Hertta Kuusisen keskeisimmistä sanoista. Tarkalleen ottaen varsinainen kohuhan ei näytä syntyneen itse puheesta vaan tämän referaatin innottamista jatkokirjoituksista. Varsinaisesti Hertta Kuusinen ei ollut vastuussa siitä, mitä hänen sanottiin sanoneen, mutta toisaalta hän kuului Vapaan Sanan toimituskuntaan ja sinänsä hyväksyi lehden linjan.

2.4.1. Luonnos

Messuhallin puheen luonnos on kuudentoista A5-konekirjoitusliuskan mittainen, yliviivauksista ja sivukommenteista huolimatta suhteellisen selkeästi luettavissa ja korjailujen jälkeen lähes analoginen Työkansan Sanomissa julkaistun puheen kanssa. Voidaankin olettaa, että tämä luonnosnippu oli juuri se, josta Hertta Kuusinen luki puheensa Messuhallissa 24. maaliskuuta⁹⁵. Kevät 1948 vaalikamppailuineen oli puolueen johdolle hyvin kiireistä aikaa. Hertta Kuusinen piti kymmenkunta puhetta

⁹⁵Brita Polttilan mukaan Hertta Kuusisella oli tapana tilanteesta riippuen joko kirjoittaa puhe valmiiksi tai sitten laatia siitä tiivis jäsenyys. Polttila 1975, s. 226.

viikossa⁹⁶ eikä luultavasti ehtinyt kirjoittaa puheensa joka kohtaa puhtaaksi. Lisäksi A5-liuskat olivat puheammattilaiselle se muoto, jossa kirjoitettu puhe otettiin mukaan puhujapönttöön ja liuskojen kirjoitusjälki on samanlainen kuin Hertta Kuusisen muiden pidettyjen puheiden⁹⁷.

Puhetta pitäessään Hertta Kuusisen oli huomioitava luonnokseen tehtyjä muutamia korjauksia. Marginaaleihin ja riviväleihin oli kirjoitettu kommentteja kahdella eri käsialalla, toiset lyijy- ja toiset mustekynällä, ja lisäksi joitakin osioita oli pyyhitty yli. Hertta Kuusisen arkistosta löytyneiden lukuisten käsialanäytteiden perusteella vaikuttaa siltä, että toinen marginaalikommenttien kirjoittajista oli puheenpitäjä itse. Toisen kommentoijan kohdalla sitävastoin on tehtävä joitakin todennäköisyyteen perustavia arveluja, joihin väistämättä jää tulkinnanvaraa. Marginaalikommenttien kirjoittaja on oletettavasti kuitenkin rajattava puolueen johdon sisäpuolelle, jotta kommentoija olisi ollut puolueuskollisen ja samalla kriittisen puhujan luottamuksen ja kunnioituksen arvoinen. Sodanjälkeinen kirje OWK:lle paljastaa, että näitä ei tuon ajan SKP:ssa ollut turhan montaa⁹⁸.

Ensimmäisenä arvelu kohdistuu Hertta Kuusisen silloiseen aviopuolisoon, sisäministeri Yrjö Leinoon, joka yhtenä sodanjälkeisen kommunismin voimahahmoista oli Hertta Kuusisen lähimpiä tukijoita paitsi yksityiselämässä, myös puoluepolitiikassa. Puoluetovereita arvioidessaan Hertta kuvailee isälleen - vielä rakastuneena aviovaimona⁹⁹ - Yrjö Leinoa kokemuksen koulumaksi taktikoksi, joka kuitenkin oli vailla systemaattista, marxilaista koulutusta¹⁰⁰. Hertan kritiikki miestänsä kohtaan lisääntyi kuitenkin vaaran vuosien kuluessa. Kevät 1948 merkitsi tämän pariskunnan elämässä taitekohtaa, joka ennen pitkää johti Yrjö Leinon lähtöön puolueesta ja myöskin avioeroon¹⁰¹. Maaliskuussa 1948 Hertta Kuusinen tiesi jo miehensä joutumisesta epäsuosioon Kremlin silmissä eikä hän puolueelle uskollisena halunnut seurata miehensä politiikkaa, jonka hän luultavasti näki jo tuolloin johtavan poliittiseen tuhoon.¹⁰² Vaikka kriisi ei puheenpitohetkellä vielä ollut lopullisesti puhjennut, ei Hertta luultavasti enää entiseen tapaan luottanut miehensä arviointikykyyn. Yrjö Leino

⁹⁶Kirje isälle 28.5.1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

⁹⁷Ks. esim. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

⁹⁸Hertta Kuusinen kritisoi varsin kovin sanoin puoluetovereitaan ja suri sitä, että tämä oli se joukko, jolla suomalaista kansandemokratiaa oli nyt rakennettava. Kirje isälle 1.6.1945. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto. Paradoksaalista kyllä välillisenä syynä tähän oli Stalin, joka 30-luvulla oli hyvin pitkälle tuhonnut suomalaisen kommunismin älymystön.

⁹⁹Leino 1990, s. 78.

¹⁰⁰Kirje isälle 1.6.1945. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁰¹Ks. esim. Leino 1990, s. 169-194.

voidaan siis todennäköisesti sulkea pois mahdollisten arvioijien joukosta.

Toisena mahdollisena ja myöskin varteenotettavampana kommentoijana voidaan pitää SKP:n keskusjohtoon Hertta Kuusisen ja Ville Pessin ohella kuulunutta Inkeri Lehtistä¹⁰³. Inkeri Lehtinen oli SKP:n linjan jyrkentymisen myötä nimitetty vaalityön vastaavaksi ja häntä pidettiin tunnollisena valistustyöntekijänä. Sen lisäksi Lehtinen oli vastapalanneena emigranttina tunnettu luottamuksellisista idänsuhteistaan ja näin hän soveltui tarvittaessa neuvostotiedustelun ja SKP:n johdon yhteyshenkilöksi.¹⁰⁴ Hertta Kuusiselle tällainen tuki saattoi olla korvaamatonta, puhuessa selusta olisi näin varmistettu samalla myös idän suuntaan¹⁰⁵. Inkeri Lehtisen puolesta puhuu osaltaan myöskin kommenttien naisellinen käsiala.

Muita puolueen johdossa olleita vaihtoehtoja Hertta Kuusinen ei arvioi kovin mairittelevasti. Muun muassa Ville Pessi oli hänen mukaansa tasainen, vakava ja vilpiton, mutta johtajaksi liian epäitsenäinen ja päättämätön. Vapaan Sanan päätoimittaja Raoul Palmgren puolestaan oli jossain määrin Kuusisen kanssa samoilla linjoilla¹⁰⁶, mutta ainakin sodan päätyttyä hän oli Kuusisen mukaan paljon kasvaneena ja kyvykkäänäkin vielä poikamaisen nokkaviisas¹⁰⁷. Vahva arvaus kohdistetaan siis Inkeri Lehtiseen. Joka tapauksessa marginaalikommenttien kirjoittajalla oli arvovaltaa, sillä vertailu Työkansan Sanomien julkaiseman puheen ja luonnoksen välillä osoittaa, että Kuusinen korjasi lähes kaikki kohdat ehdotusten mukaisiksi.

Luonnoksen ensimmäinen korjaus kohdistuu kappaleeseen, joka kieltää kommunistien olevan hajottajia¹⁰⁸. Luultavasti juuri sanamuoto "meitä on sanottu hajottajiksi" oli se, mikä ei sopinut puheen tarkastajan ajatuksiin.¹⁰⁹ Kommentoija kysyikin, tarvitseeko heidän kommunistien puhua hajottajista tuossa muodossa: "Eikö voisi sanoa päinvastaista?"¹¹⁰. Hertta Kuusinen ratkaisi asian jättämällä koko kappaleen pois puheen lopullisesta versiosta. Samantyyppisiä kohtia kommentoija poimi

¹⁰²Muun muassa Nevakivi 1995, s. 258-261.

¹⁰³Näin arveli tutkija Pirkko Kotila graduseminaarissa 29.1.2000

¹⁰⁴Rentola 1997, s. 30; 1995, s. 375. Rentola on osoittanut, että Inkeri Lehtisellä oli keväällä 1948 kiinteitä yhteyksiä muun muassa lähetystösihteeri Andrei Zotoviin.

¹⁰⁵Puheen taustalla vaikutti luonnollisesti myös Neuvostolähetystö.

¹⁰⁶Rentola gradutapaamisessa 29.1.2000

¹⁰⁷Kirje isälle 1.6.1945. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto

¹⁰⁸Messuhallissa 24.3.1948 pidetyn puheen luonnos. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

¹⁰⁹Negatiivisen asian kieltäminen (ei hajottajia) ei useinkaan ole puheteknisesti kovin tehokas, sillä tällöin tulee muistuttaneeksi niistä sanoista, joita vastapuoli hyödyntää. Miksi siis toistaa se, mitä vastustaja väittää, ja ryhtyä sitten vaivalloisesti kiistämään tätä, jos asian voi sanoa suoraan positiivisesti (esim. rakentaja).

¹¹⁰Ibid.

useampiakin sieltä täältä puheesta. Kun Hertta Kuusinen oli alunperin aikonut sanoa: "Me kommunistit, joilla ei ole ylivaltaa Suomen ammatillisessa liikkeessä..."¹¹¹, laitto kommentoija tämän sulkuihin ja kirjoitti marginaaliin kehotuksen tämän osion poisjättämisestä. Vaikka kommunisteilla ei ylivaltaa ollutkaan, siitä ei ollut tarpeen muistuttaa; sen sijaan kohta voitiin kääntää kauniiksi tavoitelauselmiksi. Hertta Kuusinen korjasikin kokonaisuuden yleiseksi kehotukseksi suojella ammatillista yhtenäisyyttä ja lisäksi työväestön yhtenäisyyden nimissä "me kommunistit" muutettiin sosiaalidemokraattisittainkin hyväksytyksi "tovereiksi"¹¹².

Kuvatessaan vanhan, taantumuksellisen ajan ongelmia Hertta Kuusinen oli ollut aikeissa sanoa kommunistien kannalta tietyllä tapaa tulkittuna hieman kiusallisen lauseen. Kommentoija kirjoittikin kappaleen viereen lyhyesti ja perustelematta: "pois". Kappale kertoi siis tuosta vanhasta ja huonosta ajasta ennen kommunismia, jolloin "kansalla ei ollut mahdollisuutta olla mukana missään suurissa ratkaisuisa, vaan ainoastaan antaa äänensä määrätyn suunnan puolesta". Vakaumustaan rehellisesti tutkivan kommunistin, mitä ainakin Hertta Kuusinen tiettyyn rajaan asti olikin¹¹³, oli tällä kohden kysyttävä, mitä uutta hänen omalla ideologiallaan oli antaa ratkaisuksi tähän ongelmaan. Joko kommunistijohto piti tällaisen kysymyksen pohdintaa liian vaikeatajuisena Messuhallissa järjestettävään massatapahtumaan tai sitten heillä itselläänkin oli kysymykseen vain teoreettisia vastauksia. Joka tapauksessa kappale ei enää esiintynyt Työkansan Sanomien julkaisemassa versiossa¹¹⁴.

Kommunistiseen puhekulttuuriin kuului siis puhdasoppisuuden nimissä harjoitettu vaikeneminen monista asioista. Toisaalta erityisesti suurten joukkojen edessä, johon mahtui runsaasti vailla marxilaista perustietoutta olleita työläisiä, oli joka tapauksessa puhuttava selkeästi, jotta jokainen voisi ymmärtää, mistä oli kysymys. Vaikka kommunismi ajoikin leimallisesti työväestön ja vähäosaisten asiaa, ei kommunistinen älymystö aina jaksanut luottaa joukkojen älylliseen kykyyn - tietyllä tapaa tämä luokattomaan yhteiskuntaan pyrkivä joukko säilytti sisällään toisinaan

¹¹¹Ibid.

¹¹²Ibid.

¹¹³Ensimmäisissä sodanjälkeisissä kirjeissään Hertta tilittää isälleen oman vakaumuksensa heikkoutta ja epäilee, voiko häntä enää kutsua kunnan kommunistiksi. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto. Ideologinen oikeaoppisuus ei kuitenkaan pitemmän päälle suvaitse sisällään täyteen rehellisyyteen perustuvaa epäilyä, joten kommunistin oli valittava puolue ja vaikeneminen tietyistä asioista, kuten tämäkin puheluonnos korjauksineen osoittaa.

¹¹⁴Messuhallissa 24.3.1948 pidetyn puheen luonnos. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto; Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakiihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

hyvinkin tiukan luokkajaon virkamiehiin ja "pelkkiin työläisiin"¹¹⁵.

Siksi myös viholliskuvaa oli tarkennettava. Kommentoija piti tärkeänä, että vihollinen mainittiin nimeltä, jotta vastenmielinen kuva tästä konkretisoituisi tiettyjen tunnettujen persoonien kautta¹¹⁶. Hertta Kuusinen oli kirjoittanut: "Vanhat kasvot haaveilevatkin jälleen ajasta, jolloin kommunistinen puolue ajettaisiin maan alle..."¹¹⁷. Tähän puheen tarkistaja halusi tarkentaa, keitä Kuusinen tarkoitti. Näin riviväliin lisättiin varsin osuvasti kahden erityyppisen, lähellä ja kaukana olevan vastustajan nimet muodossa, joka kattaa myös kaikki suunnat näiden kahden väliltä: "Ahmavaaroista Jahvetteihin saakka"¹¹⁸.

Myös yhteistyöpyrkimysten luonne kaipasi tarkennusta. Tämä kohta on loppukehotuksien päällekkäisyyksiä lukuun ottamatta luonnoksen sekavin kohta. Yliviivauksia ja jälleenkorjauksia on useita, mutta lopulta Kuusinen palasi miltei siihen, mikä oli ollut luonnoksen alkuperäinen versio: "Kommunistit eivät ole koskaan kieltäytyneet yhteistyöstä sosialistien kanssa..."¹¹⁹. Tämän tekstin rinnalla oleva kommentti, joka on kertaalleen pyyhitty pois ja sitten taas kirjoitettu uudelleen kehottaa: "Pitäisi sanoa, millaisesta yhteistyöstä?"¹²⁰. Hertta Kuusinen tarkensikin sanamuotoa: "kun on kysymys työväenluokan eduista", mutta jätti seuraavassa liuskassa olevan, pitkän marginaalikommentin huomioimatta puheen lopullisessa versiossa¹²¹. Tämä huomioimatta jäänyt kommentti väittää, että niille sosialisteille, joille sosialismi ei ollut vain iskulause, vaan elävä päämäärä, oli selvää, että se oli toteutettavissa vain kommunismin avulla¹²². Vaikka vain näennäisessäkin yhteisrintamokokouksessa tämä olisi ollut varsin suoraa ja samalla myöskin rehellistä puhetta, sillä oikeaoppinen kommunismi piti väistämättä sisällään tämänkaltaisen ajatuksen. Hertta Kuusinen jätti kuitenkin sen sanomatta. Ehkä syynä oli pyrkimys varovaisuuteen ja sitä kautta tarve ehkäistä se, että joku sosiaalidemokraattityöläisistä olisi nähnyt onttojen

¹¹⁵Näin kertoo muun muassa kansandemokraattisen Uuden Naisen toimittajana työskennellyt Sirkka-Liisa Lähteenoja. Leino 1990, s. 82. Teos on muistelmaluontoinen ja subjektiivisesti kirjoitettu, mutta kommunismin käytännön toteutuksessa jako palvottuihin johtajiin ja näiden ajatusten mukaan siirreltäviin (yksinkertaisiin) joukkoihin lienee kaikesta työläisen ylistelystä huolimatta ollut totta myös 40-luvun Suomessa.

¹¹⁶Vrt. kappale Ahmavaaroista Jahvetteihin

¹¹⁷Messuhallissa 24.3.1948 pidetyn puheen luonnos. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

¹¹⁸Ibid.

¹¹⁹Ibid; Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

¹²⁰Ibid.

¹²¹Ibid; Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan.

yhteisrintamatunnusten läpi - tai sitten puhujan kiireinen aikataulu vain esti kohdan tarkemman muokkaamisen.

Merkillepantavaa marginaalikommenttien kirjoittajan työssä on lisäksi se, että Tšekkoslovakian tiestä puhuva kohta on jätetty kommentteita, vaikka moniin muihin asiayhteyksiin ja ilmaisuihin tekstissä onkin puututtu. Tämä kertoo siitä, että kohta ei oletettavasti kommunistijohtoon kuuluneen tarkistajan mielestä ollut mitenkään erityisen radikaali tai poleeminen edes yhteisrintamajuhlan kaltaiseen massatapahtumaan¹²³.

Puheen lopetus oli askarruttanut Hertta Kuusista lukuisten yliviivausten ja kirjoitusjäljestä päätellen kiireessä tehtyjen rivinvälisepustusten verran, jotka miltei kaikki hän jätti lopulta lukematta. Sisällöllisesti nämä jatkoivat muiden loppukehotusten luonnetta radikaalimpana lukematta jätettynä julistuksena: "Mikään ei voi kääntää kansamme sitä tieltä takaisin...kun yhtenäinen rivistömme marssii rohkeana ja peräänantamattomana..."¹²⁴.

2.4.2. Vapaan Sanan referaatti

Kansandemokraattien äänenkannattajana Vapaa Sana edusti Hertta Kuusisen omaa lehteä. Kuusinen kuului sekä lehden toimitusneuvostoon että toimituskuntaan yhdessä K. L. Kulon ja lehden päätoimittajan Raoul Palmgrenin kanssa¹²⁵. Hän siis oli tietyllä tapaa vastuussa myös lehden poliittisesta linjasta. Toisaalta puheen referaatti julkaistiin heti seuraavan päivän lehdessä eikä Hertta Kuusinen todennäköisesti ollut ehtinyt tai katsonut edes tarpeelliseksi oikolukea puheestaan tehtyä lyhennelmää, olihan hän samoilla linjoilla lehden yleisen ajattelun kanssa eikä hänellä ollut syytä olettaa, että hänen omalla sisäpiirillään olisi ollut tarvetta tarkoituksellisesti muuttaa puheen sanamuotoja. Voidaan myös kysyä, olisiko Hertta Kuusinen itse edes välttämättä huomannut tai nähnyt tarpeelliseksi korjata kohtaa, joka tarkasti luettuna viestittää kyllä eri asiaa, mutta joka nopeasti vilkaistuna näyttää lähes analogiselta varsinaisen puheen kanssa. Tarkalleen ottaen Vapaassa Sanassa julkaistu kohta kuului:

"Lopuksi Hertta Kuusien viittasi Tšekkoslovakian tapauksiin ja osoitti, että

¹²²Ibid.

¹²³Ks. luku Ideologia ja taustavaikutajat.

¹²⁴Ibid.

¹²⁵Tiedot muun muassa Vapaa Sana 2.4.1948 N:o 88.

siellä nimenomaan työväestön yhteisrintama, kansandemokratia murskasi taantumuksen. Siinä on myös meidän tiemme. Leppymätön taistelu niitä vastaan, jotka hajoittavat työtätekevien taistelurivejä!"¹²⁶

Jos Hertta Kuusinen oli puheessaan sanonut Tšekkoslovakian tien olevan se, että estetään suunnanmuutokset, laittoi Vapaa Sana hänen suuhunsa sanat, joissa kansandemokraatit olivat hyökkäävänä, eivät torjuvana osapuolena. Sanojen merkitystä pohdittaessa eroa on toki sillä, oliko sanottu, että kansandemokraattien oli tehtävä vallankaappaus vai että kansandemokraattien on estettävä mahdollinen oikeistokaappaus. Lisäksi Vapaa Sana tähdensi: "Siinä on myös meidän tiemme"¹²⁷. Näin suoraa vaikutelmaa ei puheteksti samansuuntaisista kehotuksistaan huolimatta antanut. Referaatti voidaan siis nähdä puheen radikaalimpana versiona ja sinänsä pitää oikeutettuna tulkintaa siitä, että varsinainen polemiikki syntyi tästä referaatista, joskin porvarislehdet puhtaaksiviljelivätkin ajatuksen varsin yksioikoisesti.

Kokonaisuudessaan Vapaan Sanan julkaisema artikkeli referoi Hertta Kuusisen puhetta melko ylimalkaisesti. Voidaan olettaa, että Vapaan Sanan toimittaja, mahdollisesti toimitussihteeri Olavi Laine¹²⁸, istui Messuhallin tilaisuudessa kuuntelemassa puhetta ja kirjoitti yleiseen toimittajatyylisiin samalla puheen keskeisimmät kohdat muistivihkoonsa. Tällöin ei ole ihme, että hieman vaikeatulkintainen kohta Tšekkoslovakian tiestä vääntyi suurempaan muotoon.¹²⁹ Referaatin merkitystä pohdittaessa on kuitenkin kysyttävä, tuliko toimittaja kirjoittaneeksi artikkeliinsa samalla jotain, joka paljasti hänen omat oletuksensa puolueen linjasta ja tavoitteista. Hermann Beyer-Thoma, joka hahmottaa tutkimuksessaan kevään 1948 kommunistista liikettä maltillinen-radikaali -kahtiajaon kautta, näkeekin tässä erään osoituksen puolueen sisäisistä mielipide-eroista¹³⁰. Yksinkertaistaen määriteltynä tällöin Hertta Kuusinen olisi edustanut maltillisempaa ja Vapaan Sanan toimittaja radikaalimpaa ajattelua. Toimittaja olisi näin ollen ehkä jopa

¹²⁶Vapaa Sana 25.3.1948. N:o 82. Työväenliikkeen yhtenäisyys kansamme tulevaisuuden luja perusta. Suurkokous Messuhallissa demokratian ja rauhan puolesta.

¹²⁷Vrt. kappale Tšekkoslovakian tiestä

¹²⁸Artikkelin kirjoittajan henkilöllisyys ei selvinnyt Vapaan Sanan arkistossa olevista asiakirjoista. Kimmo Rentola veikkasi gradutapaamisessa 29.1.2000 yhtenä vaihtoehtona toimitussihteeri Olavi Lainetta.

¹²⁹Voidaan myös olettaa, että koska Työkansan Sanomissa julkaistiin puhe kokonaisuudessaan samoin heti seuraavana päivänä, oli Hertta Kuusinen todennäköisesti luovuttanut puheensa luonnoksen tämän lehden toimitukselle eikä Vapaan Sanan toimittajalla ollut näin välitöntä mahdollisuutta eikä ehkä tarvettakaan tarkistaa puheen sisältöä. Messuhallin puhe kun oli vain yksi puhe muiden joukossa.

¹³⁰Beyer-Thoma 1990a, s. 462.

tiedostaen viilannut sanamuotoja todellista jyrkemmiksi.

Vaaranvuositutkimus on moneen otteeseen osoittanut kommunistien todellisten päämäärien hajanaisuuden tuona aikana ja se vaikutti epäilemättä jossain määrin myös tämän referaatin taustalla. Varsinaisesta radikaali-maltillinen -jaosta ei kuitenkaan liene kysymys, epätietoisuudesta, epäjohtonmukaisuudesta ja puhtaasta lipsahduksesta ehkä sitäkin enemmän. Lisäksi, jos oletetaan, että artikkelin kirjoittaja oli Kimmo Rentolan veikkauksen mukaisesti toimitussihteeri Olavi Laine, ei kyseinen tulkinta saa minkäänlaista tukea, sillä Lainetta syytettiin lähinnä liiallisesta maltillisuudesta ja länsimielisyydestä¹³¹.

Päätellen siitä, että Vapaan Sanan arkistosta ei löytynyt mitään koko referaattiin viittaavaa aineistoa, sen vääriä sanamuotoja ei ilmeisesti pidetty kovin merkittävänä vahinkona. Vasemmistolehdistä oli totuttu jatkuvaan kiistaan porvarislehtien kanssa eikä puheesta johtunutta kohua näin välttämättä edes katsottu suoraan Vapaan Sanan oman referaatin aiheuttamaksi. Toimittajaa ei ollut luultavasti tarpeen sen suuremmin moittia, sillä syyllinen löydettiin luontevasti vastapuolelta: Muutaman päivää kestäneen lehtipolemiikin jälkeen Vapaa Sanan syytti Uutta Suomea varsinaiseksi sitaatinväärentäjäksi¹³². Se, että Hertta Kuusisen puheesta oli noussut niin suuri kohu, oli lehden toimituskunnan mukaan taantumuslehtien väärintulkinnan, ei Vapaan Sanan vapaamuotoisen referaatin vika¹³³. Myös puhuja itse vääristelystä kertoessaan tarkoitti oletettavasti porvarislehtiä oman lehtensä sijaan¹³⁴, kuuliaisen kommunistin kun ei ollut tapana näyttää tunteitaan omaa suuntaansa vastaan.

2.5. Puheen tarkoitus

Messuhallin Tšekkoslovakiaa koskevien sanojen merkitystä on pohdittu vuoden 1948 maaliskuun huhtikuun lehtikirjoittelun jälkeen historiantutkimuksessa ja muistelmissa aina tähän päivään asti. Vielä 70-luvullakin Hertta Kuusiselta kysyttiin tuon kevään tapahtumista. Hertan mukaan pelko sosialistiseen leiriin siirtymisestä oli tuolloin "täysin

¹³¹Rentola 1997, s. 87.

¹³²Vapaa Sana 31.3.1948 N:o 86. Sitatinväärentäjät.

¹³³Ibid.

¹³⁴Ehrnrooth 1999, s. 485.

naurettava"¹³⁵. Hän kuittasi tapahtuneen kutsumalla sitä "kylmän sodan huhutehtailuksi" ja "parjauskamppanjaksi vailla vertaa"¹³⁶. Geog C. Ehrnrooth kertoo - niin ikään joskus 70-luvun alussa - kävelleensä Hertta Kuusisen kanssa hallituksen vastaanotolle Smolnaan ja rohkaistuneensa kysymään tältä asiasta. Hertta oli ehdottomasti kieltänyt huutaneensa nuo kiistellyt sanat¹³⁷ ja kertonut vääristelyn paljastuvan, jos hänen puheensa luetaan tarkkaan. Ehrnrooth kertookin ottaneensa asiasta selvää myöhemmin, mutta silti hän tuoreissa muistelmissaan hienovaraisesti epäilee Hertan tuolloin valehdelleen hänelle.¹³⁸

Epäluulojen kyllästävässä ilmapiirissä Messuhallin sanojen merkitysanalyysi onkin jäänyt pitkälle erilaisten oletusten varaan. Aina ei ole tehty eroa edes sillä, onko varsinaisena tarkastelun kohteena ollut Työkansan Sanomien julkaisema puhe, Vapaan Sanan referaatti vai peräti jokin kolmas, usein porvarilehtien rekonstruoima muoto puheesta. Toisaalta puheversiolla ei aina olisi ollut sen suurempaa merkitystään, sillä usein vaaranvuosidiskurssin mukaisesti oletettiin Hertta Kuusisen kaikista selitysyrityksistä huolimatta ilman muuta tarkoittaneen pahinta eli yksioikoista vallankumousta myös Suomessa. Tämä lienee kuitenkin liian yksiselitteinen tulkinta. Itse puhe ja kommunistien oma aikalaislähteistö valottavat parhaiten sitä laajempaa ja monisyisempää tarkoitusta, mikä Hertta Kuusisella voidaan nähdä olleen Tšekkoslovakian tiestä puhuessaan. Tällöin on hyvä kysyä paitsi sitä, mitä Hertta Kuusinen tarkoitti ja miksi puhe käsitteli Tšekkoslovakian tietä, myös sitä, mikä ja ketkä vaikuttivat puheen taustalla.

2.5.1. Ideologia ja taustavaikuttajat

Lähtökohdissaan kommunistinen ideologia, jolle Hertta Kuusinen oli ehdottoman uskollinen, piti sisällään ajatuksen vallankumouksen välttämättömyydestä. Leninin mukaan kommunistit pyrkivät vallankumouksen kautta proletaariseen diktatuuriin, joka nojaa välittömästi joukkojen aseelliseen voimaan, ainoastaan suurlakon avulla ei hänen mukaansa työväenluokka voi voittaa porvaristoa, vaan proletaarin täytyy ryhtyä

¹³⁵Iltautiset 12.3.1973. Porvari voi nukkua rauhassa.

¹³⁶Ibid.

¹³⁷Tšekkoslovakian tie on myös meidän tiemme!

¹³⁸Ehrnrooth 1999, s. 485. Tällaisen kommentin heittäminen sopii muistelmien tyyliin. Ehrnrooth jättääkin väitteen vain kysymyksen asteelle lähtemättä varsinaisesti väittämään ko. asiaa.

aseelliseen taisteluun. Tämän saman linjan hyväksyi myös SKP perustamiskokouksessaan Moskovassa syksyllä 1918. Kokouksen teeseissä sanottiin, että työväen on valmistauduttava aseelliseen vallankumoukseen eikä se saa palata vanhaan eduskunnalliseen taisteluun¹³⁹. Samoin SKP:n ideologi, Hertta Kuusisen Moskovon vuosien aikainen aviomies, Tuure Lehen, kirjoitti kolmikymmenluvulla väkivallantekojen tärkeydestä joukkotaistelun yhteydessä.¹⁴⁰

Kesäkuun puolivälissä 1948¹⁴¹ Hertta Kuusiselta pyydettiin selitystä juuri edellä olevaan puolueteesin kohtaan. Hänen mukaansa sitä oli luettava historiallista taustaansa vasten ja nähtävä, ettei silloin kommunisteilla ollut muuta mahdollisuutta. Toinen maailmansota kuitenkin muutti tilanteen.¹⁴² Puheessaan "ruotsalaisille veljille" hän selitti:

"Miten on mahdollista, että vainottujen uskalikkojen joukosta on tullut kansojen kohtalosta vastuussa olevia puolueita? (yliviivattuna: ja vieläpä ilman vallankumousta?) Selitys on siinä, että viimeinen maailmansota oli tavallaan vallankumous. Hitler lähti ristiretkelleen demokratiaa ja kommunismia vastaan. Se oli sotaa historiallista välttämättömyyttä vastaan ja sen vuoksi tuomittu häviöön. Fasismien tappio on merkinnyt samaa kuin demokratian voitto."¹⁴³

Toisen maailmansodan muuttuneet voimasuhteet antoivat näin mahdollisuuden luoda "edistykselliset yhteiskuntauudistukset" ilman aseellista vallankumousta. SKP:kin ryhtyi Hertta Kuusisen mukaan parlamentaariseen toimintaan heti, kun siihen tarjoutui mahdollisuus. Kaiken kaikkiaan hänen mukaansa kommunistinen aate ei ollut kuollut uskonkappale, vaan sen tehtävät olivat erilaisia riippuen mahdollisuuksista lailliseen ja edustukselliseen toimintaan.¹⁴⁴

Selkein vaikuttaja Hertta Kuusisen toiminnassa oli kuitenkin ehdoton lojaalisuus Neuvostoliitolle. Kremlin johto oli se instanssi, joka suodatti, tulkitsi ja muokkasi ideologisen aineistonkin poliittisen tilanteen mukaiseksi. Tarkalleen ottaen tämä merkitsi alistumista NKP:n ja viimekädessä Stalinin politiikkaan. Messuhallin puheen aikoihin elettiin ideologisessa mielessä tietynlaista taitekautta, joka vaati myös

¹³⁹ Aatami N:o 7 1948. Ministeri Hertta Kuusinen vastaa Aatamin esittämiin kysymyksiin.

¹⁴⁰ Nämä viittaukset löytyivät myös SDP:n tiedotusosaston kansiossa. TA.

¹⁴¹ Puheet parlamentaarisesta toiminnasta kesäkuussa 1948 vahvistanevat käsityksen siitä, että Moskovon kehoitukset radikaalimpaan toimintaan liittyivät tiiviisti sopimusneuvotteluiden läpiviemiseen

¹⁴² Aatami N:o 7 1948. Ministeri Hertta Kuusinen vastaa Aatamin esittämiin kysymyksiin.

¹⁴³ SKP:n tiedotusjaosto. Puheet. Hertta Kuusinen 1948. Kansan Arkisto.

¹⁴⁴ Aatami N:o 7 1948.

suomalaisilta kommunisteilta harkintaa. Taustalla vaikutti Moskovan ohjailema kansainvälisen kommunistisen liikkeen linjanmuutos, joka merkitsi loppua kommunismin kansallisille sovelluksille. Tämän tilanteen harkinnassa Hertta Kuusisen ajatus kiteytyi siihen, että Neuvostoliiton kohdalla ei käynyt objektiviteetti, koska siellä Inkeri Lehtisen sanoin oli "parhaat teoreetikot ja vuosikymmeniä käytännöllisen työn johdossa olleet toverit".¹⁴⁵

Suomalaiset kommunistit saivat harvoin tietoja suoraan Kremlin ylimmältä johdolta. Rajamaan oikeaoppinen kehitys oli toki Stalinille tärkeää, mutta strategisessa mielessä Suomi oli kuitenkin sivussa Kremlin ohjailemilta päälinjoilta. Ylimmän johdon viestit suodattuivat siten yleensä astetta alemman kerroksen kautta ensin valvontakomission ja sitten neuvostolähetystön välityksellä. Useimmiten viimeisimmät suhdanteet tulivatkin SKP:n tietoon pienellä viiveellä¹⁴⁶. Toisaalta juuri keväällä 1948 elettiin aikaa, jolloin Stalin käänsi hetkeksi katseensa suoraan Suomeen ja sen kommunistien tavoitteisiin. Taustalla oli halu saada - tarvittaessa suomalaisten kommunistien painostuksella - maa solmimaan valtiosopimus, joka takaisi sen, että Suomi ei uuden sodan syttyessä siirtyisi jälleen Saksan puolelle¹⁴⁷. Tavanomaisin väylä Moskovaan kulki kuitenkin Neuvostolähetystön kautta, sieltä saatiin tarvittava taustatuki ideologiselle suunnalle. Voidaan siis pitää todennäköisenä, että Hertta Kuusinen oli hyväksyttänyt puheensa tai ainakin sen sisältämät ajatukset Neuvostolähetystössä mahdollisesti lähettiläs Savonenkovilla¹⁴⁸. Neuvostoliitosta käsin katsottuna puhe sopi tammikuussa annettujen ohjeiden linjaan, joskin sen radikaalisuusaste ei olennaisesti poikennut Kuusisen aiemmista puheista.

Puoluetoverit olivat osaltaan vaikuttamassa myös Messuhallin puheen taustalla. Tšekkoslovakiasta puhuttiin innostuneeseen sävyyn ja kommunistinen lehdistö antoi täyden tukensa tapahtumille. Yhtenä syynä joukkojen innostukselle oli se, että kenttätasolla tosiasioita ei tunnettu, jolloin suomalaiset rivikommunistit saattoivat ajatella, että SKP kykenisi vastaavanlaiseen voiman ja oveluuden näyttöön. Lisäksi informaatio ylipäättään Tšekkoslovakiasta välittyi yksipuolisen ylevänä kommunistien valvomien tietotoimistojen kautta. SKP:n johto sitä vastoin lienee saanut

¹⁴⁵Rentola 1986a, s. 291.

¹⁴⁶Esimerkiksi tieto Kominformin perustamisesta ja Zdanovin linjapuheesta siellä tuli Suomeen viikkojen viiveellä. Rentola 1986a, s. 285, 286.

¹⁴⁷Rentola 1997, s. 22.

¹⁴⁸Näin arveli myös Rentola 29.1.2000

Tšekkoslovakiaa koskevan tiedon "Moskovan kautta realistiseksi suodatettuna".¹⁴⁹ SKP:n johdon sisällä toimi keskinäinen kontrolli. Luonnos kommentteineen kertoo jotakin siitä, että ideologinen oikeaoppisuus vaati väistämättä tietynlaisen valvontajärjestelmän, joka toteutui paitsi siinä, että virkamieskerros valvoi joukkojen tietoisuutta, myös siinä, että ylin kansallinen johto valvoi Moskovan antamalla auktoriteetilla toinen toisiaan¹⁵⁰. Marginaalikommentit osoittavat, että myös Hertta Kuusinen kuului tämän valvonnan piiriin. Sisälle kommunismin metodeihin kasvaneena hän piti sitä luultavasti hyvinkin luonnollisena.

Kolmas taustavaikuttaja oli epäilemättä Hertan oma ja varsin rakas väylä suoraan Neuvostoliittoon. Otto Wille ei näytä suoraan puuttuneen Messuhallin puheeseen, ellei hän sitten tarkoita muun ohella juuri tätä kirjoittaessaan nähneensä lehdissä "koko ajan viime kuukausina kauniita todistuksia" tyttärensä työkyvystä¹⁵¹. Taustalla aatteellisena auktoriteettina isä kuitenkin vaikutti tyttärensä myöskin tämän puheen kohdalla. Jos OWK olisi ollut Tšekkoslovakian tiestä ja sen käsittelystä eri mieltä, hän olisi sen epäilemättä ilmaissut.

Taustajoukkoina Moskova, SKP ja Otto Wille Kuusinenkaan eivät kuitenkaan pystyneet takaamaan sitä, että yhtenäisyyteen pyrkivästä ideologiasta johdetut toimintatavat olisivat olleet täysin yhteneviä ja johdonmukaisia. Jo pelkästään Moskovan linja tempoili tammikuusta huhtikuuhun aina sen mukaan, mitä vaihetta ystävyyssopimuksen läpiajossa elettiin. Suomen kommunistit koettivat omalla suurilla puhuvalla, mutta hidastempoisella mentaliteetillaan seurata näitä ailahteluja. Kun Hertta Kuusinen kirjoitti Messuhallin puheensa, taustalla oli tammikuinen käsky radikaalimmasta toiminnasta sopimuksen turvaamiseksi. Toisaalta osatavoite oli tuolloin jo saavutettu: neuvottelut oli saatu käyntiin. Seuraavaa offensiiviaaltoa suunniteltiin huhtikuulle sopimuksen eduskuntakäsittelyn yhteyteen, mutta maaliskuun 24. päivänä oltiin vielä lähinnä odottavalla kannalla. Tämä odotus ja tulevien tapahtumien ounastelu eivät voineet olla vaikuttamatta siihen, että myös muotoilu Tšekkoslovakian tiestä hieman varioi. Hertta Kuusinen halusi uskoa ja julkisuudessa hän niin tekikin, mutta toisaalta häntä syvemmältään ja omiensa joukossa näyttää vaivanneen varsin vakaa realismi. Näiden kahden elementin välillä tempoilee se, mitä Messuhallin puhe lopulta tarkoitti.

¹⁴⁹Leppänen 1994, s. 363-366.

¹⁵⁰Ks. tarkemmin Peltola 1992, s.117-119.

¹⁵¹Kirje OWK:lta 23.8.1948 Hertta Kuusisen arkisto kansio 3. Kansan Arkisto.

2.5.2. Yhtä verettömästi ja parlamentaarisesti

Messuhallin puheen jälkeisessä kuohunnassa ruotsalaisen iltapäivälehti Aftontidningen päätti ottaa selvää siitä, mitä Hertta Kuusinen oli pohjimmiltaan tarkoittanut puheellaan. Tällöin Kuusinen joutui vastaamaan omaa puhettaan seuranneeseen laajaan huhumyllyyn, joka koski muun muassa äänioikeuden rajoittamista ja mahdollisia punakaarteja. Tässä ei siis varsinaisesti enää selitetty vain Hertta Kuusisen omaa puhetta vaan kommunistien aikeita ylipäättäen. Keskeisimpänä viestinä Kuusinen välitti tällöin tiedon siitä, että kommunistit eivät yritä estää vapaiden vaalien toimittamista. Heillä ei Hertta Kuusisen mukaan ollut myöskään mahdollisen vaalitappion jälkeen aikeita syrjäyttää parlamentaarisia toimintatapoja eikä tätä toimintaa varten aseistettuja punakaarteja.¹⁵²

Haastattelussa Hertta Kuusinen osoitti lievän tuohtumuksensa Messuhallin puheesta nousseen huhukampanjan johdosta ja kertoi yleisen parlamentaarisen käytännön mukaisesti olettavansa, että ennen kuin jotakin lausuntoa arvostellaan, otetaan selvää siitä, mitä todellakin on sanottu. Hertta siteerasikin lähes sanasta sanaan uudelleen puheensa keskeisimmän kohdan ja selitti tämän "avosydämisen lausunnon" osoittavan, että:

"Me olemme aina halunneet kukistaa maassamme monia vuosikymmeniä vallinnutta vähemmistödiktatuuria...koetamme saada enemmistön tuen sille suunnalle, joka on ainoa oikea ottaen huomioon maamme olemassaolon ja turvallisuuden."¹⁵³

Tämä ajatus oli suoraan Stalinin portaittaisen vallankumouksen opista, jonka mukaan vallankumouksen ensimmäinen vaihe oli porvarillisen vallankumouksen kausi, jolloin lähin päämäärä oli porvarillisen itsevaltiuden kukistaminen¹⁵⁴. Keinona tämän päämäärän saavuttamiselle oli laava kansarintama. Kysymykseen siitä, mitä kommunistit tekisivät mahdollisen vaalitappion koittaessa, Hertta Kuusinen vastasi:

¹⁵²Helsingin Sanomat 31.3.1948. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan; Keskisuomalainen 31.3. 1948 N:o 85. Herttaa haastateltu. Joudun käyttämään Helsingin Sanomien ja Keskisuomalaisen suomennoksia Aftontidningenin artikkelista, sillä alkuperäistä Aftontidningeniä ei Suomesta (JYK/HYK) löytynyt. HS:n, samoin kuin Keskisuomalaisen, artikkeli on lehden oman Tukholman kirjeenvaihtajan toimittama. Haastattelun varsinaisen ilmestymispäivä oli 30.3.1948.

¹⁵³Ibid.

¹⁵⁴Kommunisti-lehden 30-vuotisjuhlanumero 29.8.1948. Hertta Kuusisen artikkeli Strategian ja

"Me tulemme jatkamaan taisteluamme...pyrimme mahdollisimman laveaan rintamaan sekä eduskunnan sisä- että ulkopuolella. Meillä ei ole syytä luopua politiikastamme."¹⁵⁵

Puhe laveasta rintamasta myös eduskunnan ulkopuolella ja vähemmistödiktatuurin kukistamisesta herätti luonnollisesti kysymyksen kommunistien toiminnan parlamentaarisuudesta. Aftontidningenin haastattelu ei näin katkaissut huhukampanjaa vaan jatkoi sitä.

Messuhallin puheen parlamentaariseen toimintaan tähtäävää pohjaa tutkittaessa on nojattava Hertta Kuusisen omaan selittävään lausuntoon, joka on annettu kommunistien omassa joukossa Jyväskylän piirin kokouksessa toukokuussa 1948¹⁵⁶. Tällöin Kuusinen kertoi nostaneensa Tšekkoslovakian tien Messuhallissa esille juuri sen vuoksi, että suomalaisten kansandemokraattien tuli olla valmiina ottamaan valta, jos se tapahtuisi "yhtä verettömästi ja parlamentaarisesti kuin Tšekkosloveniassa". Siksi oli luotava vähintäänkin edellytys tälle kasvattamalla joukkojen määrää, jotta sitä kautta voitaisiin saavuttaa ehdoton parlamentaarinen voima.¹⁵⁷ Toisin sanoen kansandemokraattien oli siis saatava lisää äänestäjiä.

Tšekkoslovakian tien parlamentaarisuutta voidaan toki kyseenalaistaa ja pohtia samalla Hertta Kuusisen käsitystä siitä¹⁵⁸. Kommunistien parlamentarismi-käsite vaatii niin ikään lähempää analyysiä: Vallankumoukselliselle pohjalle perustettu SKP oli Hertta Kuusisen mukaan korjannut linjaansa jo vuonna 1932 ja ryhtynyt parlamentaariseen toimintaan heti, kun sille oli annettu tähän mahdollisuus. Lisäksi toinen maailmansota oli luonut edellytykset yhteiskuntauudistukselle ilman aseellista vallankumousta¹⁵⁹. Parhailtaan elettiin siis porvarillisen vallankumouksen kautta, jonka lähin päämäärä oli itsevaltiuden kukistaminen, minkä jälkeen seuraisi porvariston kukistamiseen pyrkivä proletaarisen vallankumouksen kausi. Vallankumouksen kunkin vaiheen kohdalla taktiikka vaihteli Stalinin mukaan aina tilanteesta riippuen.¹⁶⁰ Voidaan

taktiikan kysymyksiä SKP:n sodanjälkeisessä käytännössä.

¹⁵⁵Helsingin Sanomat 31.3.1948. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan; Keski-suomalainen 31.3. 1948 N:o 85. Herttaa haastateltu.

¹⁵⁶Ote SKP:n Jyväskylän piirin pöytäkirjoista 16.5.1948 teoksessa Beyer-Thoma 1990a, s. 462. Tämä kommunistien omassa piirissä lausuttu tarkennus olisi omiaan vakuuttamaan siitä, että H.K. halusi myös Aftontidningenin haastattelussa puhua totta, joskin tilanne toukokuussa Moskovan tyydyttyä sopimustulokseen saattoi olla jo toinen.

¹⁵⁷Ibid.

¹⁵⁸Ks. luku Tšekkoslovakian tiestä

¹⁵⁹Aatami 1948 N:o 7. Ministeri Hertta Kuusinen vastaa Aatamin esittämiin kysymyksiin.

¹⁶⁰Kommunisti-lehden 30-vuotisjuhlanumero 29.8.1948. Hertta Kuusisen artikkeli Strategian ja taktiikan kysymyksiä SKP:n sodanjälkeisessä käytännössä.

siis osoittaa, että Hertta Kuusinen opetti aivan aidosti, että Suomen kommunistien taktiikkaan voitiin tässä vallankumouksen tilanteessa saumattomasti liittää lainmukainen, parlamentaarinen toiminta, joskin tämä määritelmä pitää sisällään myös sen, että sitä voitiin tarpeen tullen muuttaa¹⁶¹.

2.5.3. Tšekkoslovakian tien reaalinen mahdottomuus

Hertta Kuusinen oli ennen muuta ehdoton realisti. Muutamaa päivää ennen Messuhallin puhettaan 20. päivänä maaliskuuta 1948 Hertta Kuusinen puhui ruotsinkielisten kommunistien kokouksessa niin ikään Tšekkoslovakian tiestä. Tämän puheen luonnoksessa - toisin kuin Messuhallin puheessa - on Tšekkoslovakiaa käsittelevässä kohdassa joitakin korjauksia ja yliviivauksia¹⁶². Hertta Kuusinen oli näin pyrkinyt muokkaamaan sanottavaansa selkeämmäksi ja puhe tarkentaakin hyvin Messuhallin hieman epäselviä sanamuotoja. Puheen todistusvoimaisuutta Hertta Kuusisen todellisten ajatusten ilmentäjänä ei ilmeisesti ole tarpeen kyseenalaistaa, vaikka mahdollisten soluttautujien vuoksi kommunistien olikin toisinaan vaiettava tietyistä asioista. Alkaneen suuren vaalityön takia kommunistin oli omiensa seurassa joka tapauksessa vedettävä ainakin tiettyyn rajaan asti ajatuksellisesti rehellistä linjaa, jotta puolueuskottavuus ylipäätään säilyisi.

Ruotsinkielisille kommunisteille pidetyssä puheessa Tšekkoslovakiaa käsittelevän osion alku on yliviivattu; Hertta Kuusisen ilmeisesti halusi välttää sanojen enteellisen sävyn. Hän oli aikonut sanoa: "Mutta toisenlaisia tapahtumia voi vielä olla edessä. Muistakaamme vain, mitä tapahtui Tšhekkoslovakiassa."¹⁶³ Edellä oli käyty läpi yleiseurooppalaista tilannetta ja Suomen sopimusneuvotteluja ja puhe oli siirtymässä loppukehotusten puolelle. Yliviivatun tekstin sisältö vaikuttaa ei-kommunistisessa mielessä hyvinkin pahaenteiseltä. Yleinen ajatus puoluekannasta riippumatta tuohon aikaan olikin, että jotain samankaltaista tulisi tapahtumaan vielä Suomessakin. Hertta Kuusinen väistämättä itsekin ajatteli jotain samansuuntaista, koska

¹⁶¹Ibid. Hertta Kuusisen lainaus Stalinilta on kuvaava: "Taktiikka on proletariaatin menettelylinjan määrittelyä suhteellisen lyhyellä liikkeen nousu- ja laskukaudella, vallankumouksen ylös- ja alasmenokaudella, taistelua tämän linjan toteuttamiseksi vaihtamalla vanhat taistelu- ja organisaatiomuodot uusiin, vanhat tunnukset uusiin, näitä muotoja yhdistämällä...Vallankumouksen kunkin vaiheen pohjalla voi taktiikka muuttua useampia kertoja, vallankumouksen nousun ja laskun mukaan."

¹⁶²Puhe Ruots. Konf. 20.3.1948 Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

alkuperäinen puheversio näin kuului. Toisaalta hän pyyhki kuitenkin kohdan yli ja jatkossa pyrki jopa hillitsemään näitä rinnastuksia:

"Monet ovatkin, tosin aiheetta, yhdistäneet Tšhekkoslovakian tapahtumat meillä käytäviin sopimusneuvotteluihin. Niillä ei sinänsä ole mitään yhteyttä keskenään."¹⁶⁴

Vain hyvin rajatussa poliittisessa tilanteessa Tšhekkoslovakian tie olisi Hertta Kuusisen mukaan myöskin Suomen tie:

"Mutta siinä suhteessa tilanne meilläkin muistuttaa Tšhekkoslovakiaa, että edesvastuuttomat piirit saattavat ulkoisten voimien avustamina ja yllyttäminä ryhtyä meilläkin hankkimaan vallankaappausta. Uhkailuja ja valmisteluja ei ole puuttunut. Ja sellaisessa tapauksessa Tšhekkoslovakian tie on luonnollisesti ainoa, oikea tie."¹⁶⁵

Tämä puhe siis vahvistaisi käsitystä siitä, että Hertta Kuusinen tarkoitti: Tšhekkoslovakian esimerkin mukaisesti myös Suomen kansandemokraattien olisi oikeistouhan pakottamassa tilanteessa otettava valta itselleen. Uutta lapualaiskautta Suomessa ei enää hyväksyttäisi.

Uusin kevättä 1948 kosketteleva historiantutkimus on pyrkinyt osoittamaan, että Suomen kommunistit olisivat koettaneet hakemalla hakeutua tilanteeseen, jossa he olisivat voineet oikeistokaappausuhan torjumisen nimissä aloittaa oman offensiivisen toimintansa¹⁶⁶. Kansandemokraattien velvollisuutena olisi tällöin ollut pelastaa kansakunta tuhoisalta suunnalta ja näin vallanottaminen olisi suoritettu sankarillisessa valossa. Hertta Kuusinen ei kuitenkaan ainakaan tämän puheen pohjalta katsottuna ollut kovin innostunut Tšhekkoslovakian kaltaisten tapahtumien provosoimista Suomessa:

"Joukossamme on niitäkin, jotka suorastaan toivovat ja odottavat tätä "Tšhekkoslovakian tietä". On kuitenkin muistettava, että se johtui taantumuspiirien provokaatiosta, jollaista meillä ei ole syytä toivoa."¹⁶⁷

Yllättäen Hertta Kuusinen siis rauhoitteli kuulijoitaan liiasta innokkuudesta Tšhekkoslovakian tien suhteen ja ilmoitti vastoin Rentolan tulkintaa, että tällaista tilannetta ei itseasiassa ollut syytä edes toivoa. Samaa näyttäisi vakuuttavan SKDL:n eduskuntaryhmän kokouksessa annettu lausunto, jossa Hertta Kuusinen selitti

¹⁶³Ibid.

¹⁶⁴Ibid.

¹⁶⁵Ibid.

¹⁶⁶Rentola 1995b; 1995c, s.376 ja 1997.

¹⁶⁷Puhe Ruots. Konf. 20.3.1948 Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

porvariston usein väittäneen, että Tšekkoslovakian tapahtumat saattavat toistua Suomessa. "Näin ei ole asianlaita, vaan meidän on kehityksen eteenpäin menossa luotettava yksinomaan vaaleihin"¹⁶⁸.

Strategisten pohdintojen kirjo kommunistisessa sisäpiirissä oli tuohon aikaan laaja ja saattoi vaihdella jopa viikoittain muun muassa sen mukaan, mitä vaihetta sopimusneuvotteluissa tai sopimuksen ratifioimisessa elettiin. Reaalipoliittisena faktana säilyi kuitenkin koko ajan se, että Suomi oli monella tavoin erilaisessa asemassa kuin ne muut Euroopan valtiot, joissa kansandemokraattien läpimurtoa odotettiin. Erilaisia strategioita voitiin toki analysoida, mutta kansalliset realiteetit varjostivat kansandemokraattien suunnitelmia. Hertta Kuusinen tiesi tämän ja, vaikka hän epäilemättä toivoi itsekin Tšekkoslovakian tai vaikkapa Unkarin tietä¹⁶⁹, hän näki, ettei sille Suomessa ollut vastaavia mahdollisuuksia. Lopulta näytti siis siltä, että Tšekkoslovakian tietä oli mahdotonta seurata, sillä:

"Tšhekkoslovakiassa (toisin kuin Suomessa) on voimakas työväenrintama, lähes 2-miljoonainen kommunistipuolue ja sen kanssa liitossa toimiva, sisäisesti selkenevä sosialidemokratia. Ulottuupa todellinen kansanrintama vielä näitä puolueita ulommaksikin. Tšhekkoslovakiassa parlamentin enemmistö on demokratian kannalla eikä sitä vastaan, niinkuin meillä nyt näyttää olevan asianlaita."¹⁷⁰

Kääntäen sanottuna suomalaisen kansandemokratian esteenä olivat siis Hertta Kuusisen mukaan hajanainen työväenrintama, oikeistososiaalidemokratia, selkeä oikeisto ja parlamentin enemmistö, joka oli kommunistisesti ymmärrettyä demokratiaa vastaan. Hän ei reaalipoliittikkona pohjimmiltaan uskonut, että SKP:n parlamentaarinen ja organisatorinen voima olisi ollut riittävä¹⁷¹. Siksi Suomen tie ei lopulta voinut olla Tšekkoslovakian tie.

Yhteenvedonomaaisesti voidaan siis esittää, että Hertta Kuusinen tarkoitti Messuhallin puheellaan sitä, että myös Suomessa oli oltava valmius ottaa valta, jos se oli mahdollista tehdä verettömästi ja tuohon aikaan sopivan parlamentaarisesti. Tätä Hertta Kuusinen toivoi, mutta samanaikaisesti hän tiesi, että Suomi oli vielä kaukana siitä. Tarkoitusten kuva täydentyy kuitenkin vielä, kun käsitellään lähemmin syitä puheen pitämiselle ja sen sanamuodoille.

¹⁶⁸SKDL:n arkisto. Pöytäkirja eduskuntaryhmän kokouksesta 11.3.1948. Kansan Arkisto.

¹⁶⁹Kimmo Rentolan mukaan Suomi oli keväällä 1948 Unkarin tiellä. Rentola 1995c, s. 376.

¹⁷⁰Puhe Ruots. Konf. 20.3.1948 Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto.

¹⁷¹Beyer-Thoma 1990a, s. 462.

2.5.4. Pelottelu ja penkkiagitaatio

Etsittäessä syitä siihen, miksi Hertta Kuusisen puhe käsitteli Tšekkoslovakian tietä, on lähdettävä siitä, että kaiken kaikkiaan Messuhallin juhla järjestettiin siksi, että kansandemokraattien vaalityö oli saatava mahdollisimman laajapohjaisena alkuun. Hertta Kuusisen puhe oli siis yksi osa tämän tavoitteen pönkittämisessä. Puheen aihepiiri kattoi keskeiset kysymykset niin yhteisrintamasta, ystävyyssopimuksesta kuin kommunistien tavoitteistakin. Se oli ajankohtaista ja monelta kohdin innostamaan pyrkivää opetusta ideologisista perusasioista: eräänlainen aatteellinen herätyskokouspuhe, jolta odotettiin myös tuloksia.

Kysyttäessä sitä, miksi Hertta Kuusinen halusi puheessaan käsitellä Tšekkoslovakian tietä, nousee esille ainakin kaksi erilaista selitystä, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia: Edellä¹⁷² on käsitelty puhetta lähinnä todellisen tilanteen ja siitä nousseiden ajatusten selostuksena, mutta tämän ohella puheen tarkoituksena oli epäilemättä myös pyrkimystä liioittelun kautta vastapuolen pelotteluun ja omien joukkojen innostamiseen.

Kimmo Rentolan mukaan Hertta Kuusisen puhe Tšekkoslovakian tiestä oli tarkoituksellista vastustajan pelottelua¹⁷³, sillä tämän uskottiin auttavan korkealle asetetun vaalitavoitteen saavuttamisessa. Puoluetoimikunnan kokouksessa kahta päivää ennen Messuhallin tilaisuutta Hertta Kuusinen yhtyi muun puolueväen kehoituksiin siitä, että vastustajaa oli peloteltava ja näin saatava sen rintama hajalle¹⁷⁴. Kokouksessa todettiin myös kommunistien vaalimainostuksen olleen aina liian heikkoa. Siihen oli nyt saatava korjaus eikä tässä työssä "pidä liiaksi pelätä räikeyttäkään"¹⁷⁵. Myös Hertta Kuusisen tuolloinen puoliso, sisäministeri Yrjö Leino on esittänyt tapahtumista samansuuntaisen jälkikäteistulkinnan. Leinon mukaansa tarkoituksellinen pelottelu ei kuitenkaan liittynyt suoraan vaalivalmisteluihin vaan ennen kaikkea siihen prosessiin, jonka lopputuloksena hänet syrjäytettiin puolueen johdosta ja sisäministerin paikalta. Hertta Kuusinen olisi Leinon mukaan näin puheellaan halunnut nostattaa yleistä pelkoa ja epäluuloa sisäministeriä kohtaan, jolloin ei-kommunistiset piirit saatiin toimimaan

¹⁷²Ks. luvut 2.5.2. ja 2.5.3.

¹⁷³Rentola 1997, s. 40; Samoin gradutapaamisessa 29.1.2000.

¹⁷⁴SKP:n arkisto. Pöytäkirja puoluetoimikunnan kokouksesta 22.3.1948. Kansan Arkisto.

¹⁷⁵Ibid. Sitaatti Stenmanilta

Leinon erottamiseksi kommunistien salaa toivomalla tavalla. Välillisenä seurauksena ja yhtenä osatekijänä puhe ehkä vaikuttikin tämän suuntaisesti, mutta näin pitkälle menevä tulkinta voidaan laittaa pääosin kuitenkin Leinon subjektiivisen kokemuksen piikkiin.¹⁷⁶

Hertta Kuusinen kuitenkin tiesi väistämättä, että puhuminen Tšekkoslovakian tiestä suuressa massatapahtumassa, jossa vastapuolen tarkkailijatkin todennäköisesti olivat läsnä, oli varsin poleemista. Rinnastukset näiden kahden maan välillä olivat paitsi erittäin ajankohtaista, myös arkaluontoista ja - kuten nähtiin - helposti roihautavaa materiaalia. On siis tavallaan helppo osoittaa, että Kuusinen teki näin tahallaan tietoisena asian pelottavuusvaikutuksista. Puoluekokouksessa Paavo Kivikoski oli ilmaissut huolensa siitä, että jos vastustaja huomaa pelkonsa olevan turha, se ryhdistäytyy¹⁷⁷. Jos Hertta Kuusisen mukaan keväällä 1948 koko ajatus sosialistileiriin siirtymisestä oli todellakin vain "naurettava pelko"¹⁷⁸ ja kommunistit itse asiassa heikompia kuin vastapuoli uskoikaan, piti heidän propagandansa olla sitäkin kovempaa. Vastustaja ei saanut huomata, ettei kommunisteilla todellisuudessa mitään suurta, todellista voimaa ollutkaan. Pelottelun ohella Hertta Kuusinen halusi ehkä näin myös varoittaa vastustajaa provosoimasta Tšekkoslovakian kaltaisia tapahtumia Suomessa. Kommunistinen tulkintahan oli se, että nimenomaan Tšekkoslovakian oikeisto oli aloittanut tapahtumavyöryn. Vastaavanlaisen torjuntavoiton onnistumiseen Suomessa SKP:n johto ei kuitenkaan jaksanut uskoa¹⁷⁹.

Toisaalta myöskään omille joukoille ei suurta vaalivoittoa odotellessa ollut hyvä puhua latteuksia. Hertta Kuusinen oli paria päivää aiemmin kritisoinut puoluettaan siitä, että vaalivalistustilaisuudet järjestettiin aina saman kaavan mukaan: Puhuja kutsuttiin paikalle, mutta siinä yhteydessä ei kuitenkaan kiinnitetty "huomiota vakuuttavampaan propagandaan, penkkiagitaatioon jne."¹⁸⁰ Jotta penkkiagitaatio toimisi, oli puhujan sanottava jotain, joka todella liikutti. Silloin kun puhuja säilytti karismansa, herätti kunnioitusta ja luottamusta ja kohdisti sanansa oikein, pystyi kuulija nojautumaan hänen

¹⁷⁶Leino 1991, s. 255. Teos on näköispainos syrjäytetyn ja katkeroituneen Leinon vuonna 1958 valmistuneista muistelmista, joiden julkaiseminen tuolloin kuitenkin kiellettiin. Muistelmat sisältävät monia vahvoja ja subjektiivisiä tulkintoja ja johdonmukaista epäluuloa Hertta Kuusista kohtaan, joten teoksen lähdearvoa voidaan pitää kyseenalaisena.

¹⁷⁷Ibid.

¹⁷⁸Ilta uutiset 12.3.1973. Porvari voi nukkua rauhassa.

¹⁷⁹Tšekkoslovakian tien mahdollisuuksia luonnollisesti pohdittiin laajasti kommunistien keskuudessa. Aimo Aaltonen vastasi näihin pohdintoihin SKP:n puolueuuevoston kokouksessa 17.4.1948: "On kysely, eikö meilläkin voitaisi kulkea sitä tietä, mitä Tšekkoslovakiassa kuljettiin, eikö meillä ole edellytykset siihen. Meidän pitäisi asettaa toimintavaliokuntia ja tehdä se, mitä Tšekkoslovakian toverit ovat tehneet ja niitä edellytyksiä ei meillä vielä tänä päivänä ole." SKP:n arkisto. Kansan Arkisto.

¹⁸⁰SKP:n arkisto. Pöytäkirja puolueoimikunnan kokouksesta 22.3.1948. Kansan Arkisto.

vakuuttaviin sanoihinsa. Tällöin utopia siirtyi lähemmäksi ja todellisuus sai selkeämmän muodon. Puheen oli lisäksi vastattava ainakin tiettyyn rajaan asti palavimmankin kommunistin odotuksia. Vaikka Hertta Kuusinen olikin realisti, hänkin halusi säilyttää intonsa ja levittää sitä. Sellainen puhuja, joka sai värinät kulkemaan kuulijoidensa joukossa, sai puhekutsuja jatkossakin ja ansioitui todellisena penkkiagitaattorina.

Suurten tavoitteiden maalailu ja vihollisen parhaaminen jo sinällään osoittavat, että kommunistinen puhekulttuuri halusi yksinkertaisesti vedota keskeisiin tunteisiin. Näistä vastustajan pelottelu ja omien innostaminen eivät olleet alkaneen vaalivaiheen kannalta vähäpätöisimpiä. Tšekkoslovakian tietä oli käsiteltävä, koska oli ensinnäkin esiteltävä puolueen todellisia tavoitteita ja ajatuksia. Samalla pieni liioittelu tällä kohden toimi vastustajaa pelottavana ja omia joukkoja innostavana tekijänä.

2.5.5. Lipsahduksen mahdollisuus

Messuhallin puheen sanamuotojen kohdalla on mielenkiintoista kokeilla vielä erästä tulkintamallia, joka useammin kuin yleensä oletetaan, vaikuttaa historiallisten tapahtumien taustalla. Liiallisen selittelyn myötä historiantutkimus pyrkii eliminoimaan lähes täysin elementin, joka arkiymmärryksemme mukaan kuitenkin monella tapaa toimii myös menneisyydessä. Tämä elementti on yleisen inhimillisyyden kautta vaikuttava sattuma. Ajatusmalli on tällä kohden ehkä osin ristiriidassa edellä esitetyn kanssa, mutta ajatuksellinen testaus auttaa osaltaan ymmärtämään kokonaisselitystä.

Hertta Kuusinen piti urallaan runsaasti puheita ja usein niiden valmistumisaikataulu oli varsin kiireinen. Kirjeessään isälleen Hertta toivoi häpeissään, että kaikki puheet eivät joutuisi Otto Willen silmien alle, sillä hän oli joutunut tekemään työtä voimakkaan paineen alaisena ehtimättä "ajatella mitään"¹⁸¹. OWK kommentoikin -SKP:n ja Hertan toimintaa kritisoidessaan - puolueen johtavien toimitsijoiden olleen jo vuoden 1947 lopulla niin väsyneiksi ajettuja, että heillä "rupeaa järki seisomaan"¹⁸². Keväällä 1948 tahti vain kiihtyi entisestään. Niin puolueen sisä- kuin ulkopuolella, samoin kuin Hertta Kuusisen yksityiselämässään elettiin huhukamppailun, vaalitaistelun ja enteilevän avioeron vuoksi aikaa, jolloin "hullunmylly kävi aina

¹⁸¹Kirje isälle 1.11.1947. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁸²OWK:n kirje tyttärelleen 12.11.1947. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3. Kansan Arkisto.

hullummaksi"¹⁸³. Kiiwas työtahti piti kommunistinaisen kasassa; vaalitaistelun aikana Hertta Kuusinen piti kymmenkunta puhetta viikossa, mutta kirjeessään hän paljasti isälleen: "arvaat, minkälaiseksi muodostuu niiden taso".¹⁸⁴ Messuhallin puheen puhtaaksikirjoittamaton luonnos - josta Hertta Kuusinen oletettavasti puheensa luki - kieli lukuisine korjauksineen ja epätarkkuuksineen juuri tästä.

Kunnianhimoisena marxilaisena ajattelijana Hertta Kuusinen ei siis ollut tyytyväinen tilanteeseen, jossa hän joutui kirjoittamaan puheensa vailla syvällisempää taustatyötä ja aatteellista pohdintaa. Esiluenta oikoi joitakin sanamuotoja, mutta puheen lopullinen versio saattoi olla kesken vielä tilaisuuden alkaessa. Se, mitä puhujapöytästä luettiin, ei näin aina ollut loppuun asti laskelmoitua, vaan mukaan saattoi päästä runsaasti lipsahduksia, epätarkkuuksia ja toisaalta tahattomia paljastuksiakin. Osoituksena tästä voidaan pitää Messuhallin puheessa paikoin esiintyvää kiteytymätöntä ajattelua¹⁸⁵, jota voidaan pitää kiireestä eikä niinkään puhujan taidosta johtuvana¹⁸⁶.

Tätä taustaa vasten on helpompi ymmärtää se, että Tšekkoslovakiaa käsittelevä osio on jäänyt vaikeaselkoiseksi. Ihan pelkämästä lipsahduksesta ei kokeneen taktikon kohdalla luultavasti voida puhua, mutta luultavasti henkinen paine ja kiire aiheuttivat sen, että Hertta Kuusinen ei ehtinyt hioa sanottavaansa aivan loppuun asti. Tästä puolestaan seurasi se, että puhe jätti sisälleen mahdollisuuden puhujan kannalta ikäväänkin monitulkintaisuuteen.

2.5.6. Kokonaistulkinta

Lyhyesti määriteltynä voidaan siis todeta, että Tšekkoslovakian tietä oli käsiteltävä, koska oli ensinnäkin esiteltävä puolueen todellisia tavoitteita ja unelmia. Näistä luonnollisena ja tärkeimpänä tavoitteena oli Suomalaisen kansandemokratian luominen, jolloin Tšekkoslovakiaakin sopi yhdeksi esimerkiksi tällaisesta valtiomuodosta.

¹⁸³Kirje isälle 25.10.1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁸⁴Kirje isälle 28.5.1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 3a. Kansan Arkisto.

¹⁸⁵Messuhallissa 24.3.1948 pidetyn puheen luonnos. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto; Työkansan Sanomat 25.3.1948. N:o 69. Luokaamme yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Kansan vapauden kahlehtijat, sotakihoittajat ja keinottelijat eivät saa toteuttaa aikeitaan. Puheessa esiintyy muun muassa vertauksia, joiden soveltaminen käytäntöön ontuu, epätarkkoja ilmauksia ja hiomatonta kielenkäyttöä.

¹⁸⁶Tämä voidaan osoittaa, kun verrataan Messuhallin puhetta muun muassa Hertta Kuusisen lehtiartikkeleihin. Ks. esim. Kommunisti-lehden 30-vuotisjuhlanumero 29.8.1948. Hertta Kuusisen

Kommunistien päämäärä lienee selviö; tuona aikana ja jälkeenpäin on Hertta Kuusisen puheen kohdallakin kiistelty lähinnä siitä, pyrittiinkö kansandemokratiaan parlamentaarisiin vain vallankumouksellisiin keinoin. Tarkalleen ottaen termi Tšekkoslovakian tiestä merkitsi vuoden 1948 maaliskuun poliittisessa tilanteessa Hertta Kuusiselle oikeistovallankaappauksen torjumista parlamentaarisesti. Vaikka Tšekkoslovakian tie ei ollut parlamentaarinen sanan länsimaisittain vakiintuneessa merkityksessä¹⁸⁷, ja Hertta Kuusisen voidaan katsoa tienneen tämän, oli SKP:n tilannekohtainen parlamentaarisuus tuolloin puolueelle toistaiseksi vaikuttavin tapa toimia. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että koska suomalaiset kommunistijohtajat tiesivät puolueensa olevan liian heikko onnistuneen vallankumouksen toteuttamiseen, SKP tyytyi parlamentaariseen toimintaan. Koska parlamentaarisuus siis sopi tähän "vallankumouksen" vaiheeseen, voidaan Hertta Kuusisen selittää todella tarkoittaneen parlamentaarista tietä kansandemokratiaan.

Taustalla oli Moskovankin aiempi hyväksyminen tälle parlamentaariselle tielle, joskin YYA-sopimukseen liittyen juuri keväällä 1948 suomalaisia kommunisteja pidettiin valmiustilassa siltä varalta, että heitä tarvittaisiin neuvottelujen aktivoimista ja myöhemmin sopimuksen ratifioimista silmällä pitäen. Lopulta Moskova hoiti kuitenkin valtiosopimuksen Suomen virallisen johdon kanssa, mikä merkitsi tavallaan sitä, että Moskova ohitti SKP:n Suomen asioiden hoidossa. Koska Moskova - kansainvälisen tilanteen ajamana - tyytyi Suomen virallisen johdon neuvottelemaan YYA-sopimukseen, ei kommunistien radikaalimpaa toimintaa enää tarvittu. Omin voimin suomalainen kommunistikaappaus ei olisi koskaan toteutunut, eikä Moskova enää pitänyt kovinkaan tärkeänä tai vakuuttavana edesauttaa vallankaappausta maassa, jonka kanssa se juuri oli solminut ystävyyssopimuksen.¹⁸⁸

Hertta Kuusisen puhe pidettiin kuitenkin aikana, jolloin neuvottelut olivat käynnissä eikä kaikki tämä ollut vielä tiedossa. Kuusinen toivoi sopimukselta vakuuksia siitä, että se vahvistaisi suomalaisten kommunistien sisäpoliittista asemaa, mutta samalla hän oli realistisi eikä uskonut Tšekkoslovakian kaltaisten tapahtumien mahdollisuuteen omassa kotimaassaan. Maaliskuun lopulla oltiin kuitenkin yhä valmiustilassa ja odottelevalla kannalla paitsi sopimusneuvottelujen myös tulevien

artikkeli Strategian ja taktiikan kysymyksiä SKP:n sodanjälkeisessä käytännössä.

¹⁸⁷Kommunistit Tšekkoslovakiassa olivat saavuttaneet varsin suuren vallan jo aiempina vuosina puhtaasti parlamentaarisiin keinoin. Ks. Hanhimäki 1996, s. 49. Helmikuun 1948 tapahtumien kohdalla käytettiin kuitenkin myös muita keinoja, jotka tosin oli naamioitu varsin parlamentaarisiksi.

¹⁸⁸Ks. Rentola 1997, s.48.

eduskuntavaalien vuoksi. Tämän vuoksi puheet olivat kovia. Sopiva liioittelu vaalipuheissa toimi vastustajaa pelottavana ja omia joukkoja innostavana tekijänä. Toisaalta sillä ehkä pyrittiin myös varoittamaan oikeistoa siitä, että jos nämä yrittäisivät muuttaa suuntaa - vaikka vain vastustamalla ystävyyssopimusta - kommunisteilla ainoan oikean suunnan edustajina olisi velvollisuus puuttua tähän. Oikeistovallankaappauksen uhkaan muun muassa asekatkojen ja oikeiston suurisuuntaisten puheiden vuoksi todellisuudessa jossain määrin myös uskottiin¹⁸⁹. Puhe oikeistovallankaappauksen torjumisesta ja sitä kautta isänmaan pelastamisesta vaikutti lisäksi propagandistisessa mielessä varsin kunniakkaalta, joskin Hertta Kuusinen halusi tällä vain varmistella valmiuksia erilaisten tilanteiden varalta, vahvaa oikeistovastusta ei ilmeisesti omien rivien heikkouden vuoksi haluttu edes toivoa. Kovien ja osin epärealististen puheiden kautta haluttiin rohkaista, mutta itse sanoilla ei aina ollut katetta.

Messuhallin puheen Tšekkoslovakia osuutta voidaan siis pitää tietoisena valintana, joskin kiire ja henkinen paine yhdessä odottavan ja epäselvän tilanteen kanssa selittävät sen, että kohdan sanamuodot jäivät epäselviksi, jolloin Vapaan Sanan referaatti ja harhaanjohtavat edelleentulkinnat olivat tästä tietyllä tapaa väistämätön seuraus. Vastapuoli oli löytänyt sanat, joihin tarttua.

¹⁸⁹Nevakivi osoittaa, että jonkinlaisia oikeistohankkeita oli vireilläkin. 1983, s. 126. Lienee varsin luonnollista olettaa, että kommunistien vallankaappausta koskevien huhujen aikana tehtiin joissakin hyvin rajallisissa piireissä Nevakiven osoittamia tiedusteluja länsivaltojen avusta ja suunniteltiin vastarintaa, joskin puolin ja toisin vallankaappaushuhujen mittoja paisuteltiin kohtuuttomasti. Toisaalta myös presidentin johtamia varotoimenpiteitä kommunisteja vastaan poliisin ja armeijan keskuudessa voitiin kommunistipiireissä pitää merkinä tällaisesta.

3. PUHEEN VASTAANOTTO JA AIKALAISTULKINTA

Sotienjälkeisten olojen normalisoiminen edellytti, että koko sota-ajan istuneen eduskunnan tilalle valittiin uusi ja paremmin poliittisia oloja vastannut eduskunta. Vasemmalle kääntynyt suuntaus johti siihen, että sotapolitiikassa mukana olleet väistyivät politiikasta. Maaliskuussa 1945 pidettyjen vaalien seurauksena kansaedustajista vaihtuikin yli puolet ja SKDL nousi kolmanneksi suurpuolueeksi SDP:n ja Maalaisliiton rinnalle. Hallituksessa liitolla oli suurin ryhmä eli kaikkiaan viisi ministeripaikkaa.

Tässä uudessa tilanteessa Maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit aloittivat hallitusyhteistyön kommunistien kanssa. Kolmen suuren sopimus tähtäsi Suomen poliittisen elämän puhdistamiseen sodanaikaisen politiikan hoitajista. Hallituspuolueiden yhteinen julkilausuma vaatikin, paitsi suurpääoman ottamista yhteiskunnan valvontaan, myös virkakoneiston puhdistamista etenkin armeijan ja poliisin osalta sekä sotasyölysten rankaisemista. Tämä liittymä ei ollut kuitenkaan kommunistijohtoinen SKP:n toivomalla tavalla ja Maalaisliiton ja SDP:n voidaan katsoa liittyneen siihen pitkälle lähinnä taktisista syistä. Kevääseen 1948 mennessä kolmen suuren hallitusyhteistyö olikin ehtinyt rakoilla jo niin pahoin, että varsinainen jakolinja Suomen poliittisessa elämässä alkoi kulkea yhä selkeämmin kommunistien ja ei-kommunistien välillä. 1940-luvun loppu olikin lähes koko suomalaista yhteiskuntaa yhdistäneen kommunisminvastaisuuden aikakautta.¹

Samaan aikaan kommunistien nousun kanssa myös suomalainen antikommunismi organisoitui. Porvarillisten puolueiden vaalityöstä alkunsa saanut ryhmittymä organisoii tiedotustoimintaa, kommunistien tarkkailua ja tiedonhankintaa sekä yhteistoimintaa sosiaalidemokraattien kanssa, joiden voidaan katsoa ainakin osittain samalle ideologiapohjalle rakentaneina olleen kommunisminvastaisen toiminnan eturintamassa. Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluneessa Suomessa kommunismi nähtiin uhkatekijänä, joka yhdisti vastapuolta varsin laaja-alaisesti. Nelikymmenluvun lopulla kommunismin vastainen toiminta oli vielä ainakin osittain sidoksissa puolueisiin. Myöhemmin toimintaa harjoitettiin lähinnä erilaisten

¹Vesikansa 1999, s. 7

organisaatioiden kaavussa, erilaisten vaikuttajien voimin ja vaihtelevalla intensiteetillä.² Keväällä 1948 jakolinja kommunistien ja ei-kommunistien välillä oli vallankaappausuhujen vuoksi kireimmillään, joten Messuhallin puheen vastaanotossa antikommunismi näyttäytyy suhteellisen yhtenäisenä.

Hertta Kuusisen 24. maaliskuuta Messuhallissa pitämän puheen aikoihin sisäpolitiikka ulkopoliittikan ohella kuohui Moskovassa käynnissä olleiden sopimusneuvottelujen vuoksi. Valtiollisen poliisin raportti maaliskuulta 1948 kertoo, että tulossa olleiden eduskuntavaalien vuoksi sopimusta koskevien kysymysten käsittely kansalaisten kesken sai vaalitaistelun luonteen. Sopimusta vastustaneiden oikeistolaisten ja sosiaalidemokraattien piirissä pyrittiin tämän tilannekatsauksen mukaan nostamaan mielialoja kansandemokraatteja vastaan. SKDL:n jäseniä syytettiin näiden myönteisen sopimuskannan vuoksi isänmaan myymisestä ja "valmistautumisesta heti sopimuksen voimaan tultua väkivalloin kumoamaan yhteiskunta- ja oikeusjärjestyksemme". Sopimuksen pelättiin yleisesti luovan edellytykset Suomen yhteiskuntaolojen "täydelliselle mullistamiselle". Valpon tilannekatsaus kiinnitti huomioita myös Hertta Kuusisen puheesta nousseeseen kohuun:

"Kansanedustaja Hertta Kuusisen Messuhallissa pitämästä puheesta käytiin ankaraa polemiikkia, ja vielä 28.3.1948 kirjoitti Vaasa lehti (kok.) puheen johdosta mm.: 'Maan kohtalon kirjoja Moskovassa selailtaessa varustautuvat meikäläiset kommunistit hävittämään meidän kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksemme Tshekkoslovakian tapaan.' Näin siitä huolimatta, että lehdet olivat joutuneet oikaisemaan mainitun puheen johdosta tekemiään väitteitä."³

Todellisuudessa monikaan lehti ei oikaissut väitteitään ja Messuhallin puheesta noussutta kohua voidaan pitää yhtenä osana kommunisminvastaista kampanjaa, jonka taustalla oli ainakin, paitsi aivan aitoa pelkoa, myöskin tarvetta rikkoa kommunisteja äänestävien rivejä. Puheen vastaanotto⁴ tuokin esille jotain laajemmin 1940-luvun yhteiskunnasta, jossa jatkuvan toiston ja vaikuttavuutensa avulla termi Tšekkoslovakian tiestä nousi tietynlaisen symbolin asemaan.

²Ibid, s. 2-5.

³Valpon tilannekatsaus maaliskuu 1948 N:o 3522/II. J. K. Paasikiven arkisto V kansio 21. KA. Keväällä 1948 elettiin vielä punaisen Valpon kautta. Katsaus korosti ehkä juuri sen vuoksi kommunistien vastustajien toimia, mutta varsinaista ristiriitaa tämän katsauksen ja myöhempien tulkintojen välillä ei juurikaan näytä olevan.

⁴Tällä kohden on huomioitava, että käytän nimityksiä "Messuhallin/Hertta Kuusisen puheen vastaanotto" niiden käyttökelpoisuuden vuoksi, vaikka tässä tutkitaankin lähinnä ko. Tšekkoslovakia -

Myös ulkomailla ja erityisesti Ruotsissa seurattiin tiiviisti Suomen tapahtumia Tšekkoslovakian kaappauksen ja sopimusneuvottelujen vuoksi. Monille maille Suomen kohtalo näyttäytyi jonkinlaisena ennakkotapauksena, joka suuntasi erityisesti Pohjoismaiden tulevaa politiikkaa. Keväällä 1948 pessimismi Suomen kohtalosta näytti vaivanneen koko läntistä leiriä. Muun muassa Britannia piti Suomea jo menetettynä tapauksena, jonka auttamisessa se ei nähnyt enää vastaavaa merkitystä. Suomen siirtymistä itäblokkiin pidettiin "hämmästyttävän yleisesti itsestäänselvänä"⁵.

Kaiken kaikkiaan Messuhallin puheen aikalaistulkinnassa voidaan nähdä kaksi kokonaan toisistaan poikkeavaa tulkintaa: toisaalta oikeistolais-sosiaalidemokraattinen ja länsimainen tulkinta ja toisaalta kansandemokraattinen neuvostotulkinta. Lähtökohdissaan maailmankuvien erilaisuus aiheutti sen, että jo itse Tšekkoslovakian tapahtumista oli kaksi erilaista tulkintasuuntaa. Kommunistien tulkinnan mukaan Tšekkoslovakiassa ei itse asiassa ollut tapahtunut vallankaappausta, kun taas länsimaille tämä näyttäytyi kiistattomana selviönä.⁶ Näiden pohjalle rakentui myös käsitys siitä, mitä Hertta Kuusisen katsottiin sanoneen.

3.1. Lehdistö

Sotienjälkeinen lehdistöpolitiikka noudatteli ajan yleisiä suuntauksia. Kokonaisia lehtiryhmiä katosi ja uusia syntyi. Äärioikeiston ääni hiljennettiin ja 30-luvulla lakkautettu kommunistilehdistö teki äänekkäästi tuloaan. Julkiseen keskusteluun tämä näyttävä ja runsas lehdistö vaikutti hyvinkin voimakkaasti ja samalla se muutti jonkin verran kakkoslehtien alueellista kilpailutilannetta. Nelikymmenluvun ulkopoliittinen asetelma aiheutti Touko Perkon mukaan lisäksi sen, että lehdistö loi tietyt itsesensuurimenetelmät ja pitäytyi jossain määrin esittämästä Neuvostoliiton kannalta kielteisiä tietoja ja mielipiteitä.⁷ Toisaalta Messuhallin puheesta noussut kohu yhdessä ajan yleisen lehtikirjoitustyylin kanssa kertoo siitä, että itsesensuuri ei ulottunut ainakaan enää kotimaisia kommunisteja käsitteleviin artikkeleihin. Tahallisen provosoiva kielenkäyttö kommunistien ja ei-kommunistien jakolinjan molemmin puolin

kohdan, ei koko puheen vastaanottoa.

⁵UMET Lontoo N:o 123. 12.3.1948 salainen. J. K. Paasikiven arkisto V kansio 21. KA. Eero A. Wuori kirjoitti keskustelleensa muun muassa työvänehallituksen jäsenen lordi Pakenhan kanssa.

⁶Tarkempaa käsiteanalyysiä koonninomaisesti luvussa Kokonaistulkinta.

⁷Touko Perko 1988 teoksessa Suomen lehdistön historia 3, s. 128,129.

loi edelleen sitä kielellistä ilmapiiriä, joka monin paikoin esti katsomasta vaaranvuosidiskurssin ohi taustalla vaikuttaviin merkityksiin.

Jo aivan määrällisesti tarkasteltunakin Messuhallin puheen vastaanotto näyttää muodostavan mielenkiintoisen asetelman. Puheen jälkeisenä päivänä vain muutama lehti noteerasi Messuhallin juhlan ja tuolloin Hertta Kuusisen puheesta kirjoitettiin jopa melko neutraaliin sävyyn⁸. Varsinainen kirjoittelu oli lukumääräisesti runsainta vasta useamman päivän kuluttua. Eri suuntien lehdet provosoivat toisiaan ja koko keskustelu kytkeytyi lopulta laajemmin tuon ajan poliittisesti herkkään ilmapiiriin. Julkisen elämän jako kommunisteihin ja ei-kommunisteihin näkyy näin selkeänä Hertta Kuusisen puheen vastaanotossa ja kaikessa tuon ajan lehtikirjoittelussa. Päälinjat ovat sikäli selvät. Kaikki suunnat sosiaalidemokraateista aina oikeaan puoluelaitaan asti kritisoivat lähes yksimielisesti puheen oletettua luonnetta ja tämä näkyi myös pitkälle lehdistössä, joka perinteisesti puolueorientoituneena noudatteli taustayhteisönsä ajatuksia. Toisaalta vastaanotossa on erotettavissa myös erilaisia vivahteita. Touko Perkon olettaus siitä, että 1940-luvun lehdistö jo halusi pyrkiä jonkinasteiseen objektiivisuuteen⁹, lienee tuon ajan huhuja lietsovasta kirjoittelusta hieman liikaa sanottu, mutta joitakin heikkoja osoituksia tästä siitä huolimatta löytyy.

3.1.1. Keskusteluun osallistuneet lehdet

Messuhallin puhetta keväällä 1948 käsitelleeseen keskusteluun osallistui kaikkiaan ainakin kolmetoista suhteellisen suurilevikkistä lehteä. Artikkeleita ilmestyi oletettavasti tämän lisäksi myös muissa lehdissä, mutta tässä tutkimuksessa on käyty läpi lähinnä johtavia maakuntalehtiä ja merkittävien puolueiden pää-äänenkannattajia, jolloin oletuksena on ollut, että nämä lehdet ovat olleet myös vaikutusvaltaisimpia tuona aikana. Valintamenettelyyn on levikkilukujen ja poliittisen "näppituntuman" ohella vaikuttanut myös lehtien saatavuus¹⁰ ja toisaalta lehden sisällä lähinnä kevään 1948 maaliskuulle kohdistettu aikarajaus. Samoin ne läpikäytyt lehdet, joissa Hertta Kuusisen puhetta ei käsitelty, jäivät luonnollisesti pois¹¹. Hieman karkeasta rajauksesta

⁸Ks. esim. Helsingin Sanomat 25.3.1948 N:o 83.

⁹Touko Perko 1988 teoksessa Suomen lehdistön historia, s. 129.

¹⁰Käytettävänä ovat olleet Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen kirjastot.

¹¹Tällaisia lehtiä olivat muun muassa Maaseudun Tulevaisuus ja Turun Sanomat. Kommunisteja ja heidän aikeitaan käsiteltiin myös näissä lehdissä runsaasti, mutta artikkelit eivät sivunneet Messuhallin

huolimatta suhteellisen kattava otos antanee riittävän kokonaiskuvan tilanteesta. Kaiken kaikkiaan Messuhallin puhetta tai siihen läheisesti liittyneitä artikkeleita julkaistiin edellä mainitut rajaukset huomioonottaen tuona aikana 31 kappaletta.

Edistyspuolueen poliittiselle pohjalle perustanut, melko länsimielinen Helsingin Sanomat jatkoi 1940-luvun lopulla sitä prosessia, joka johti lehden irtaantumiseen puolueesta. Edistyspuolueen merkityksen osittainen vähentyminen heikensi tätä sidosta, mutta 1940-luvulla se oli lehden jonkinlaisesta yleislinjaisuudesta huolimatta edelleen sidoksissa puolueeseen: Eljas Erkko johti lehden linjaa ja Helsingin Sanomien sanotaankin olleen edistyspuoluelainen juuri niissä rajoissa kuin Erkko halusi lehden sitä olevan. Jotain Helsingin Sanomien neutraliteetista kertoo kuitenkin se, että sen tilaajakunta sodan jälkeen laajeni paitsi määrällisesti, myös poliittiselta väriskaalaltaan.¹² Helsingin Sanomat alkoi siis tuolloin vakiinnuttaa asemiaan valtakunnan ykköslehtenä, joka kasvatti etumatkaansa muihin lehtiin. Messuhallin puhetta koskevassa kirjoittelussa tämä näkyy ainakin siinä, että lehden kirjoittelua seurattiin ja siteerattiin runsaasti eri lehtien muut lehdet -palstoilla. Helsingin Sanomien voidaan näin katsoa toimineen osaltaan tiettyjen tulkintojen luoja ja vakiinnuttajana.

Varsinaisia oikeistolehtiä ja sitä kautta kommunistien luontaisimpia vihollisia ja ideologisia ärsyttäjiä olivat nelikymmenluvun lopulla ainakin kokoomuslaiset Aamulehti ja Uusi Suomi¹³. Jälkimmäinen joutuikin Kuusisen puheen "vääristelyn" johdosta suorimmin Vapaan Sanan hyökkäyksen kohteeksi¹⁴. Uusi Suomi oli suomenkielisen porvariston päälehti¹⁵ ja vaikka Aamulehti nousi sodan jälkeen alueensa johtavaksi lehdeksi, säilytti sekin kokoomuslaisen tradition, joka ilmeni näillä lehdillä muun muassa perinteisten arvojen kuten puolustustahdon, kristillisyyden, yksityisyritteliäisyyden ja omistusoikeuden esillä pitämisenä¹⁶. Muita Messuhallin puheeseen tarttuneita saman suunnan lehtiä olivat muun muassa maakuntalehdet Satakunnan Kansa ja Vaasa.

Maalaisliittolaisesti orientoituneet lehdet eivät tämän kysymyksen suhteen juurikaan poikenneet Helsingin Sanomien ja kokoomuslehtien linjalta. Muun muassa

puhetta.

¹²Pirkko Leino-Kaukiainen, Toivo Nygård ja Raimo Salokangas teoksessa Suomen lehdistön historia 1988, s. 131

¹³Aamulehden päätoimittajana vaikutti tuolloin kokoomuksen Jaakko Tuomikoski, Uuden Suomen poliittista linjaa johti puolestaan Lauri Aho. Molemmat olivat perinteisten oikeistolaisten arvojen edustajia.

¹⁴Vapaa Sana 31.3.1948. N:o 86. Sitaatinväärentäjät.

¹⁵Raimo Salokangas teoksessa Suomen lehdistön historia 1988, s. 205

¹⁶Pirkko Leino-Kaukiainen, Raimo Salokangas ja Esko Salminen teoksessa Suomen lehdistön

Maakansa ja Keskisuomalainen siteerasivat laajasti näiden lehtien kirjoituksia myötäillen näin oikeiston kriittistä suhtautumista puheeseen¹⁷. Samoin Suomen Sosiaalidemokraatti arvosteli puhetta¹⁸. Näiden puolueiden hallitusyhteistyö yhdessä kommunistien kanssa oli käytännössä kulisseitakin myöten jo purettu ja tämä näkyi yleisenä lehtipoliittisena linjana kommunisteihin suhtautumisessa, jos todellista sympatiaa varsinaisesti - tiettyjä henkilökytköksiä lukuun ottamatta - koskaan oli ollutkaan. Ruotsinkielinen lehdistö näyttää yllättäen osoittaneen suhteellisesti suurinta objektiivisuutta Messuhallin puhetta käsitellessään. Hufvudstadsbladetin lehtiyhtymään kuulunut iltalehti Nya Pressen jopa myönsi, että Hertta Kuusista oli siteerattu väärin¹⁹. Muuten tosin molemmat edellä mainitut lehdet noudattivat nekin kommunisminvastaista poliittista linjaansa. Nya Pressenin voidaan lisäksi katsoa ensimmäisenä suomalaisena lehtenä huomauttaneen siitä, mitä Vapaa Sana kirjoitti²⁰.

3.1.2. Neutraali alku

Messuhallin tilaisuuden jälkeisenä päivänä 25. maaliskuuta 1948 Helsingin Sanomat julkaisi lyhyen artikkelin SKDL:n kansalaisjuhlasta. Se oli toteava ja varsin tavanomainen ja kanta-aottamaton selostus juhlan kulusta. HS kirjoitti, että puheissa käsiteltiin työväenliikkeen yhtenäisyyden merkitystä. Lisäksi lehti vahvisti kommunistien oman oletuksen siitä, että "tilaisuuden merkitystä korosti se, että yhtenä puhujana esiintyi sosiaalidemokraatti".²¹ Helsingin Sanomien mukaan Hertta Kuusisen puhe käsitteli yhtenäisyyden tärkeyttä, Moskovan neuvottelujen merkitystä ja sitä, että sosialisteja ja kommunisteja, joilla on yhteinen päämäärä, kutsutaan vain eri nimillä. Tšekkoslovakiaakin mainitaan, mutta vain tietynlaisena yhtenäisyyden esimerkkinä eikä

historia 1988, s. 14

¹⁷Keskustan ja Maaseudun arkistolla selaamani puoluelehdet eivät sisältäneet läheisesti Messuhallin puheeseen liittyvää kirjoittelua. Maakansa ja Keskisuomalainen olivat ainoat maalaisliittolaislehdet, jotka sivusivat aihetta.

¹⁸Lehden poliittinen rooli korostui sotien jälkeisinä vuosina, kun sosiaalidemokraatit joutuivat työväenliikkeessä ja muutenkin poliittisessa elämässä ottamaan mittaa kommunisteista. (Raimo Salokangas teoksessa Suomen lehdistön historia 1988, s.62) Suomen Sosiaalidemokraatti oli näin propagandistisessa etulinjassa suhteessa kommunismin vastustamiseen, jossa sanan voimalla käyty taistelu oli sodan tärkein muoto. Päätoimittajana vaikutti keväällä 1948 puoluepoliitikko ja "oikeistososiaalidemokraatti" Penna Tervo.

¹⁹Nya Pressen 31.3.1948. Lehden päätoimittajana oli tuolloin Axel Gönvik.

²⁰Nya Pressen 25.3.1948. I Tjeckoslakiens spår

²¹Helsingin Sanomat 25.3.1948 N:o 83. SKDL:n kansalaisjuhla; Vrt. Vapaa Sana 24.3.1948 N:o 81. Rauhan, maan ja leivän puolesta käytävässä taistelussa ei ole puoluerajoja.

tässä maininnassa ole vielä minkäänlaisia merkkejä siitä pahenuksesta, jonka puhe muutamaa päivää myöhemmin sai lehdessä aikaan Helsingin Sanomien mukaan Hertta Kuusinen sanoi:

"Myös Suomessa on Italian ja Tšekkoslovakian esimerkin mukaisesti sosialisteja, jotka kommunistien kanssa uskaltavat ajaa yhteistä asiaa."²²

Puheen alkuperäinen versio ei puhu mitään Italian esimerkistä, joten on mielenkiintoista, että Helsingin Sanomien toimittaja mainitsee sen. Sitä, oliko hän kuullut sen itse Messuhallin tilaisuudessa Hertta Kuusisen sanomana - jonkinlaisena puheen ulkopuolisena heittona - on vaikea selvittää, mutta Italian esimerkin mainitseminen Tšekkoslovakian rinnalla valtakunnan johtavassa lehdessä kertoo jo sinällään jotain Hertta Kuusisen Messuhallin puhetta koskevan kirjoittelun tendenssimäisestä luonteesta: Alkuvaiheessa kirjoitettiin siis vain neutraalisti vasemmiston yhdistymisen esikuvista, jolloin malliesimerkiksi ainakin Helsingin Sanomien mukaan kelpasi paitsi vallankumouksen suorittanut puolue, myös pitkälle länsimaisendemokratian puitteissa ja jopa kansalliselta ideologiapohjalta toimineet italialaiset kommunistit²³.

Hufvudstadsbladet puolestaan oli aluksi kiinnostunut lähinnä siitä, että sosiaalidemokraattina tunnettu Kilpi oli puhunut SKDL:n järjestämässä juhlassa. Helsingin sanomien tapaan lehti piti sitä merkittävänä tekijänä. Myös Hertta Kuusisen puheeseen suhtauduttiin pääosin samaan tapaan kuin valtakunnan johtavassa lehdessä. Sen lisäksi Hufvudstadsbladetin mukaan Kuusinen korosti suhdetta Moskovaan ja sitä, että Suomen ja Neuvostoliiton kansat kulkevat samaa tietä.²⁴ Siitä huolimatta varsinainen puheeseen kohdistunut kritiikki aloitettiin vasta samanaikaisesti muiden lehtien kanssa eli käytännössä sen jälkeen, kun Vapaan Sanan referaatti puheesta oli julkaistu.

Messuhallin puhetta välittömästi seurannut varsin niukka ja luonteeltaan toteava ja asialinjaan pitäytyvä kirjoittelu tukee aiemmin esitettyä käsitystä siitä, että itse puhe, jota suurella todennäköisyydellä oli kuulemassa monia vastapuolen tiedustelijoita ja toimittajia, ei saanut aikaan kovinkaan vahvaa reaktiota - Hertta Kuusinen ei siis sanonut mitään todella uutta ja merkillepantavaa. Sen sijaan vasta puheen jälkeisenä päivänä julkaistu referaatti pantiin närkeästyneenä merkille. Tällöin puhe sai vastapuolen

²²Ibid.

²³Agosti 1998, s. 153. Agostin mukaan Gramsci antoi teoreettisen pohjan PCI:n pyrkimyksille "to integrate itself in a democratic system".

²⁴Hufvudstadsbladet 25.3.1948. Kilpi talar vid en DFFF-fest.

tulkinnan mukaisen jälkikäteisselityksen, jolloin siis myös itse puheen sanamuotoja alettiin tulkita toisin.

3.1.3. Referaatti havahduttajana

Ilta-lehtenä Hufvudstadsbladetin ryhmittymään kuulunut Nya Pressen ehti vielä samana päivänä 25. maaliskuuta 1948 panna merkille Vapaan Sanan kirjoituksen. Tšekkoslovakian tie -kohu loputtomine spekulatioineen voidaan katsoa alkaneen tästä kirjoituksesta. Nya Pressen kirjoitti lyhyesti:

"Hertta Kuusinen haluaa - jos hän saa päättää - ilmeisesti johdattaa Suomen Tšekkoslovakian tielle, mikäli referaatti hänen eilisestä Messuhallin puheestaan on sellainen, jollaisena Vapaa Sana sen tänään on julkaissut."²⁵

Nya Pressenin mukaan voitiin päätellä, että referaatti oli tehty huolella ja se oli siksi todistusvoimainen; perusteluna tälle lehti ilmoitti sen, että Hertta Kuusinen kuului lehden toimituskuntaan. Mistään väärinkäsityksestä ei lehden mukaan näin voinut olla kyse. Hertta Kuusisen siis voitiin näin selittää tarkoittaneen samaa kuin mitä Vapaa Sana antoi ymmärtää.²⁶

Ajallisesti Messuhallin puheen kritiikki lehdistössä osui mielenkiintoiseen aikaan siinäkin mielessä, että vastassa olivat pääsiäispyhät, jolloin osa lehdistä jäi joinakin päivinä kokonaan ilmestymättä. Nya Pressenin julkaiseman muutaman rivin jutun jälkeinen päivä oli pitkäperjantai, joka pysäytti hetkeksi lähes kaikki julkisen elämän toiminnot. Helsingin Sanomat oli ainoa, joka ehti tässä vaiheessa reagoida. Se kirjoitti varsin kriittiseen sävyyn jopa siitä, että Moskova ei ole Hertta Kuusisen kanssa samoilla linjoilla Suomen ja Tšekkoslovakian tapahtumien vertailukelpoisuudesta - Moskova kun oli sopimusneuvotteluissa antanut ymmärtää, että se ei tule puuttumaan Suomen sisäiseen itsemääräämisoikeuteen ja sitä kautta sen yhteiskuntamuotoon.²⁷ Tämä lienee ollut osittain tottakin, sillä voidaan osoittaa, että Stalinin päätösprosessi oli juuri tuolloin muun muassa Saksan tilanteen ja Neuvostoliitolle tärkeän sotakorvaustuotannon turvaamisen vuoksi kääntymässä siihen suuntaan, että hän lopulta

²⁵Nya Pressen 25.3. 1948. I Tjeckoslakiens spår. Alkuperäinen versio kuuluu: "I Tjeckoslakiens spår vill Hertta Kuusinen synbarligen föra Finland om hon får bestämma och om det referat av hennes tal i Mässhallen i går är riktigt som i dag står att läsa i Vapaa Sana."

²⁶Ibid

²⁷Helsingin Sanomat 26.3.1948 N:o 84. Moskova ja Hertta Kuusinen.

myöntyi pitkälle Suomen ehdottamaan malliin YYA-sopimuksesta. Toinen asia on, olivatko Helsingin Sanoman toimittaja sen enempää kuin Hertta Kuusinenkaan tästä tietoisia vielä tuolloin.

Helsingin Sanomien juttu jatkui vakuuttelulla siitä, että Suomen kansa ei salli Tšekkoslovakian kaltaisten tapahtumien toteutumista omassa kotimaassaan. Tässä toimittaja vetosi Paasikiven ulkomaisille lehdille antamaan haastatteluun, jossa presidentti puhui muun muassa siitä, että elokuussa pidettävät vaalit olisivat vapaat eikä maan perustuslakien mukaista yhteiskunta- ja oikeusjärjestystä muutettaisi. Siinä presidentti Helsingin Sanomien mukaan "ilmaisi Suomen kansan valtavan enemmistön tinkimättömän tahdon", sillä: "Vain Messuhallissa ollutta hajallista järjestymätöntä joukkoa voidaan suggeroida taputtamaan tuollaisille suunnitelmille".²⁸ Tätä kirjoitusta ja erityisesti edellä mainittua kommunistijoukkojen kuvailua siteerattiin pitkäperjantain jälkeisessä kirjoittelussa varsin runsaasti²⁹. Se sai siis laajan hyväksynnän ja sitä kautta Helsingin Sanomien antamaan auktoriteettiin nojautuen yhdenmukaistettiin ei-kommunistien käsityksiä ja suhtautumista puheeseen.

Ensimmäinen vasemmistokommenttikin näyttää liittyneen juuri tähän artikkeliin. Vapaa Sana kirjoitti tahallisen provosoiden Helsingin Sanomien "jyristelystä" ja kysyi, mikä sitten oli Tšekkoslovakian tie. Vastaukseksi lehti antoi oikeistokaappauksen torjumisen ja yhteiskunnallisten uudistusten jatkamisen. Vapaa Sana jatkoi tahalliseen ärsyttämään pyrkivään tyyliinsä, mikä näyttää viimeistään näiden kirjoitusten myötä vakiintuneen yleiseksi diskurssiksi lähes jokaisessa keskusteluun osallistuneessa lehdessä: Vapaa Sana arveli, ettei Tšekkoslovakian tie miellytä "lehtikuningas" Erkköä, sillä häntä miellyttäisi paremmin Ranskan tie: "demokratian kavaltaminen kansainväliselle suurpääomalle".³⁰ Marshall-apu ja maaliman kahtiajako näkyivät taustalla.

3.1.4. Kritiikin huippu

Hertta Kuusisen puheeseen kohdistunut kritiikki ja sitä kautta myös kommunistien harjoittama vastakritiikki saavuttivat niin määrältään kuin kärkevyydeltäänkin

²⁸Ibid.

²⁹Ks esim. Maakansa 28.3.1948 N:o 74 Muut lehdet; Nya Pressen 27.3.1948. Andras mening

³⁰Vapaa Sana 28.3.1948. N:o 84. Tshykkoslovakian tie - Ranskan tie.

huippunsa maalís-huhtikuun vaihteessa 1948. Puhe Tšekkoslovakian tiestä nousi tällöin monen lehden pääkirjoituksen aiheeksi ja vilkkaimpana päivänä 31.3.1948 julkaistiin kaikkiaan yhdeksän tavalla tai toisella puheeseen liittynyttä artikkelia. Puheeseen kohdistunut kommunismin vastainen kirjoittelu oli tuona aikana useissa lehdissä samansuuntaista, usein jopa samoja sanoja viljelevää ja toisiaan pönkittäväää, joten aivan kaikkia artikkeleita ei ole tarpeen käydä läpi. Paljon myös lehdet siteerasivat toisiaan aivan suoraan muut lehdet -palstoillaan. Yleiskuvan saamiseksi käsitellään tässä keskeisiä kommentteja eri suuntien lehdiltä:

Hertta Kuusisen Messuhallin puheessaankin kritisoima Suomen Sosialidemokraatin pakinoitsija, Jahvetti, tarttui tapaansa mukaan aiheeseen, joka oli liian kärkevä ja herkullinen ohitettavaksi. Hertta Kuusinen oli Jahvetin mukaan ollut aikaisemmin varovaisempi, mutta nyt hänkin osallistui tähän "kommunistien suorittamaan pelottelukampanjaan". Toisaalta Jahvetti kirjoitti, että oli hyvä tietää, millaista "iltamaa" siellä tosissaan ja toisaalta myös "pelottelevassa rellestelymielessä" suunnitellaan: "eipähän sitten tarvitse ostaa etukäteen ohjelmaa".³¹ Myöhemmin Suomen Sosialidemokraatti korosti kirjoittelussaan edustamansa "kolmannen tien" merkitystä äärimmäisen vasemmiston ja oikeiston välissä:

"On täysin luonnollista, etteivät sosialidemokraatit voi antaa hyväksymistään Tšekkoslovakian 'kansademokraattiselle tielle' yhtä vähän kuin jollekin oikeistovallankaappaukselle...Jokainen kulunut päivä on tuonut mukanaan lisätodistuksia siitä, että... kolmas tie on välttämätön."

Lisäksi Suomen Sosialidemokraatti kirjoitti, että sosialismia ei voi toteuttaa ilman demokratiaa, joten puoluediktatuurilla Tšekkoslovakiassa voimaantunut yhteiskuntamalli ei kolmannen tien kannattajien mukaan enää ollut sosialismia.³² Suomen Sosialidemokraatti tarttui näin toisaalta ironisoiden puheeseen Tšekkoslovakian tiestä, mikä kertoo siitä, että millään suurella pelolla asiaan ei suhtauduttu. Toisaalta lehti kiirehti vakuuttamaan lukijansa siitä, että heidän riveistään ei löytyisi fierlingeriläisiä³³.

Kokoomuslehti Uuden Suomen päätoimittaja Lauri Aho kirjoitti ensimmäisen

³¹Suomen Sosialidemokraatti 28.3.1948 N:o 84. Viimeisin salainen ase. Enemmän Yrjö Kilpeläisen persoonasta luvussa Ahmavaaroista Jahveteihin. Jahvetti palasi kiittailevaan tyyliinsä Tšekkoslovakian tiehen vielä senkin jälkeen, kun keskustelu muuten oli laantunut. Pakinassaan huhtikuun lopulla (Suomen Sosialidemokraatti 24.4.1948 N:o 111.) Yrjö Kilpeläinen ironisoi: "Väitetäänpä vielä...että Kansakoulunkadun nimeksi aikovat kommuunat esittää Tšekkoslovakian tietä".

³²Suomen Sosialidemokraatti 31.3.1948 N:o 86. Kolmas tie.

³³Nimitys viittaa Tšekkoslovakian sosiaalidemokraatteihin ja Fierlingeriin, joka

pääsiäispäivän pääkirjoituksessaan siitä, miten "äärimmäinen vasemmisto on nyt ryhtynyt avoimesti paljastamaan korttejaan". Ahon mielestä oli selvää, että se aikoi:

"tämän ulkopoliittisen kysymyksen...yhteydessä ryhtyä myös sisäisiä olojamme koskeviin hankkeisiin.. Sävelet ovat selvät. Tšekkoslovakiassa 'laillisin' muodoin toimeenpantu.. vallankaappaus on ollut meidän kommunisteille innoittava esikuva. Koska tällaiseen kaappaukseen pitää luonnollisesti olla jokin aihe, luodaan nyt epämääräisin vihjauksin legenda maanalaisesta kapinaliikkeestä ja oikeiston provokaatioista, joista kukaan muu ei tiedä mitään."³⁴

Helsingin Sanomat lisäsi omalta osaltaan Lauri Ahon sanojen julkisuutta ja painoarvoa julkaisemalla otteita tästä kirjoituksesta muut lehdet -palstallaan. Yhdessä nämä lehdet olivat tulleet siihen tulokseen, että "äärimmäinen vasemmistomme ei periaatteessa tunne mitään kunnioitusta kansanvaltaisia ja parlamentaarisia valtiollisen toiminnan muotoja kohtaan"³⁵.

Samaan tyyliin Uuden Suomen kanssa kirjoitti niinkään kokoomuslaisen Satakunnan Kansan päätoimittaja Antero Lamminen, jonka mukaan Tšekkoslovakian vallankaappauksen valmistelut olivat hyvin opettavainen luku kommunistista kaappaustaktiikkaa. Hän toi kohta kohdalta esille Suomen tilanteen samankaltaisuuden: muun muassa poliisikunnan puhdistus sisäministerin johdolla, avainpaikat hallituksessa, yleisradion hallinta ja siviilikaartien aseistaminen olivat Lammisen mukaan totta myös Suomen kommunistien valmistelemassa tilanteessa. Messuhallin puheen jälkeen oli hänen mukaansa "vain ajan ja paperin haaskausta pohdiskella... mikä on meikäläisen kom.-puolueen suhde kansanvaltaan ja parlamentarismiin..." Samalla Lamminen ihmetteli Kuusisen "avomielistä ohjelmajulistusta" tilanteessa, jossa vaaleihin on enää kolme kuukautta.³⁶

Maalaisliittolainen Maakansa toi puolestaan esille kommunistien julistusten ja niiden käytännön toteutuksen ristiriitaisuuden:

"Kommunisteista ovat Tšekkoslovakian nykyiset poliittiset olosuhteet tavoittelemisen arvoisia. Tässä ei sinänsä ole uutta, mutta...siinä näyttäytyy se vastakkaisuus, mikä vallitsee heidän vapautta ja demokratiaa koskevan

vallankaappauksessa asettui tukemaan kommunisteja.

³⁴Uusi Suomi 28.3.1948. Mikä tie?

³⁵Ibid; Samoin Helsingin Sanomat 30.3. 1948 N:o 86. Suomen tiestä.

³⁶Satakunnan Kansa 31.3.1948 N:o 84. Kommunistien vaalivalmistelut.

julistelunsa ja näiden aatteiden käytännöllisen toteutuksen välillä."³⁷

Tšekkoslovakiasta oli tihkunut lehdelle ei-kommunistien välittämiä tietoja siitä, että kaikki ei ollut aivan hyvin.

Myös Ruotsin lehdistö kirjoitti Suomen tiestä ja nämä artikkelit pantiin mielenkiinnolla merkille myös Suomessa. Muun muassa Helsingin Sanomat ja Keski-suomalainen julkaisivat artikkelin, joka koski Aftontidningen Hertta Kuusiselta saamaa haastattelua; myös Hufvudstadsbladet noteerasi tämän artikkelin³⁸. Tämän lisäksi Helsingin Sanomat julkaisi ilmeisesti sellaisenaan Aftonbladetin Suomen johtaville poliitikoille tekemän gallupin näiden Tšekkoslovakian tiehen liittyvistä mielipiteistä³⁹.

Yhteistä näille kaikille kirjoituksille oli se, että ne katsoivat Hertta Kuusisen nimenomaan Messuhallin puheessaan tulleen tahallaan tai huomaamattaan paljastaneeksi kommunistien todelliset aiheet, jotka aiemmin olivat olleet hämärän peitossa. Tämän tiedon vastaanottamiseen liittyi pelkoa, mutta myös tietynlaista huojennusta siitä, että vihdoinkin tiedettiin varautua pahimpaan eli kommunistien vallankaappaukseen. Puhe osoitti ei-kommunistien mukaan sen, että kommunistit eivät kunnioittaneet demokratiaa ja parlamentarismia, vaan suunnittelevat rikosta Suomen kansaa vastaan. Pientä eroavaisuutta näkyi oikeistolaisen ja sosiaalidemokraattisen lehdistön välillä siinä, että oikeiston oli puolusteltava itseään oikeistovallankaappausseurauksia vastaan, kun taas sosiaalidemokraatit pyrkivät esittelemään omaa suuntaansa puhtaana "kolmantena tienä" kahden äärisuunnan välissä. Muutoin kommunisminvastainen linja tämän kysymyksen suhteen säilyi varsin yhtenäisenä.

Kirjoittelussaan ei-kommunistinen valtasuunta ei ilmeisesti menettänyt uskoa voimaansa, sillä puheen aiheuttaman huolen ohella kirjoittelussa näkyy ennen muuta voimakasta uhoa ja suoranaista ivaa kommunisteja kohtaan. Näyttäisi siltä, että kommunistien vastustajat katsoivat viimekädessä pikemminkin hyötynensä paljastuksesta. Nyt voitiin aloittaa kaikki tarvittavat varotoimet kommunistien vallankaappausta vastaan, ja vaikka vallankumousta ei siiten lopulta kuulunutkaan, kevään ja kesän vaalikamppailussa eri puolueet hyödynsivät tehokkaasti kaiken sen

³⁷Maakansa 1.4.1948 N:o 76.

³⁸Helsingin Sanomat 31.3.1948 N:o 87. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan; Hufvudstadsbladet 2.4.1948. Dagens diskussion; Keski-suomalainen 31.3.1948 N:o 85. Herttaa haastateltu. Ks. tarkemmin puheen tarkoitusta ja ulkomaista lehdistöä käsittelevät kappaleet.

³⁹Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie. Ks. tarkemmin

propagandistisen aineksen, mitä Hertta Kuusisen "lipsahduksesta" oli irrotettavissa. Kauttaaltaan Messuhallin puheen vastaanotto kytkeytyi näin laajemmin kommunisminvastaiseen propagandaan.

3.1.5. Vastakritiikki

Kommunistit eivät luonnollisesti kuunnelleet hiljaa vastustajalta tullutta kritiikkiä, vaan ivasivat vastapuolta koko vasemmistolaisen vaaranvuosidiskurssinsa kehittämisen voimin. Tämän kirjoittelun ja Hertta Kuusisen antamien lausuntojen luonteessa Hermann Beyer-Thoma näkee osoituksen puoluelinjojen kaksijakoisuudesta⁴⁰. Jonkinasteista linjaerimielisyyttä tai lähinnä kai oikeammin -epätietoisuutta - joka juontui muun muassa siitä, että neuvottelut Moskovassa olivat kesken eivätkä tuoreimmat menettelytapaohjeet tähän liittyen olleet vielä tiedossa - lienee ilmassa ollutkin, mutta Vapaan Sanan ja Työkansan Sanomien kirjoittelu ei olennaisilta osiltaan kuitenkaan eroa Hertta Kuusisen julkisuuteen antamista lausunnoista⁴¹. Paikoin esiintyvä tahallisen provosoiva kirjoittamistyyli kuului kauttaaltaan ja muulloinkin kun tämän kysymyksen yhteydessä kommunistilehtien tyyliin, olihan kyseessä ideologisen oikeaoppisuuden kunniakas puolustaminen taantumusta vastaan. Lisäksi kirjoitustyyliin oli epäilemättä vaikuttamassa myös se, että omien heikkouksien - edes puheen referoinnissa tapahtuneiden epätarkkuuksien - myöntäminen ei juuri kuulunut kommunistien hyveisiin, vaan vettä oli lisättävä myllyyn ja syyllinen löydettävä vastapuolelta. Varsinaisesta vakavasta linjaerimielisyydestä ei provosoivasta kirjoitustyylistä huolimatta kuitenkaan löydy merkkejä.

Vapaa Sana syytti muiden lehtien ohella lähinnä Uutta Suomea lehden harjoittamasta sitaatinväärennöksestä. On merkillepantavaa, että Vapaa Sana toi tässä artikkelissaan, jossa se halusi osoittaa ei-kommunistiset lehdet syylliseksi sitaatinväärennökseen, vertailtavaksi sekä oman referaattinsa, että puheen alkuperäisen tekstimuodon. Lehti itse siis näki, tai halusi nähdä, ettei näiden kahden version sanamuodoissa ollut eroavaisuuksia. Vapaan Sanan johtopäätöksenä Uuden Suomen

puoluepoliitikkoja ja ulkomaista lehdistöä käsittelevät kappaleet.

⁴⁰Beyer-Thoma 1990a, s. 463,464.

⁴¹Vrt. Vapaa Sana 30.3.1948 N:o 85. Mikä tie?, Työkansan Sanomat 31.3.1948.

"Tshekkoslovakian tie" ja Helsingin Sanomat 31.3.1948 N:o 87. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan. Ks. esim. tässä tutkielmassa esilletuotuja sitaatteja näistä kirjoituksista.

kirjoittelusta oli, että koska lehti ei hyväksynyt Tšekkoslovakian tietä⁴², se toisin sanoen kieltäytyi hyväksymästä kansan enemmistön itsepuolustusta kaappausta ja imperialistista sekaantumista vastaan.⁴³

Samoihin aikoihin sekä Vapaa Sana, että Työkansan Sanomat käsittelivät myös pääkirjoituksissaan Tšekkoslovakian tietä. Vapaan Sanan päätoimittaja Raoul Palmgren kirjoitti Uuden Suomen heittäneen "huuהלkkariin" kaikki sovinnaiset muodot ja kiihottaneen Hertta Kuusisen puheesta kirjoittaessaan "täysin äärioikeistolaisen Ajan Suunnan tyyliin". Aftonbladetin "pahamaineisen" kirjeenvaihtajan Runar Hällsten haastattelu puolestaan ei Palmgrenin mukaan ollut tuonut esille varsinaisesti mitään uutta: Kommunisteille ei ollut yllätys, että "sotahallituksen jäsen" Kalle Kauppi, "jesuiittajohtaja" Salminen, "ruotsalaisen pääoman propagandisti" Nils Meinander, työläisten eduista irtisanoutunut Hiltunen ja muut haastatellut poliitikot sanoutuivat irti Tšekkoslovakian tiestä:

"Sillä Tšekkoslovakian tie...on kansallisen itsepuolustuksen tie, jolla kansainvälisen imperialismien sekaantuminen torjutaan ja kotimaisen taantumuksen kaappausyritykset murskataan".

Raoul Palmgrenin käsitys Tšekkoslovakian tiestä oli siis pääosin analoginen Hertta Kuusisen käsityksen kanssa, joten tämäkin teksti tukee käsitystä siitä, että vakavasta linjaerimielisyydestä ei voida tässä tilanteessa puhua⁴⁴. Pääkirjoituksensa lopuksi Palmgren vielä epäili, että Suomen kansaan "tuskin menee taantumuslehdistömme" harjoittama "valhekiihotus", sillä oikeistolehdistön näytti "vallanneen sankarillinen hulluus", joka ystävyyssopimusta vastustamalla "vetämällä vetää onnettomuutta ylitseen". Oikeistolehdistö siis toimi kommunistien mukaan lähinnä kansan haluaman suuntauksen ja Suomen turvallisuuden takaavan Neuvostoliiton ystävyysväestön vastustajana.⁴⁵

Kommunistisen puolueen pää-äänenkannattaja, Työkansan Sanomat, julkaisi niinkään varsin kovasanaisen pääkirjoituksen päivää Vapaan Sanan jälkeen. Pääkirjoituksen viereisellä palstalla oli rinnastuksena ote Vapaan Sanan kirjoituksesta.

⁴²Tšekkoslovakian tien määrittely noudattelee tällä kohdin aikaisempaa linjaa parlamentaarisuutta korostavine lisätarkennuksineen: "Käy ilmi, ettei Hertta Kuusinen vain määrittele meidän hyväksymäämme Tšekkoslovakian tietä kansanvallan itsepuolustukseksi ulkomaista sekaantumista vastaan, vaan korostaa sen lisäksi rakentuvan laajalle kansanrintamalle, parlamentaariselle ja yhteiskunnalliselle voimalle, joka edustaa kansan ehdotonta enemmistöä"

⁴³Vapaa Sana 31.3.1948 N:o 86. Sitaatinväärentäjät.

⁴⁴Vrt. esim. Helsingin Sanomat 31.3.1948 N:o 87. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan.

⁴⁵Vapaa Sana 30.3.1948 N:o 85. Mikä tie?

Päätoimittaja Mauri Ryömä siteerasi Hertta Kuusisen alkuperäistä puhetta, josta ilmeisesti helpommin kuin Vapaan Sanan referaatista oli johdettavissa se, mitä Ryömä haluisi viestittää. Koska nähtävästi hänen mukaansa vastapuolen kritiikki kohdistui ensisijaisesti itse puheeseen, jossa suoremmin kuin referaatissa puhuttiin nimenomaan oikeistokaappauksen torjumisesta, oli oikeiston älähdys Ryömälle merkinä siitä, että sillä todellakin voitiin katsoa olleen kaappausuunnitelmia: Hertta Kuusisen "lausunto on...herättänyt koko oikeistolehdistössä niin vilkkaan keskustelun, että voidaan todeta sen osuneen yhtyneen oikeiston⁴⁶ kaikkein arimpaan kohtaan". Samoin kuin Vapaa Sana - ja kuriositeettina kyllä myös ei-kommunistiset lehdet - Työkansan Sanomat luotti "tavalliseen, rasvanahkaiseen" kansaan, joka Mauri Ryömän mukaan näki oikeiston pyrkimyksen salailla rikoksiaan ja suhtautui "hieman hymyillen niiden puheisiin 'oikeasta demokratiasta' ja 'sosialismista". Ryömä jatkoi syyttämällä "yhtynyttä oikeistoa" siitä, että nämä jäljittelivät "apinamaisesti Tšekkoslovakialaisia ystäviään" eli pyrkivät Tšekkoslovakian mallin mukaisesti vallankaappaukseen - aivan kuten oikeistokin väitti vasemmiston tekevän. Tästä oli hänen mukaansa nähty selviä merkkejä muun muassa tavassa, jolla sopimusneuvotteluja vastustettiin. Viattomuusvakuuttelut eivät Ryömää asekatkijöiden ja "demokraattisten lehtien" vaientamispyrkimysten aikana juuri vakuuttaneet:

"Uuden Suomen on aivan turha tekeytyä viattomaksi ja tietämättömäksi...koska se itse kulkee näiden provokaatioiden johdossa"

Mauri Ryömä näki Tšekkoslovakian tien oikeiston omana valintana ja kirjoitti, että jos se näin tekee:

"maamme työtätekevän kansan tehtäväksi tulee silloin vastata provokaatioon samantapaisella iskulla kuin Tšekkoslovakian työ kansa vastasi".

Jälleen siis nostettiin esille puhe siitä, että Tšekkoslovakian tie oli tilanteen vaatimaa oikeistokaappauksen torjuntaa, joskin Ryömä nimitti Tšekkoslovakian tietä Palmgrenia selkeämmin nimenomaan oikeiston aloittamana tienä. Mauri Ryömä lopetti pääkirjoituksensa Hertta Kuusisen puheen lopetusta mukaillen ja kirjoitti taantumuksen murskaamisesta työtätekevien isänmaanystävien yhteistoiminnalla. Muutenkin kirjoitus näyttää pääosin noudatelleen Kuusisen ja Vapaan Sanan linjaa.⁴⁷

Varsinaisen oikeiston lisäksi myös sosiaalidemokraatit saivat osansa

⁴⁶Tarkoittaa epäilemättä kaikkia ei-kommunistisia aineksia.

⁴⁷Työkansan Sanomat 31.3.1948. "Tšekkoslovakian tie":

vastakritiikistä. Kommunisteja ärsytti erityisesti puhe kolmannesta tiestä. Vapaa Sana tekikin kaikkensa osoittaakseen, että suomalainen sosiaalidemokratia oli kommunismista käsin katsottuna vahvoin kytköksin sidoksissa taantumukseen eikä täten mitään kolmatta tietä oikeiston ja vasemmiston välistä löytynyt. Vapaa Sana kaiveli kiusallisesti vanhoja asioita ja toisaalta toi esille sosiaalidemokraattien uusia kytköksiä länsivaltoihin:

"Emme nyt muistuta sos.dem. oikeistoa siitä, että se - maailman ainoana sos.dem. puolueena - sotaliittoutumalla Saksan fasismin kanssa hyväksyi Hitlerin vallankaappauksen ja että se tänään kannattaa Marshall-suunnitelmaa."

Marshall-apu merkitsi kommunistien mukaan länsimaisen suurpääoman kautta tapahtuvaa poliittista sitoumusta, jota sosiaalidemokraattien ei kommunistien mielestä pitäisi hyväksyä Näennäisesti muistuttamattoman muistuttamisensa jälkeen Vapaa Sana esitti sosiaalidemokraateille vielä kaksi kysymystä, joihin se tiesi näillä olevan varsin oikeistososiaalidemokraattisia vastauksia :

"Miten...Tšekkoslovakian työväenluokan olisi pitänyt 'kolmannen tien' mukaisesti torjua oikeiston vallankaappausyritys?" ja "Eikö Suomen Sosialidemokraatin mielestä Neuvostoliitossa ole toteutettu sosialismia?"

Näillä Vapaa Sana ilmeisesti katsoi osoittavansa, ettei puolue edustanut oikeaa sosialismia.⁴⁸ Työväenluokan äänien voittamiseksi tämä oli kommunisteille erityisen tärkeää.

Kaiken kaikkiaan vasemmiston sanallisessa itsepuolustuksessa näkyi vaaranvuosidiskurssin tietynlainen käännteinen vastavuoroisuus, joka ilmeni siinä, että vastapuolet syyttivät toisiaan lähes samoista asioista ja vieläpä miltei samoin sanoin. Syytöksiin vastattiin siirtämällä solvaus miltei analogisena takaisin olipa kyse sitten vallankaappauksen suunnittelemisesta, demokratia-käsitteen harhaanjohtavasta käytöstä tai vaikkapa rikoksesta Suomen kansaa vastaan.⁴⁹

⁴⁸Vapaa Sana 1.4.1948. N:o 87. Kaksi kysymystä 'kolmannesta tiestä'.

⁴⁹Ks. esim. Vapaan Sanan pääkirjoitus 2.4.1948 N:o 88. Oikeiston ulkoparlamentaariset voimavarat.

3.1.6. Selittelyjen jälkeen

Hertta Kuusinen antoi ruotsalaisen iltapäivälehdessä, Aftontidningenin, pyynnöstä lehdelle Tšekkoslovakian tietä koskeneen haastattelun. Haastattelu julkaistiin Ruotsissa 30. maaliskuuta ja Suomessa seuraavana päivänä muun muassa Helsingin Sanomien ja Keski-suomalaisen palstoilla. Tässä Hertta Kuusinen vakuutti muun muassa kommunistien toiminnan parlamentaarisuutta ja vaalien vapautta. Selittelyyn suhtauduttiin kuitenkin varauksella eikä se varsinaisesti muuttanut kritiikin luonnetta. Lähinnä ihmeteltiin sitä, miksi selitys tuli niin myöhään ja silloinkin ruotsalaisessa lehdessä. Hertta Kuusinen ilmeisesti katsoi, että hänen omat lehtensä, Vapaa Sana ja Työkansan Sanomat olivat jo selitelleet riittävästi ja toisaalta, vaikka puheesta oli jo aikaa, varsinainen lehtikirjoittelu oli ehkä Kuusisen omaksikin yllätykseksi vasta käynnistynyt. Lisäksi se, mitä Hertta Kuusinen oli sanonut, oli luettavissa Työkansan Sanomissa, ja jos joku ei sitä uskonut, oli selittelykin - niin kuin sitten nähtiin - miltei turhaa. Vaikka Aftontidningenin haastattelu tarkensi joitakin ajatuksia, ei se varsinaisesti kumonnut mitään aikaisempaa ja toisaalta Hertta Kuusinen lausui tässäkin varsin jyrkkiä ajatuksia muun muassa siitä, että kommunistit olivat: "aina halunneet kukistaa maassamme monia vuosia vallinnutta vähemmistödiktatuuria".⁵⁰ Linja Vapaan Sanan ja Työkansan Sanomien kirjoittelun kanssa säilyi siis tältäkin osin samanlaisena.

Valtakritiikki säilyi Hertta Kuusisen antaman selityksen jälkeenkin samansuuntaisena, mutta ruotsinkielisen Nya Pressenin, toisin kuin muiden lehtien kohdalla, Hertta Kuusisen antama haastattelu kuitenkin muutti jonkin verran suhtautumista puheesta käytyyn keskusteluun. Selostaessaan Aftontidningenin haastattelua Nya Pressen toi esille sen, että Hertta Kuusista oli siteerattu väärin ja myönsi, että Kuusinen ei ollut koskaan suoranaisesti sanonut, että "Tšekkoslovakian tie on oleva myös meidän". Nya Pressenin mukaan Messuhallin puhe oli lähinnä oikeistolle kohdistettu varoitus siitä, että näiden ei kannattaisi lähteä muuttamaan yhteiskunnallista suuntausta, jotta he eivät antaisi aihetta vastavallankumoukselle.⁵¹ Tämä varsin tarkkanäköinen huomio ei tosin saanut sen laajempaa huomiota ja kirjoittelu jatkui muiden lehtien osalta miltei samanlaisena kuin aikaisemminkin.

⁵⁰Helsingin Sanomat 31.3.1948 N:o 87. Hertta Kuusinen selittää Messuhallin lausuntoaan; Keski-suomalainen 31.3.1948 N:o 85. Herttaa haastateltu. Haastattelun sisällöstä ks. tarkemmin puheen tarkoitusta ja ruotsalaista lehdistöä käsittelevät luvut.

⁵¹Nya Pressen 30.3.1948.

Aftontidningenin haastattelun jälkeen valtakritiikin ytimenä oli ajatus siitä, että mitä tahansa Hertta Kuusinen oli sanonutkin, hänen ja hänen puolueensa tarkoituksensa joka tapauksessa oli Tšekkoslovakian esimerkin mukaisen vallankaappauksen toteuttaminen myös Suomessa. Kokoomuslainen Aamulehti, jonka linjasta päätoimittajana tuolloin vastasi Jaakko Tuomikoski, jatkoi kritiikkiään haastattelun jälkeenkin tuoden esille käsityksen siitä, että nimenomaan kommunisti-, eivät vastapuolen lehdet, olivat tulkinneet Hertta Kuusisen puheen alkuperäistä radikaalimmaksi. Aamulehti näki näin Hermann Beyer-Thoman tavoin jonkinlaista ristiriitaa Kuusisen oman selityksen ja toisaalta tämän oman suunnan lehtien edustaman käsityksen kanssa. Toisaalta Aamulehden toimittaja epäili Hertta Kuusisen sanoja edelleen ja etsi syitä sille, miksi tämä oli ei-kommunistien käsityksen mukaisesti pyörtänyt sanojaan:

"Mistähän tuollainen länkien kaulaan lykkääminen? Tulikohan lausuttua Messuhallissa ylisanoja, jotka perästäpäin alkoivat rouvaa itseäänkin peloittaa...vai antoivatko isommat taktiikkamestarit muistutuksen liian aikaisesta korttien paljastamisesta?"⁵²

Näiden selitysyritysten taustalla oli siis näkemys paitsi puolueen sisäisestä linjaristiriidasta ja toisaalta siitä, että myös Hertta Kuusinen oli puheen jälkeen horjunut käsityksissään. Syynä siihen, että ristiriitaa haluttiin nähdä, oli ehkä se, että kommunistien aikeiden paljastusten makuu päästyään, vastapuoli ei enää halunnut luovuttaa. Koska Messuhallin puhetta - tai oikeammin sen radikaalimmaksi oletettua sisältöä - oli tähän asti pidetty ensimmäisenä ja ainoana todellisena merkinä siitä, että kommunistit suunnittelivat vallankaappausta, olisi ei-kommunistien tämän logiikan mukaan nyt, kun Hertta Kuusinen osoitti aikeensa maltillisemmaksi, pitänyt luopua käsityksistään. Kun puhuja oli julkisuudessa tarkentanut ajatustaan sellaiseksi, millainen se nähtävästi kokoajan oli ollutkin, aikeita haluttiin nyt nähdä muun muassa kommunistilehtien kirjoittelussa - olihan Messuhallin puheesta liikkeelle lähtenyt huhukampanja jo pelkästään vaalipropagandistiselta aineistoltaan varsin merkittävä.

Hertta Kuusisen ja hänen puolueensa todellisia aikeita epäileviä kommentteja kirjoittivat lisäksi edelleen muun muassa Uusi Suomi, Iltasanomat ja Maakansa. Uusi Suomi osoitti sen, että Hertta Kuusisen Aftontidningenin lausunto vähemmistödiktatuurista oli varsin erikoinen. Välillisesti Kuusinen ilmaisi siinä, että hän piti sen hetken "poliittista demokratiaa vähemmistön diktatuurina

kansanennemistöä vastaan". Uusi Suomi kirjoittikin huolestuneena:

"Kun asiat voidaan nähdä niin vääristeltynä...siltoin voidaan vallanhimoiselta todelliselta vähemmistöltä odottaa mitä tahansa."⁵³

Iltasanomat puolestaan Hertta Kuusisen selitystä kommentoituaan selosti enteellisesti ruotsalaisen Morgon-Tidnigenin päätoimittajan Elfvingin Prahasta lähettämään juttua, jossa Tšekkoslovakialaisten kerrottiin vallankaappauksen seurauksena joutuneen todelliseen "rotanloukkoon"⁵⁴. Maakansa kirjoitti niinikään siitä, että kommunisteilla oli vallankumouksellinen päämäärä, ja vaikka Kuusinen olikin selitelty lausuntoaan: "kommunisteista ovat Tshekkoslovakian nykyiset poliittiset olosuhteet tavoittelemisen arvoisia"⁵⁵.

Huhtikuun alkupäivien jälkeen spesifi, vain Messuhallin puhetta koskenut kirjoittelu näyttää hiipuneen varsin nopeasti muiden vähintäänkin yhtä poleemisten aiheiden tieltä. Kuvaavaa kyllä huhtikuusta 1948 tuli kommunismivallankaappaushuhujen kulta-aikaa - siinä mielessä saman teeman ympärillä pyöriminen jatkui ja voimistui entisestään. Slogania Tšekkoslovakian tiestä käytettiin tämän jälkeen varsin runsaasti kesän 1948 kommunisminvastaisessa vaalimainonnassa ja aina sopivan tilaisuuden tullen sillä oli propagandistista käyttövoimaa myöhemminkin.

3.2. Puoluepoliitikot

Hertta Kuusisen Messuhallin puhetta käsitellyt lehtikirjoittelu myötäili pääosin puoluepoliitikkojen suhtautumista puheeseen ja sitä kautta kommunistien aikeisiin, sillä suurin osa tuon ajan lehdistöstä oli pitkälle vielä sidoksissa puolueisiinsa. Koska osa poliitikkojen suhtautumisesta on siis luettavissa jo edellisessä luvussa, ei tässä luvussa ole tarpeen toistaa kaikkea. Melko todistusvoimaisena ja sisällöltään lehdistön kanssa samansuuntaisena lähteenä varsinaiset puolueasiakirjat vahvistavat lehdistön puheen vastaanotosta antamaa kuvaa. Niissä sanoma ei julkisuuteen tarkoitettun lehtikirjoittelun

⁵²Aamulehti. 1.4.1948. Puheita ja peruutuksia.

⁵³Uusi Suomi 1.4.1948.

⁵⁴Iltasanomat 31.3.1948. Kuriositeettina mainittakoon, että Vapaa Sana kommentoi tätä kirjoitusta muun muassa näin: "Sitaatinväärengys yritetään hämätä göbbelsiläisellä kauhupropagandalla: onpa se oikein erkkolainen tapa selvitä kiipelistä!" (Vapaa Sana 1.4.1948 N:o 87. Hertta Kuusista on siteerattu väärin.)

⁵⁵Maakansa 1.4.1948.

tavoin vain kuorruttunut samanlaisella propagandistisella uholla. Toisaalta Messuhallin jälkeiseen tilanteeseen tarvittiin juuri nopeaa reagointia, mihin lehdistö, toisin kuin jähmeä puoluehierarkia oli valmiina. Niin tärkeä tuon puheen aiheuttama reaktio ei ilmeisesti ollut, että minkään puolueen, toimikunnan tai eduskuntaryhmän olisi tarvinnut kokoontua sitä erikseen pohtimaan⁵⁶. Sen sijaan näissä elimissä esiintyi runsaasti muun muassa kommunistien strategioita koskevia analyysejä, mihin kokonaisuudessaan kiinnittyi myös puoluepoliitikkojen suhtautuminen Messuhallin puheeseen, oletettiinhan Tšekkoslovakian kommunistien käyttämän strategian olleen esikuvana myös suomalaisille kommunisteille.

Varsinaisesti Tšekkoslovakian tie tuotiin selkeimmin esille Aftonbladetin haastattelussa ja puolueiden vaalipropagandassa. Huhut Suomen potentiaalisesta Tšekkoslovakian tiestä kulkeutuivat varsin pian Ruotsiin ja ajoivat Aftonbladetin kirjeenvaihtajan Runar Hällstenin jo kolme päivää puheen - ja kaksi päivää puheen referaatin - jälkeen haastattelemaan Suomen ei-kommunistisia johtavia puoluepoliitikkoja⁵⁷. Pelkona oli ilmeisesti se, että Tšekkoslovakian tavoin täälläkin ei-kommunistit pelaisivat korttinsa väärin ja hajaantuisivat, jolloin vallankaappaus olisi helpompi suorittaa. Tulos oli tältä osin ei-kommunisteille varsin huojentava, sillä tämän kysymyksen suhteen puolueiden johdossa vallitsi dynaaminen yksimielisyys.⁵⁸

3.2.1. Yhdistävä antikommunismi

Osin puoluejohtoinen antikommunismi oli kevään 1948 kaappaushuhujen ilmapiirissä suomalaisen puolue-elämän yhteinen nimittävä tekijä.⁵⁹ Tilanne sisälsi Messuhallin

⁵⁶Tähän tulokseen tulin selattuani SDP:n, Maalaisliiton, Kokoomuksen, SKP:n ja SKDL:n keskustelinten, tiedotukseen ja vaalitoimintaan liittyneiden osastojen ja eduskuntaryhmien pöytäkirjat löytämättä Messuhallin puheeseen kohdistuneita tarkempia analyysejä. Epävirallista, lehdistökirjoittelun kanssa samantyylistä keskustelua käytiin kulissien takana epäilemättä paljonkin, mutta siitä ei ole jäänyt dokumentteja, lukuunottamatta Yrjö Leinon kertomusta siitä, että puhe herätti Moskovassa olleen neuvottelukunnan keskuudessa suurta levottomuutta. Leino 1991, s. 254. Teos on lähdearvoltaan varsin kyseenalainen, mutta tältä osin tieto lienee uskottava.

⁵⁷Aftonbladetin haastatteluun osallistuivat Edistyspuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsen Kalle Kauppi, maisteri Nils Meinander (RKP), valtiovarainministeri Onni Hiltunen (SDP), sosiaaliministeri Lennart Heljas (ML) ja Kokoomuspuolueen eduskuntaryhmän puheenjohtaja, eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsen Arvo Salminen.

⁵⁸Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie. Aftonbladetin numeroa ei Suomesta ollut saatavilla, mutta HS näyttää julkaisseensa haastattelun sellaisenaan.

⁵⁹Tämän totesi muiden ohella kansanedustaja Arvi Ahmavaara Kokoomuksen puoluekokouksessa pitämässään esitelmässä, jossa hän vertasi kommunisminvastaista taistelua Demostenen ja Makedonian Filippoksen taisteluun: "Meidän on käsitettävä, että Filippos vihaa meitä,

puheen ja sen vastaanoton aikoihin kuitenkin vahvoja jännitteitä, koska samaan aikaan johtavien poliitikkojen valtuuskunta oli neuvottelemassa ystävyyssopimusta kommunistisen naapurimaan kanssa. Suomalaista puolue-elämää tämä ei kuitenkaan hillinnyt, mikä sai muun muassa Paasikiven ja Kekkonen toisinaan jopa tuskastumaan siitä, että puolueissa ei ymmärretty Suomen uutta ulkopoliittista asemaa.⁶⁰ Hertta Kuusisen puheen ja kommunistien vallankaappaushuhujen kohdalla presidenttikin kuitenkin tyrmistyi, ainakin jos Paasikiven saamiin raportteihin merkittyjä paksuja punakynäviivauksia on uskominen⁶¹. Huolta lisäsi epäilemättä myös se, että Paasikivi luki vain Vapaata Sanaa, joten hänen käsillään oli vain puheen epätarkka referaatti, ei Työkansan Sanomien julkaisemaa koko puhetta.

Pian puheen jälkeen Hertta Kuusinen kävi Ville Pessin ja Aimo Aaltosen kanssa presidentin luona vakuuttamassa vallankaappaushuhujen perättömyyttä. Paasikivi ei kuitenkaan teennäisestä hyväuskoisuudestaan huolimatta luottanut lähetystön vakuutteluihin vaan epäili kommunistien saaneen Moskovasta uusia ohjeita.⁶² Paasikiven vakavasta suhtautumisesta Messuhallin puheeseen kertonee myös se, että samaan aikaan, kun Kuusisen lausunnosta alettiin laajemmin kirjoittaa, presidentti määräsi puolustusvoimien komentajan, Aarne Sihvon ja ylipoliisijohtajan Urho Kiukkaan laajentamaan varotoimenpiteitä, jonka seurauksena muun muassa Valpon ja liikkuvan poliisin asevarastot siirrettiin turvaan. Toimenpiteet herättivät huolta, joten Presidentti katsoi radiopuheessaan 9. huhtikuuta aiheelliseksi korostaa, että huhut vallankaappausyrityksistä eivät vastanneet tosiasioita.⁶³ Ei-kommunistien pelkoa ja uhoa tämä lausunto ei kuitenkaan poistanut, puhuivathan suurisuuntaiset vastatoimenpiteetkin sen puolesta, että presidentti itsekkin oli varautunut pahimpaan. Niin presidentille kuin puolueiden edustajillekin puhe Tšekkoslovakian tiestä merkitsi yhtä tärkeää todistetta kommunistien epäluotettavuudesta.

Sekä julkisuudessa että puolueiden sisällä käyty keskustelu Messuhallin puheesta noudatteli pääosin yhtenäistä linjaa. Edistyspuoluetta edustaneen Kalle Kaupin mukaan Messuhallin puhe oli poistanut kaiken epätietoisuuden siitä, että kommunistit pyrkivät "väkivaltaiseen revolutioniin ja yhden puolueen diktatuuriin". Hänen mukaansa

mutta eniten vapaata valtiomuotoamme". Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokous 25.4.1948. Liite N:o 9. PTA.

⁶⁰Vesikansa 1999, s. 3.

⁶¹Ks. Hertta Kuusisen puhetta koskevaa kohtaa, jonka Paasikivi on paksusti alleviivannut. Valpon tilannekatsaus maaliskuu 1948 N:o 3522/II. J. K. Paasikiven arkisto V kansio 21, Samoin kommunistien vallankaappaushuhuja koskeva kansio 62. KA.

⁶²Polvinen 1999, s. 498. Ks. myös Paasikiven päiväkirja muun muassa 28.3.1948.

tulevissa vaaleissa "kansa tulee piakkoin ratkaisemaan, miten se suhtautuu yhtäläillä "todelliseen" tai "naamioituun diktatuuriin". Kokoomuksen eduskuntaryhmän puheenjohtajan Arvo Salmisen tavoin Kauppi uskoi siihen, että valtaosa Suomen kansasta halusi pitää "yhteiskunnan rauhan häiritsijät aisoissa". Arvo Salminen arvioi nykyisen tilanteen johtuneen siitä, että aavistus tappiosta kesän vaaleissa häiritsi kommunistien mielenrauhaa, jolloin houkutus laittomaan toimintaan kasvoi entistä voimakkaammaksi.⁶⁴ Kokoomuspuolueen puoluekokouksen tilannekatsauksessa hän näki tästä osoituksena yleisen jännityksen ja häiriöt yhteiskunnallisessa elämässä sekä erityisesti kommunistilehdistön "toisinajattelihoita vastaan kohdistuneen terrorin". Lisäksi puoluekokous pohti muun muassa sitä, mikä erotti Suomen Tšekkoslovakiasta ja toisaalta, miten samankaltainen tilanne joiltakin osin oli, hallitsivathan kommunistit Suomessa muun muassa Valpoa ja yleisradioita.⁶⁵ Erojakin kuitenkin löytyi. Arvo Salmisen mukaan Hertta Kuusinen piti kommunistien suorittamaa kaappausta mahdollisena siinä tapauksessa, että "molemmat työväenpuolueemme ryhtyisivät yhteistoimintaan". Tätä Salminen piti kuitenkin Suomen kohdalla epätodennäköisenä.⁶⁶

Sosiaalidemokraattien edustaja, valtiovarainministeri Onni Hiltunen vakuuttelikin odotetusti, että "Tšekkoslovakian tapaukset eivät kelpaa esimerkiksi meille sosiaalidemokraateille".⁶⁷ Tämän suuntainen vakuutus ei varsinaisesti ollut mitään uutta, mutta SDP:n oli silti hyvä varmistaa tämä vielä kerran. Puolueen voidaan nimittäin katsoa juuri Messuhallin tilaisuuden kohdalla joutuneen varsin kiusalliseen tilanteeseen, kun vaikutusvaltaisessa ja näkyvässä asemassa ollut puolueen jäsen, opetusministeri Eino Kilpi puhui - vaikkakin ilman puolueen lupaa - samassa tilaisuudessa, missä Tšekkoslovakian tie mainittiin. Johtopäätös siitä, että koska Kilpi suostui näinkin näkyvään yhteistyöhön kommunistien kanssa ja kannatti työväen yhtenäisyyttä, hän myöskin hyväksyi Tšekkoslovakian tien, ei ollut tästä varmaankaan kovin kaukana. Kilven nähtiin itse asiassa käyttäytyneen juuri pelätyn Tšekkoslovakian mallin mukaisesti: Sosiaalidemokraattien hajaannus ja osittainen liukuminen kommunistien liittolaisiksi oli leimallisesti Tšekkoslovakian mallin mukaista käyttäytymistä, johon suomalaisten kommunistienkin voidaan olettaa yhteisrintamapuheillaan pyrkineen. SDP:n puoluesihteerin Unto Varjosen mukaan Kilpi

⁶³Nevakivi 1983, s. 128 . Ks. myös Paasikiven päiväkirja 28.3.1948.

⁶⁴Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie.

⁶⁵Pöytäkirja Kansallisen Kokoomuspuolueen puoluekokouksesta 25.4.1948. PTA.

⁶⁶Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie.

⁶⁷Ibid.

olikin vaarallinen puolueelle. Puoluetoimikunnan kokous katsoi parhaaksi ilmoittaa presidentille ja pääministerille, ettei Kilpi enää edustanut puoluetta ja että hallituksen ulkoasiainvaliokuntaan oli hänen tilalleen saatava sosiaalidemokraatti.⁶⁸ Suomalainen sosiaalidemokratia oli siis varsin oikealle orientoitunut eikä sitä siksi saanut Kilven kaltaisia yksittäistapauksia lukuun ottamatta liittoutumaan kommunistien kanssa. Kun SKDL:n puheenjohtaja K.L. Kulo oli Messuhallin tilaisuuden jälkeen tullut SDP:n johdon luokse puhumaan puolueiden yhteistyöstä, oli Emil Skog vastannut jyrkästi: "Tämä ei ole Tšekkoslovakia."⁶⁹ Onni Hiltusen mukaan oikea tie sosialismiin oli sellainen, jossa "kansaa ei tunne joutuneensa pakkovallan vaan kansanvallan alaiseksi"⁷⁰. SDP:n tiedotusosaston arkisto paljastaa, että puolueen johto oli perehtynyt yksityiskohtaisesti Tšekkoslovakian kommunistien strategiaan ja toisaalta kommunismin vallankaappausideologiaan.⁷¹ Heidän siis voidaan olettaa tienneen, mistä puhuttiin, joskin aineisto lienee tarkoitettu lähinnä propagandakäyttöön.

Maalaisliiton edustaja, sosiaaliministeri Lennart Heljas tuomitsi niinikään Hertta Kuusisen puheen. Hänen mukaansa kansandemokratioiden sisäpoliittinen kehitys ei vastannut Maalaisliiton käsitystä demokratiasta. Samalla Heljas arvioi, että samansuuntainen kehitys ei Suomessa ollut edes mahdollinen:

"Puolueemme on jyrkästi parlamentaarisen demokratian kannalla ja vastustaa kaikkia pyrkimyksiä, joiden tarkoituksena on perustuslakejamme syrjäyttäen muuttaa kansanvaltaista järjestelmäämme."⁷²

Maalaisliitto tutki sekin Tšekkoslovakian tapahtumia ja totesi, että varsinaista pelkoa ei ollut, sillä Suomessa kommunistinen puolue ei ollut maan suurin ja "kun pidämme vaaleissa huolen siitä, että heitä tulee sinne vain kourallinen, niin olemme vältäneet Tšekkoslovakian tien"⁷³. Ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja Nils Meinander oli hänkin muiden puolueiden kanssa samoilla linjoilla. Hänen mukaansa ei ollut hämmästyttävää, että suomalaiset kommunistit olivat kommunisteja myös sikäli, että he halusivat pystyttää vähemmistödiktatuurin. "Erikoisemmin sensaatiomainen" ei Hertta

⁶⁸Pöytäkirja Sos.-dem. Puoluetoimikunnan kokouksesta 30.3.1948 N:o 12. TA.

⁶⁹Paasikivi kirjoittaa näin päiväkirjassaan 27.3.1948.

⁷⁰Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie.

⁷¹SDP:n puoluearkisto T-osaston tiedotuksia 1948. TA. Sisältävät muun muassa aseellista vallankaappausta puolustavia otteita Leniniltä ja Tuure Leheniltä, Britannian Sosialistipuolueelta saatuja tietoja kommunistien vallanastustekniikasta ja muistion Tšekkoslovakian kommunistien vallankaappaus-strategiasta.

⁷²Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie.

⁷³Maalaisliiton puoluetoimiston arkisto. Sanomakeskuksen lähetykset N:o 268. KMA.

Kuusisen julistus hänen mukaansa sen vuoksi ollut.⁷⁴

Messuhallin puheen vastaanotto näyttäytyi siis kaikkien puolueiden yhteisenä julistuksena kommunisteja vastaan, mikä näkyy kauttaaltaan myös puolueasiakirjojen valossa. Vallankaappauksen vastustamisesta tuli näitä yhdistävä tekijä. Nils Meinander kiteytti ei-kommunistien suhtautumisen kaikenlaiseen vallankumoukselliseen toimintaan: "Kaikki muut puolueet tulevat viimeiseen saakka vastustamaan sellaisia pyrkimyksiä".⁷⁵ Ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja uskalsi näin siis syystä puhua koko laajan puoluekentän suulla osoittaen sen, että sotienaikainen rintamalinja oli Suomen puolue-elämälle sittenkin luontaisempi kuin yhteistyö kommunistien kanssa. Kolmen suuren sopimuksen oli eräänlaisena antifasistisena vastavetona saanut jäädä historiaan.

3.2.2. Vaalipropaganda

Valmistautuminen kesän 1948 vaaleihin vaikutti taustalla jo maaliskuuhuhtikuun vaihteessa. Messuhallin yhteisrintamatilaisuus oli ollut nimenomaan SKDL:n vaalityön aloitustapahtuma ja myös muissa puolueissa hiottiin tuolloin ajankohtaisia iskulauseita.⁷⁶ Vaalityössä puolueiden laaja-alainen yhtenäisyys luonnollisesti hajosi, sillä propaganda oli kohdistettava kaikkiin muihin puolueisiin ja usein äänestäjistä oli taisteltava ideologisesti lähinnä olleen suunnan kanssa. Yleisesti ajateltuna tällöin oli pelätyn Tšekkoslovakian tien välttämiseksi erityisen tärkeää, että sosiaalidemokraattien vaalityö onnistui, jotta työläisten äänet saatiin kanavoitua oikeammalle pois kommunistien takaa. Näin laaja-alaisesti tuskin puolue-elämässä tuolloin ajateltiin, mutta joka tapauksessa kesän 1948 vaalit olivat monille tärkeä mittari siinä, minkä tien Suomen kansa valitsisi. Tämä ratkaisevan risteyskohdan korostaminen näkyi vaalipropagandassa lähes kaikilla puolueilla. Tšekkoslovakian tie onnettomuuteen johtavana vaihtoehtona oli tällöin käyttökelpoisen pelottava käsite, jonka merkitystä ei sen tunnettuuden vuoksi juuri enää tarvinnut selitellä, sillä maaliskuuhuhtikuinen kirjoittelu oli vakiinnuttanut sen äänestäjien tietoisuuteen. Toiston ja vaikuttavuuden avulla symbolin asemaan nousseen sloganin tehokkuus oli juuri siinä, että sen avulla oli

⁷⁴Helsingin Sanomat 28.3.1948 N:o 85. Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie.

⁷⁵Ibid.

⁷⁶Ks. esim. Kokoomuspuolueen arkisto. Eduskuntavaalit 1948. Kansallisen Kokoomuspuolueen propaganda. PTA.

mahdollista tiivistetyksi korvata hyvinkin laaja ja monisanainen selitys⁷⁷.

Maalaisliiton kommunisteja vastustavassa vaalimainonnassa tuotiin esille sosialisoinen vaikutus maaseudulla ja luokkataistelun työläisluokkaa korostava ja sitä kautta talonpoikia syrjivä luonne. Risteyskohtaan piirrettiin suuntaviittoja, joista äänestäjän oli tärkeää valita oikea:

"Edessämme on valtiolliset vaalit, jotka ratkaisevat kansamme kohtalon pitkiksi ajoiksi eteenpäin. Suomen kansan on tehtävä päätös, mitä tietä se haluaa lähteä näinä kelirikkoisina aikoina kulkemaan."⁷⁸

Maalaisliito korosti tietään Suomen kansan omana, luotettavimpana keskitienä. Yksi esitteistä näytti kolmihaaraisen viitan, joista yksi oli punainen ja osoitti siten kohti Tšekkoslovakiaa, toinen oli musta, suurpääoman orjuudesta kertova viitta ja kolmas Maalaisliiton oma vihreä viitta kohti "hyvinvoipaa vapaata pienviljelystä". Teksti viitojen yllä kuului: "Mikä on sinun tiesi?" Varsin tarkkanäköisesti Maalaisliiton propagandassa oli tartuttu myös kansainvälisen kommunistisen liikkeen linjanmuutosongelmiin. Tito-kriisiä verrattiin Leinin erottamiseen Suomessa ja kommunistien omia lausumia siteeraten osoitettiin suomalaisten kommunistien olevan - kuriositeettina kyllä - kommunistisessa mielessä harhaoppisia vakuutellessaan, että maatalouden kansallistamista ei Suomessa toteutettaisi. Leinin erottaminen nähtiin lisäksi radikaalimpien kommunistien varoituksena niille maltillisimmille jäsenille, jotka eivät kannattaneet ryhtymistä "vallankumouksellisiin toimenpiteisiin". Tässä tilanteessa "Maalaisliiton tie oli luotettavin tie".⁷⁹

Kokoomuspuolue teki vaalipropagandassaan niinkään osuvaa käsiteanalyysiä kommunistien käyttämistä määritelmistä. Alunperin kommunistit olivat sanoneet pyrkivänsä kohti köyhälistön diktatuuria ja nyt sotien jälkeen puhuttiinkin kansandemokratiasta. Tämä johtui Kokoomuksen propagandan mukaan siitä, että kommunistit olivat huomanneet sen, miten suuri mainosarvo oli sanalla demokratia - heidän päämääriensä sisältö sitä vastoin oli pysynyt samana: "Jos kansandemokratia

⁷⁷Tšekkoslovakian tie merkitsi ei-kommunisteille ennenkaikkea vapauden menetystä. Yleisesti nämä puolueet määrittivät sen tähän tyyliin: "Valtion ja kansan nimessä hallitseva diktaattori tulee silloin sosialisoinen tietä kaiken omaisuuden ja haltijaksi ja ainoaksi työnantajaksi. Hyvästi silloin vapaus lausua mielipiteensä julki pelkäämättä diktaattorin korvia: valtiollista poliisia. Hyvästi mahdollisuus lukea haluamaansa sanomalehteä. Hyvästi mahdollisuus tehdä lakko, vaihtaa työpaikkaa, valittaa palkoista tai työoloista. Hyvästi mahdollisuus äänestää haluamaansa puoluetta tai henkilöä. Hyvästi mahdollisuus valittaa tavarain laatua tai korkeita hintoja. Hyvästi mahdollisuus ostaa ostoksensa halvemmassa kaupasta. hyvästi mahdollisuus valita itse ammattinsa. Lyhyesti: Hyvästi suomalainen vapaus." Kansallisen Kokoomuksen arkisto. Eduskuntavaalit 1948. PTA.

⁷⁸Maalaisliiton puoluetöimiston arkisto. Eduskuntavaalit 1948. KMA.

⁷⁹Ibid.

pääsisi valtaan Suomessa, paljastuisivat sen naamion alta pian kommunistisen diktaattorin kasvot". Näin oli vaalilehtisen mukaan käynyt Tšekkoslovakiassa ja kaikissa niissä maissa, joissa kommunismi oli saanut vallan.⁸⁰ Kokoomuspuolueen tunnuksiksi kesän 1948 eduskuntavaaleihin oli nostettu "ole vapaa" erotukseksi tästä Tšekkoslovakian tienä uhkaavasta orjuudesta⁸¹. Oulun läänin Kansallisliiton tiedotuslehti julisti: "Tšekkoslovakian tiekö meidän tiemme!". Otsikon alla oli muun muassa Tšekkoslovakian kohtalon selittävää analyysia tšekkien kansanluonteesta:

"...tshekit ovat individualisteja eivätkä ole perin taipuvaisia muodostamaan järjestöjä. Tämän vuoksi he ovat joutuneet sellaisen pienen ryhmän uhreiksi, joka ymmärsi luoda iskuvoimaisen ja kiinteän järjestön."

Kokoomuspuolue kehotti tämän kautta äänestäjiä liittymään puolueensa riveihin, jotta Suomen kansa voisi järjestäytymisellään torjua uhkaavan tien.⁸² Kokoomuksen vaalipropaganda vetosi näin tietyllä tapaa kansalliseen itsetuntoon: puolue halusi uskoa ja osoittaa, että suomalaisilla oli riittävästi kykyä järjestäytyneeseen vastarintaan. Esimerkiksi tässä työssä nostettiin Italian kansa, joka vahvasta kommunistipuolueestaan huolimatta oli torjunut kommunistien vaalivoiton. Hertta Kuusisen johdatteleman suunnan vastapainoksi nostettiin isänmaallisuus ja kehoitus: "Kuuntele suomalaisen sydämesi ääntä"⁸³.

Sosiaalidemokraatit käyttivät vaalipropagandassaan ehkä vielä muita suuria puolueita laajemminkin hyväkseen Hertta Kuusisen puhetta Tšekkoslovakian tiestä. Yhdessä heidän vaalilehtisistään siteerataan suoraan Messuhallin puheen Tšekkoslovakiaa käsittelevää kohtaa. Siteeraus on alkuperäisestä puheesta, ei Vapaan Sanan referaatista, mutta lainaukset on valittu niin, että puheen vakiintuneen tulkinnan kautta luettuna vaikutelma on riittävän provosoiva. Toisaalla lehtisessä Hertta Kuusinen puhuu joukoille yläpuolelleen suurikokoinen pilapiirros Hella Wuolijosta, joka osoituksena Yleisradion vasemmistolaisuudesta kuuluttaa Hertan puhetta eetteriin. Iskulauseiden ja pilapiirrosten lisäksi sosiaalidemokraattinen vaalipropaganda halusi vedota myös älyllisesti. Kysyessään, mikä on oikea suunta, yksi lehtisistä toi esille sen, miten kommunistit väärällä tapaa pyrkivät yhteiskunnan stabiliteettiin: Vaalituloksista huolimatta näiden mukaan suunnan oli oltava aina kommunistinen. Parlamentarisuus ja

⁸⁰Kansallisen Kokoomuspuolueen vaaliaineistoa. Poliittiset vääränrahantekijät vaaleissa kansan tuomiolle! Eduskuntavaalit 1948. PTA.

⁸¹Pöytäkirja Kansallisen Kokoomuspuolueen keskusliiton vuosikokouksesta 24.4.1948. PTA.

⁸²Ole vapaa. Oulun läänin Kansallisliiton tiedotuslehti. Kansallisen Kokoomuspuolueen arkisto. Eduskuntavaalit 1948. PTA.

demokratia johtaa sosiaalidemokraattien vaalilehtisen mukaan väistämättä siihen, että poliittinen suunta oikeutetusti vaihtelee tilanteiden ja olosuhteiden mukaan, vain diktatuuri säilyttää vaalituloksesta piittaamattoman suunnan:

"Parhaana todisteena tästä ovat Tšekkoslovakiassa viimeksi toimitetut 'vaalit'. Juuri tätä suuntaanhan on Hertta Kuusinen Suomen kansalle esimerkiksi osoittanut... Taivas varjalkoon Suomen kansaa tällaisesta suunnasta!"

Samat teesit toistuivat vaalilehtisestä toiseen. Kuulutettiin sitä, että Suomen kansan suunta ei voi olla Tšekkoslovakian ja "kotikommunistiemme" suunta. Kommunistien puheissa nähtiin SKP:n sisäistä kahtiajakautuneisuutta. Tšekkoslovakian tapahtumien selitettiin innostaneen nimenomaan SKP:n jyrkemmän siiven puhumaan samasta tiestä myös Suomen kohdalla. Kommunistien sanottiin myös turvautuvan säilyttely- ja pelotuskampanjaan, jonka tarkoituksena on saada aikaan käsitteiden sekaannusta ja paniikkimieliä. Mielenkiintoista on se, että jo tuolloin esitettiin Hertta Kuusisen kuvan vieressä kysymys, jonka historioitsijat ovat lukemattomia kertoja sen jälkeen osoittaneet itselleen:

"Oletko tullut ajatelleeksi, että maamme itsenäisyys ja demokratia olivat suuressa vaarassa vv. 1944-1948. Miten onnistuimme välttämään Tšekkoslovakian tien?"⁸⁴

Vaalilehtinen ei pyri vastaamaan kysymykseen, mutta lausunnollaan se kuitenkin osoittaa sen, että jo ennen kesän 1948 eduskuntavaaleja Suomen ei-kansandemokraattisen kohtalon varmistumista ei enää pidetty vain toiveajatteluna. Tšekkoslovakian peikko oli ehkä käytännössä jo voitettu, mutta muualla vaaliaineistossa se oli pelottavuudessaan kuitenkin vielä varsin käyttökelpoista materiaalia. Pilakuvaa Hertta Kuusisesta käytettiin hyväksi myös Maalaisliiton vastaisessa vaalipropagandassa. Sosiaalidemokraattien mukaan kolmen suuren yhteistyö oli ajan myötä osoittautunut kommunistien ja Maalaisliiton yhteistyöksi sosiaalidemokraatteja vastaan. Tämä oli vaalipropagandan kovinta linjaa, joka koetteli totuudellisuuden rajoja. Tehokkaan satiirisen vaikutelman antaa kuitenkin kuva, jossa Urho Kekkonen suutelee Hertta Kuusista lehmän yli ilmeisesti osoituksena näiden

⁸³Ibid.

⁸⁴SDP:n puoluearkisto. SDP:n julkaisut 1946-1950. TA. Tässä voidaan nähdä jo selkeä linjaus aikakauden vaaran vuosi -luonteiselle periodisoinnille.

edustamien puolueiden "lehmänkaupoista".⁸⁵

Jos maaliskuuhun vaihteen Messuhallin puheesta koskenut lehtikirjoittelu oli luonut tietynlaisen tulkinnan Messuhallin puheesta, viimeistään kesän 1948 eduskuntavaaleihin tähdännyt mielipiteenmuokkaus onnistui näyttävästi vakiinnuttamaan sen. Slogan Tšekkoslovakian tiestä jäi elämään siksi, että se lausuttiin sopivaan aikaan vaalien alla, jolloin jokainen puolue etsi sopivia iskulauseita. Sen tehokkuus liittyi koko maailmaa kuohuttaneisiin tapahtumiin eikä mikään yhteiskunnallinen piiri voinut välttyä analogia-analyyseiltä. Kommunistien vallankaappausaikeista nähtiin merkkejä kaikkialla ja jopa ulkomaat kiinnittivät huomioita Suomen tilanteeseen.

3.3. Suomen tilanne ulkomaisin silmin

Samaan aikaan Messuhallin puheen kanssa käydyt sopimusneuvottelut Moskovassa olivat maailmalla kääntäneet katset Suomeen. Tällöin myös Hertta Kuusisen toimia Suomen johtavan kommunistina seurattiin maailmalla tarkemmin⁸⁶. Kuusisen puhe noteerattiin ulkomaista lähinnä Ruotsissa, mutta Suomen tilanteesta keskusteltiin kautta laajojen lehdistö- ja diplomaattipiirien⁸⁷. Hertta Kuusisen arkistosta löytynyt Messuhallin puheen Tšekkoslovakiaa käsittelevän kohdan englanninkielinen käännös kertoo, että puheen sanamuodoista oltiin kiinnostuneita laajemminkin. Koska käännös löytyi Kuusisen omasta arkistosta, sitä voidaan pitää kommunistien itsensä toimittamana. Tällä haluttiin ilmeisesti osoittaa myös ulkomaille todellisten sanamuotojen suhteellinen maltillisuus.⁸⁸ Ulkomaisia lähteitä tutkittaessa ei kuitenkaan

⁸⁵Ibid. Anekdoottina mainittankoon, että Kimmo Rentolan mukaan Suomen politiikassa nähty perinteisen jakolinjan ylittänyt Maalaisliiton ja SKDL:n akseli oli oikeastaan nimenomaan näiden kahden henkilön välinen akseli. Urho Kekkonen ja Hertta Kuusinen olivat hänen mukaansa samalla aaltopituudella. Rentola 1996. s. 133.

⁸⁶Ks. esim. Rautkallio 1979, s. 174.

⁸⁷Ulkomaisen lehdistön osalta on käyty läpi lähinnä Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmia, joitakin artikkeleita on löytynyt myös Paasikiven yksityisarkistosta ja Kansan Arkistosta. Diplomaattipiirien alkuperäismateriaali oli pääasiassa Paasikiven yksityisarkistosta.

⁸⁸Mrs. Hertta Kuusinen at the Celebration of the Common Front held at the Messuhalli. Quoted by the paper Työkansan Sanomat March 25th 1948. Hertta Kuusisen arkisto kansio 21. Kansan Arkisto. Keskeinen kohta käännöksessä kuuluu: "The way of Czechoslovakia is that the changes in general trend

ole aina - siinäkään määrin kuin kotimaisten - mahdollista erottaa sitä, mikä on Hertta Kuusisen puheen vastaanottoa ja mikä toisaalta suhtautumista ylipäättään Suomen Tšekkoslovakian kaltaiseen kohtaloon. Siksi tässä luvussa laajennetaan tutkimuskohdetta siihen, miten Suomen tilanteeseen kokonaisuudessaan ulkomailla suhtauduttiin. Tällöin määräävinä mielenkiinnon kohteina olivat käynnissä olleet sopimusneuvottelut ja vertailu Tšekkoslovakian tapahtumiin.

3.3.1. Diplomaattipiirit

Länsimaista Iso-Britannia oli ollut erityisasemassa Suomen asioiden hoitamisessa, sillä se oli ainoa länsimaa, joka oli kuulunut valvontakomissioon. Toisaalta se oli Jukka Nevakiven mukaan pysytellyt taustalla ja antanut varsinaisten sotaa käyneiden osapuolten sopia tärkeimmistä asioista. Tietynlainen lojaalisuus Moskovalle jatkui vielä suhtautumisessa Suomen sopimusneuvotteluihin. Suomella ei katsottu olevan vaihtoehtoja, koska sen ajautumista itäblokkiin pidettiin lähes itsestään selvänä. Tšekkoslovakian ja Suomen tapahtumia käytettiinkin yleisesti Marshall-toiminnan syventämiseen tähtäävässä mielipiteenmuokkauksessa⁸⁹. Iso-Britannian Foreign Officen ohjeena Suomelle oli lähinnä se, että oli pelattava aikaa eduskuntavaaleihin asti, jolloin kommunistien oletetun tappion myötä näiden vaikutusvalta olisi vähentynyt ja Neuvostoliiton painostus olisi voitu ottaa vastaan lujempaan parlamentaariseen tukeen nojautuen. Konkreettista apua ei sen sijaan ollut luvassa.⁹⁰ Hertta Kuusisen Messuhallin puheeseen liittyen Foreign Office näyttää useiden länsidiplomaattipiirien tavoin uskoneen pahimpaan. Tätä edesauttoi Suomen lähettilään, Eero A. Wuoren, ennustus siitä, että kommunistit puuttuisivat tilanteeseen ennen kesän eduskuntavaaleja. Lisäksi lukuisat "asiantuntevat lähteet"⁹¹ toimittivat länsivaltojen edustajille jatkuvasti uutta informaatiota kaappauksen tuloa ennustavista merkeistä. Näiden myötä muun muassa

which some people try to bring about under the impulsion of foreign capital are thwarted. But this activity must be supported by a wide popular front, by parliamentary and social forces representing the absolute majority of the nation." Vaikutelma on näin pääosin sama kuin alkuperäisessä puheessa.

⁸⁹UMET Lontoo N:o123 salainen. J.K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.

⁹⁰Nevakivi 1983, s. 92-95.

⁹¹Näitä liiteltuja tiedonantoja välitti muun muassa SDP:n propagandavaliokunta. Nevakivi 1983, s. 129.

Lontooseen ja Washingtoniin välittyi todellista hälyttävämpi kuva Suomen tilanteesta.⁹²

Amerikkalaisten diplomaattien piirissä vellonut pessimismi Suomen kohtalon suhteen selittyi paitsi suomalaisten antikommunistien huhulietsonnalla, myös todellisilla tekijöillä. Suomi oli Neuvostoliiton painostuksesta hylännyt Marshall-avun ja Washingtonissa aavisteltiin jo tammikuussa 1948 Moskovan asenteiden koventumista ratkaisematta jääneen Suomen kysymyksen kohdalla. Muista läntisistä tarkkailijoista ruotsalaiset ja ranskalaiset olivat pessimistisimpiä. Ranskan ulkoministeri syytti Yhdysvaltoja Tšekkoslovakian kohtalosta todeten Ranskan Suomen lähettilään, Francois Couletin, tavoin, että jos tämä johtava länsivalta ei tekisi mitään, lopputulos olisi sama myös Suomessa. Yhdysvallat ei kuitenkaan puuttunut kriisiin lievää sopimuksen ratifiointia vastaan kohdistunutta taloudellista painostusta lukuun ottamatta. Sen sijaan se lupasi tukea Suomea, jos asia vietäisiin YK:n käsiteltäväksi⁹³. Paasikivi ei neuvotteluvastaukseen liittyneestä viivyttelystään huolimatta ilmeisesti missään vaiheessa toivonut länsimaiden suoraa puuttumista Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin. Hän sai kuitenkin jonkinlaista moraalista tukea lännestä, missä aivan julkisesti vedettiin yhteys Suomen ja Tšekkoslovakian tilanteen välille. Tämän moraalisen tuen osoituksena on pidetty muun muassa Trumanin puhetta, joka esitteli USA:n tehtävän valtioiden suvereenisuuden takaajana. Tärkeänä pidettiin sitä, että myös Suomi mainittiin tässä yhteydessä. Käytännössä lupaukset tuesta olivat kuitenkin melko vähämerkityksisiä, ja kun brititkin tuntuivat pesseen kätensä⁹⁴, vahvistui Paasikiven käsitys siitä, että Suomen oli selvittävä tilanteesta yksin.⁹⁵ Kokonaisuudessaan Suomen tulevaisuudella näytti olleen länsivalloille merkitystä lähinnä siinä, missä määrin se vaikutti Skandinavian maihin.⁹⁶

Muille Pohjoismaille Suomen tilanne merkitsi vakavaa poliittista harkintaa. Norjan ja Tanskan kohdalla sopimuskysymys laukaisi pyrkimyksen länteen. Tässä suurena vaikuttajana voidaan pitää perättömiksi osoittautuneita huhuja siitä, että Suomen jälkeen Neuvostoliitto ehdottaisi sopimusneuvotteluja Norjalle.⁹⁷ Ruotsalaisten pessimismi puolestaan oli peräisin poliittisista realiteeteista: Jos Suomi liittyisi itäblokkiin, Ruotsin olisi luovuttava puolueettomuudestaan lännen hyväksi, jolloin

⁹²Nevakivi 1983, s. 130.

⁹³Ylitalo 1978, s. 213-214.

⁹⁴UMET Lontoo N:o 123 salainen. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA. Sanamuoto lähettiläs Eero A. Wuoren. Hän oli tullut käsitykseensä keskusteltuaan muun muassa hallituksen jäsenten Lordi Pakenhanin ja MacNeilin kanssa.

⁹⁵Hanhimäki 1996, s. 33-38.

⁹⁶Nevakivi 1983, s. 92.

Pohjolasta tulisi yksi kylmän sodan ristiriitaisista näyttämöistä. Tukholman Suomen lähettiläs, G. A. Gripenberg, tiedottikin lukuisissa "mielialaraporteissaan" pelokkaita tunnelmia⁹⁸. Muiden maiden lähetystöt kertoivat lähinnä siitä, että Tšekkoslovakian ja Suomen samanaikaiset tapahtumat olivat herättäneet runsaasti huomiota⁹⁹. Muun muassa Brysselin lähetystö raportoi laajasti harjoitetusta vertailusta, joskin lähettiläs R. Numelinin tulkinnan mukaan maassa oletettiin, että Suomelle olisi jopa paradoksaalista hyötyä Tšekkoslovakian tapahtumista, sillä nyt Neuvostoliitto huomaisi, että näitä kahta maata on kohdeltava eri tavoin¹⁰⁰. Belgradin diplomaattikunta oli niinkään seurannut suurella mielenkiinnolla sopimusneuvotteluja ja kommunistien vallankaappaukseen liittynyttä huhukampanjaa. Jugoslavian virallisissa piireissä tunnettiin lähettiläs Niskasen mukaan tyydyttyntä vahingoniloa, kun "irrallaan juoksennellut" Suomi saatiin nyt sidottua.¹⁰¹

3.3.2. Lehdistö

Ei-kommunistinen, ruotsalainen lehdistö katseli Suomen tapahtumia riittävän läheltä nähdäkseen, mutta toisaalta riittävän kaukaa uskaltaakseen kirjoittaa provosoidenkin julki syvän huolen oman itäisen "suojavallinsa" kohtalosta. Ruotsalaiset lehdet kiiruhtivat myös suomalaisia aikaisemmin kysymään puoluepoliitikkojen suhtautumista Messuhallin puheeseen ja toisaalta myös Hertta Kuusisen antama selitys oli Ruotsalaisen lehden haastattelun ansiota. Suomen tapahtumia siis seurattiin suurella mielenkiinnolla ja toisaalta Suomen rajojen ulkopuolella oltiin valmiita esittämään rohkeitakin tulkintoja aikakauden tapahtumista.

Messuhallin yhteisrintamakokouksen jälkeisenä päivänä ainakin viisi ruotsalaista lehteä käsitteli Suomen tilannetta ja näistä kaksi noteerasi erikseen Messuhallin tilaisuuden. Sosiaalidemokraattinen Morgon-Tidningen ja Ruotsin johtaviin lehtiin kuulunut Dagens Nyheter uutisoivat opetusministeri Kilven osallistumisen kommunistien järjestämään juhlaan. Myös Mauno Pekkalan myöhäinen

⁹⁷Ibid, s. 114.

⁹⁸Lähetystöjen yksityisluontoiset tiedonannot III P/48/Uva2. J. K. Paasikiven yksityiarkisto. KA.

⁹⁹Tällaisia raportteja saapui muun muassa Ottawasta, Haagista, Roomasta, Amsterdamista ja Moskovasta. J. K. Paasikiven yksityisarkisto kansiot 35 ja 36. KA.

¹⁰⁰Brysselin lähettilään R. Numelinin kirje kansliapäällikkö T.O. vahervuorelle 23.4.1948. J. K. Paasikiven yksityiarkisto. KA.

lähtö Moskovaan pantiin merkille.¹⁰² Samaisessa Dagens Nyheterin numerossa oli käsitelty laajemminkin suomalaisten kommunistien ja sosiaalidemokraattien suhdetta. Taustalla oli epäilemättä pelko siitä, että Tšekkoslovakian tapaan Kilven kaltaisia yhteistyömiehiä löytyisi useampiakin, jolloin sosiaalidemokraattinen suuntaus kommunisteihin sulautuessaan menettäisi merkityksensä. Svenska Dagbladet rinnastikin myöhemmässä kirjoituksessaan Kilven leimallisesti Tšekkoslovakian Fierlingeriin¹⁰³. Puhemies Fagerholm ennakoi kuitenkin Dagens Nyheterin haastattelussa kesäisen vaalituloksen melko oikeaan suuntaan: hänen mukaansa kommunistien kovasanainen politiikka oli johtanut sosiaalidemokraattien asemien vahvistumiseen Suomessa.¹⁰⁴

Melko yleisesti pohjoismaisessa julkisessa sanassa pohdittiin tuolloin Stockholmstidningenin päätoimittajan, Carl Kreugerin, tavoin sitä, mitä Moskova Pohjolalta halusi. Lehti siteerasi Puolan talonpoikaispuolueen johtajan, Mikolajczykin, ennustusta siitä, että ennen pitkää Suomi vaipuisi Venäjän vallan alle: "sillä Venäjä tarvitsee sitä ponnahduslautana myöhemmille Skandinaviaa vastaan kohdistuville operaatioille". Kreuger halusi kuitenkin olettaa, että tälle tielle löytyisi riittävästi vastustusta sekä länsimailta, että Suomen sisäisestä politiikasta.¹⁰⁵ Svenska Dagbladet oli niinkään huolestunut ja siteerasi tuohtuneena Vapaan Sanan väitettä siitä, että Venäjän ja Suomen ystävyyssojmus suojaisi Skandinaviaa läntistä uhkaa vastaan. Lehti itse halusi sen sijaan tukeutua Marshall-suunnitelmaan ja siteerasi oman politiikkaansa vakuudeksi Trumanin puhetta Euroopan vapaiden maiden suojelemisesta.¹⁰⁶

Pitkäperjantain mittainen tauko ja Suomessa alkanut kirjoittelu toi Hertta Kuusisen siteeraukset Ruotsin pääsiäistä edeltävän lauantaan lehtiin. Aftonbladet julkaisi koko Suomen ei-kommunistisen puoluejohdon kattaneen haastattelun otsikolla "Suomen tie ei ole Tšekkoslovakian tie", Dagens Nyheter ja Stockholmstidningen tarttuivat niinkään puheen sanamuotoihin. Ruotsalaisten lehtien käsitys siitä, mitä Hertta Kuusinen puheellaan tarkoitti näyttää olleen analoginen ei-kommunististen suomalaislehtien kanssa. Dagens Nyheter kirjoitti Messuhallin keskiviikkoisen puheen

¹⁰¹UMET Belgrad N:o 181. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.

¹⁰²Dagens Nyheter 25.3.1948 N:o 82. Kilpi river bryggorna till partiet; Morgon-Tidningen 25.3.1948 N:o 82. Kilpi går egna vägar, partiet tar avstånd.

¹⁰³Svenska Dagbladet 27.3.1948. N:o 84. Kilpi vållar regeringkris? Päätoimittaja Ivar Anderson.

¹⁰⁴Dagens Nyheter 25.3.1948 N:o 82. Kommunisternas politik i Finland stärker socialdemokraternas ställning. Lehden päätoimittajana vaikutti tuolloin Herbert Tingsten ja poliittisena toimittajana Leif Kihlberg.

¹⁰⁵Stockholmstidningen 25.3.1948 N:o 82. Pääkirjoitus Norden och Moskva. Päätoimittaja Carl Kreuger ja poliittinen toimittaja Anton Erman.

herättäneen suurta huomiota ja nostattaneen vahvoja protesteja muun muassa Helsingin Sanomissa. Lehden mukaan Hertta Kuusinen oli puheessaan johdatellut Suomen työväestöä Tšekkoslovakian kaltaiselle tielle.¹⁰⁷ Stockholmstidningen kirjoitti samansuuntaisesti, mutta dramatisoiden. Lehden Helsingin kirjeenvaihtajan, Kurt Nordforsin, mukaan Suomen pääsiäisestä oli tullut kärsimysviikko sanan varsinaisessa merkityksessä. Jännittyntä ja pelokasta ilmapiiriä kuvasti hänen mukaansa se, että pitkäperjantaina kirkot olivat yhtä täynnä kuin sotavuosina. Hertta Kuusisen puhe oli omiaan lisäämään huolta maan kohtalosta ja Nordfors pitikin sitä sopimuskysymyksen yhteyteen asetettuna ilkeämielisenä pelottelupropagandana.¹⁰⁸

Ruotsalainen lehdistö jatkoi Suomen tilanteen tiivistä seuraamista koko sopimusneuvotteluiden ajan. Aftontidningenin haastattelu tarkensi Hertta Kuusisen puheen sanamuotoja, mutta huoli naapurimaan kohtalosta jatkui. Morgon-Tidningen toi esille käsityksensä siitä, että suomalaiset kommunistit odottavat ulkopoliittisten tekijöiden auttavan heitä.¹⁰⁹ Svenska Dagbladetin päätoimittaja, Ivar Anderson, puolestaan kirjoitti Suomen tilanteesta yhdessä Italian poliittisten olosuhteiden kanssa. Lännen intressit toivat Italian politiikkaan erilaisia sävyjä vahvasta kommunistipuolueesta huolimatta, kun taas Suomi seisoj Moskovassa yksin suurvallan edessä.¹¹⁰ Kaiken kaikkiaan ruotsalaisten lehtien tulkinnat eivät juurikaan eronneet suomalaisten vastaavista, siteerasivathan Suomen ja Ruotsin valtalehdet toisiaan muun muassa kommunisteja ja Neuvostoliittoa koskevissa kysymyksissä varsin ahkerasti.

Ruotsin lehdistö lähimpänä länsilehdistönä seurasi muita tarkemmin Suomen tapahtumia, mutta myös kaukaisempi lehdistöväki kiinnitti kevään 1948 aikana huomiota paitsi Suomen tilanteeseen kokonaisuudessaan, myös Hertta Kuusisen asemaan. Nopeasti reagoiva ulkomainen lehdistö teki joitakin harhatulkintoja, mutta myös varsin tarkkanäköisiä analyysejä Suomen tilanteesta.¹¹¹ Roomassa olleen ulkomaanlähetyksen lehdistökatsauksen mukaan italialainen lehdistö oli kirjoituksissaan käsitellyt osin laajastikin Hertta Kuusista Suomen kommunistien johtajana. Häntä oli verrattu Romanian Anna Paukeriin ja lisäksi eräät lehdet huhusivat jopa siitä, että Kuusinen olisi valittu Suomen varapääministeriksi ja määrätty siinä yhteydessä

¹⁰⁶Svenska Dagbladet 25.3.1948. N:o 82. "Finsk folkdemokrati" och Sverige.

¹⁰⁷Dagens Nyheter 27.3.1948. N:o 83. Kritik i Helsingfors mot tal av Hertta Kuusinen.

¹⁰⁸Stockholmstidningen 27.3.1948. N:o 83. Finlands påsk blir en vecka i tung bidan. Helsingforskyrkorna fyllda som under kriget.

¹⁰⁹Morgon-Tidningen 2.4.1948. N:o 88. Finska kommunisterna tiger inför paktens avgörand.

¹¹⁰Svenska Dagbladet 28.3.1948. N:o 85. Pääkirjoitus Finland i förband. Ivar Anderson.

¹¹¹Suurin osa seuraavassa käsitellyistä lehtikirjoituksista on peräisin ulkomaanedustusten

hoitamaan joitakin sosiaalisia kysymyksiä.¹¹² Toinen merkillepantava harhaoletus liittyi Yhdysvaltojen johtavan lehden, The New York Timesin, heinäkuussa 1948 julkaisemaan karttaan, jonka mukaan Suomessa olisi Tšekkoslovakian tavoin tehty kommunistinen vallankaappaus saman vuoden keväällä.¹¹³ Muutoinkin yhdysvaltalaisen lehdistö suhtautuminen Suomen tilanteeseen värittyi vahvalla fatalismilla. The Washington Evening Star ilmaisi selkeän mielipiteensä USA:n mahdollisuuksista antaa apua Suomelle: "Konsultointi Neuvostoliitto-jättiläisen ja Suomi-kääpiön välillä voisi muodostua farssiksi"¹¹⁴. Vielä senkin jälkeen, kun YYA-sopimusneuvottelujen tulokset osoittautuivat odotettua lievemiksi ja monet länsimaatkin onnittelivat Suomen neuvottelijoita¹¹⁵, kirjoitti muun muassa The New York Times Suomen olevan nyt vahvasti sidottu itäblokkiin¹¹⁶.

Hertta Kuusinen poliittisena persoonana kiinnosti Italian ohella myös saksalaisia lehtiä. Der Tages Spigelin reportteri Alfred Joachim Fischer kävi haastattelemassa Hertta Kuusista tämän kodissa ja antoi hänestä varsin positiivisen kuvan. Fischerin mukaan Suomen ja Neuvostoliiton välisten sopimusneuvottelujen vuoksi oli selvää, että ajankohtainen kiinnostus kohdistui nyt Suomen johtavaan kommunistiin. Hertta Kuusinen vastaili "varovaisella viisaudella" toimittajan Suomen tietä kosketteleviin kysymyksiin, joiden taustalla epäilemättä vaikutti Messuhallin puheesta käyty keskustelu. Muun muassa Hertta Kuusisen elämänvaiheita, kolmen suuren sopimusta, kommunistien ja sosiaalidemokraattien suhdetta ja kommunistien tavoitteita käsitelleen haastattelun päätteeksi Hertta Kuusinen lisäsi mielipiteensä siitä, että uudella demokraattisella tiellä oltiin vasta alussa. Mitään olennaisesti uutta tämä haastattelu ei suomalaisesta näkökulmasta katsottuna paljastanut.¹¹⁷ Myöhemmin keväällä, Leinon erottamisesta johtuneiden lakkojen aikaan myös Der Spiegel esitteli Suomen "punaisen

lehdistökatsauksista, joten niillä voidaan katsoa olleen merkitystä myös diplomaattipiireille.

¹¹²Rooman lähetystön tiedotuksia 28.5.1948 UM N:o 22. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. Todellisuudessaan Hertta Kuusisesta tuli Yrjö Leinon erottamisen jälkeen lyhyeksi aikaa hallituksen salkuton ministeri.

¹¹³The New York Times 27.7.1948. Tieto Ottawan lähetystöstä 7.8.1948. Ulkomaanedustusten lehdistökatsaus N:o 15. J.K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.Samoin italialaisessa kommunismin vastaisessa propagandajulisteessa Suomi kuului jo punaiseen alueeseen.

¹¹⁴The Washington Evening Star UMETSAKA N:o 15. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.

¹¹⁵Esim. alankomaalainen protestanttiseen oikeistoon kuulunut Trow-lehti kutsui sopimuksen luonnetta defensiiviseksi. Tämä johtui lehden mukaan siitä, että länsimaiden reaktiot Tšekkoslovakian tapahtumien johdosta olivat hillinneet NL:n toimia. UMETSAKA N:o 16. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.

¹¹⁶The New York Times. UMETSAKA N:o 15. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA. Lehden mukaan NL voi sanella sopimuksesta oman tulkintansa, jolloin Suomi pahimmassa tapauksessa on avoin jopa miehitykselle.

perheen" vaiheita otsikolla "Tsekkiläisen esikuvan mukaan". Leino-lakkojen myötä suomalaiset kommunistit olivat artikkelin sanoin "jälleen omassa elementissään", mutta koska YYA-sopimus oli jo ratifioitu, ei porvarillisilla puolueilla ja sosiaalidemokraateilla ollut lehden mukaan enää halua antaa kommunisteille periksi. Hertta Kuusisen, Suomen politiikan "Femme fatale", Yrjö Leinon ja Tuure Lehenin laajan esittelyn jälkeen Der Spiegel toi esille sen, miten Suomessa Tšekkoslovakian esimerkki oli vielä tuoreessa muistissa. Poliisivoimien liiallinen punaisuus oli lehden mukaan ajanut tilanteen niin Suomessa kuin Tšekkoslovakiassakin hallituskriisiin, vaikka Suomessa se johtikin, toisin kuin Tšekkoslovakiassa, kommunistisen sisäministerin erottamiseen. Jos ei muuta, niin Der Spiegelin artikkeli osoitti ainakin sen, että rinnastukset näiden kahden maan välillä olivat lujassa, vaikka toukokuussa pahin vaara oli jo ohitettu. Suomalainen kadunnies sain näin Der Spiegelin mukaan "ainakin toistaiseksi" olla suhteellisen vapaa.¹¹⁸

Ulkomaanedustusten sanomalehtikatsaukset poimivat niinikään mielenkiintoisia otteita kevään 1948 Suomea koskeneesta kirjoittelusta maailmalla. Näillä kirjoituksilla lienee ollut vähintään eräänlaisina mielialaraportteina merkitystä myös diplomaattipiireille ja ainakin presidentti Paasikivi alleviivasi raportteja vahvasti punakynällään. Alankomaalaisen kommunistilehden De Waarheidin mukaan Suomella oli nimenomaan taantumuksen silmissä sama asema kuin Tšekkoslovakialla. Taantumus tunsu kärsineensä tappion Tšekkoslovakian vallankaappauksen myötä ja nyt se halusi käyttää Suomen ja Neuvostoliiton neuvotteluja uuden kampanjansa välikappaleena¹¹⁹. Lehti ihmetteli lisäksi sitä, kuinka ymmärtävästi Neuvostoliitto suhtautui "pieneen Suomeen".¹²⁰ Samaa ihaili Neuvostoliiton omiin johtaviin lehtiin kuulunut Izvestija. Lehden ulkopoliittisen tarkkailijan mukaan Neuvostoliiton hyväntahtoisuus Suomea kohtaan näkyi rauhansopimuksissa ja nyt YYA-sopimuksen myötä ystävälliset suhteet olivat vain vahvistuneet. Näin Suomelle oli Izvestijan mukaan osoitettu, missä olivat sen ystävät ja missä viholliset. Lehti kertoi, että Suomen tapahtumat olivat kiinnostaneet laajalti neuvostoyhteiskunnan piirejä; Suomihan taisteli äskeisissä sodissa "vastoin kansan tahtoa" ja nyt loogisena seurauksena Suomen ulkopoliitikasta on asetettu kysymys maan sisäpolitiikan demokratisoimisesta. Izvestija korosti vielä SKDL:n

¹¹⁷Der Tages Spiegel maaliskuun 1948 N:o 79. Interview mit Hertta Kuusinen.

¹¹⁸Der Spiegel 29.5.1948. Nach tschechischem Vorbild. Die dunklen 400 kommen ans Licht.

¹¹⁹Ilmeisesti lehti tarkoittaa länsiliittouman tiivistämiseksi tarkoitettua työtä, mitä ainakin Lontoossa harjoitettiin. Ks. kappaletta Diplomaattipiirit.

¹²⁰De Waarheid 8.4.1948. Sovietin rauhanpolitiikka. UMETSAKA N:o 16. J. K. Paasikiven

asemaa tämän kehityksen takaajana ja totesi ennakoivalla tyytyväisyydellä, että se, mikä oli mahdollista Italiassa¹²¹, ei menesty Suomessa.¹²² Italian tie oli siis vaalien myötä vaihtunut suomalaisten kommunistien esikuvasta varoittavaksi esimerkiksi¹²³.

Ulkomaisen lehdistön ja diplomaattipiirien voidaan katsoa vahvistaneen kotimaassa esitettyjä tulkintoja. Taustalla vaikuttanut kansainvälinen maailmankuvan kaksijakoisuus aiheutti kokonaisuudessaan sen, että karkeasti ottaen Messuhallin puheen ja Suomen tapahtumien aikalaistulkintakin asettui maailmanlaajuisesti syveneviin käsitteellisiin uomiinsa. Kyse ei siis enää ollut niinkään paljon kansallisesta kuin kansainvälisestä.

3.4. Aikalaistulkinnan kaksijakoisuus

Koko aikalaistulkinnan luonnetta, niin kotimaassa kuin ulkomaillakin, leimasi siis laajasti ottaen kylmän sodan jakolinjoille asettuva käsitteellinen kaksijakoisuus. Jaon lähtökohtana voidaan pitää kahta eri, sekä tahalliseen propagandamielessä, että osittain myös tahattomasti omaksuttua tulkintaa siitä, mitä Tšekkoslovakiassa oli tapahtunut. Neuvostoliiton ja sitä kautta yhdenmukaistetun kommunistisen leirin ja Hertta Kuusisen tulkinta tapahtumista oli se, että Tšekkoslovakian kommunistit olivat torjuneet kansainväliseen taantumukseen nojaavan salahankkeen. Tšekkoslovakian hallituksen porvarillisten ministerien eroamisellaan järjestämä hallituskriisi oli tämän salahankkeen varsinainen ilmentymä, mutta sen lisäksi väitettiin, että näiden tapahtumien yhteydessä oli paljastettu myös sen taustalle kätkeytynyt laajempi salaliitto. Kommunistien käsitteistössä Tšekkoslovakiassa ei siis tapahtunut vallankaappausta. Tämä oli Neuvostoliiton virallinen tulkinta, jota tuki myös Tšekkoslovakian oma, kommunistien valvoma uutisointi tapahtumista.¹²⁴ Merkille pantavaa on siis se, että kommunistien

yksityisarkisto. KA.

¹²¹Viitannee siihen, että kommunistien vaalitappion seurauksena nämä joutuivat oppositioon ja heidän asemansa heikkeni. Kuriositeetti on, että Suomessa kävi parin kuukauden kuluttua juuri näin.

¹²²Izvestia 30.5.1948. Tapahtumiin Suomessa. UMETSACA N:o 24. J. K. Paasikiven yksityisarkisto. KA.

¹²³PCI:n vaalitappion jälkeen Italian tie merkitsi kommunisteille suunnilleen samaa kuin Tšekkoslovakian tie ei-kommunisteille: Tietä, jolla suunta oli odotusten vastaisesti käännetty kieroudella ja epäonnella epäedulliseksi.

¹²⁴Vaikka todellisuudessa kyseessä oli ovela, parlamentaristisiin käyttäytymismalleihin verhottu

mukaan Suomessa oltiin tämänkaltaisella Tšekkoslovakian tiellä tai ainakin kovaa vauhtia joutumassa sille. Osoituksena tästä pidettiin muun muassa asekatkijöiden toimintaa ja lisäksi ounasteltiin laajaa, presidentinkin tukemaa hanketta, jonka myöhemmin väärennetyksi osoitettu toimintasuunnitelma annettiin huhtikuussa Valpon tietoon. Myös neuvostoliittolaiset vahvistivat osaltaan huhuja siitä, että Suomen oikeisto suunnittelisi sosiaalidemokraattien tuella virallisen johdon sivuuttamista ja Suomen liittämistä angloamerikkalaisiin suunnitelmiin. Neuvostoliiton lähettiläs G. M. Savonenkovkaan ei suostunut kumoamaan näitä väitteitä.¹²⁵ Kommunistien mukaan Suomessa siis nimenomaan porvarit yrittivät samaa kuin Tšekkoslovakiassa.¹²⁶

Länsimainen, samoin kuin suomalaisen oikeisto-sosiaalidemokraatti -akselin tulkinta tapahtumista oli päinvastainen. Heidän mukaansa Tšekkoslovakiassa oli tapahtunut traaginen vallankaappaus. Ei-kommunistinen tulkinta varsinaisista Tšekkoslovakian tapahtumista olikin oikeampi kuin kommunistien, mutta sitävastoin aikaistulkinta siitä, mitä Tšekkoslovakian tie merkitsi suomalaisille kommunisteille, osui harhaan. Pitkälle Tšekkoslovakian tie -käsitteiden erilaisuudesta johtuen Hertta Kuusisen puhe siis tulkittiin väärin. Tähän oli hyvin selkeä ja ajankohtainen syy: kiihkeä poliittinen tilanne ei ymmärrettävästi ollut parhaimpia paikkoja objektiiviselle käsiteanalyysille eikä sitä propagandistisista syistä viimekädessä edes haluttu tehdä. Tšekkoslovakian tie oli ei-kommunisteille symboli, joka Messuhallin puhekokonaisuudessa ilmaistunakin kirkui hiljaiseksi paitsi kaikki sitä ympäröivät sanat, myöskin myöhemmät selitykset. Toisaalta käsite Tšekkoslovakian tiestä käännettiin lopulta voitoksi. Vaalipropaganda vakiinnutti Tšekkoslovakiasta, paradoksaalista kyllä, lopulta kommunisteja vastaa kohdistetun haukkumasanan, jonka tehokkuus ilmeni siinä, millaisella kiihkolla huhut kommunistien vallankaappauksesta levisivät aiheuttaen lopulta sen, että suomalainen riviäänestäjä siirtyi kesän 1948 eduskuntavaaleissa astetta oikeammalle.

toimintakokonaisuus, jota voi hyvällä syyllä sanoa vallankaappaukseksi, strategiaan kuului se, että se saatiin näyttämään muulta. Puhe oikeistovallankaappauksesta oli ennen muuta propagandaa, joskin siihen kommunistien piireissä laajalti uskottiin - tai ainakin haluttiin uskoa.

¹²⁵Kansainvälinen esimerkki tästä oli kommunistien mukaan se, että Italia oli liittynyt länsirintamaan allekirjoittamalla Yhdysvaltojen kanssa ystävyys- ja kauppasopimuksen. Ks. Haataja 1988, s. 241.

¹²⁶Ks. Jussila 1990, s. 189-192; Haataja 1986, s. 23 ja 1988, s. 241.

4. PUHE OSANA KEVÄÄN 1948 TAPAHTUMIEN KOKONAISTULKINTAA

4.1. Merkitys ja seuraukset

Valpon tilannekatsaus huhtikuulta 1948 kertoo siitä, että YYA-sopimuksen odotettua lievempi sanamuoto oli rauhoittanut mielialoja. Tämä piti tietyiltä osin paikkansakin, sopimusta pidettiin ulkomaita myöten eräänlaisena torjuntavoittona. Silti tilannekatsauksen mukaan sopimuksen oikeistotulkinnat olivat paikoin pessimistisiä. Neuvostoliiton henkisen ja materiaalisen ylivoiman vuoksi katsottiin, että se tarvittaessa tulkitsisi sopimusta täysin oman mielensä mukaisesti. Tällöin esimerkiksi sanamuoto "Saksan liittolaiset" voitaisiin tulkita miksi valtioksi tahansa. Oikeisto protestoikin, että sopimuksen avulla "laillistamme itse mahdollisen maamme miehityksen". Myös vallankaappausuhut alkoivat Valpon tilannekatsauksen mukaan kiertää kehää.¹ Todellisuudessa YYA-sopimus oli jälkikäteisymmärryksellä katsottuna heikentänyt kommunistien asemaa ja stabilisoinut Suomen idän suhteet Suomen virallisen johdon ja Kremlin väliseksi asioiksi ohi suomalaisten kommunistien. Sopimus takasi näin sen paradoksaalisen tosiasian, että suomalaisia kommunisteja ei enää entisessä määrin tarvittu. Kremlin näkökulmasta SKP ei ollut kovinkaan korkeassa kurssissa², sen sijaan asiat Suomen virallisen johdon, muun muassa Paasikiven ja Kekkonen kanssa hoituivat kansainväliseen poliittiseen tilanteeseen nähden tyydyttävällä tavalla.

YYA:n avaamat mahdollisuudet olivat näin osoittautuneet paljon vaatimattomimmiksi, kuin mitä suomalaiset kommunistit olivat odottaneet. Sopimus ei sisältänyt kommunisteja tukevia sisäpoliittisia kohtia eikä edes sopimuksen ratifioinnissa oltu tarvittu kommunistien suunnittelemaa painostusta. Minkäänlaista Tšekkoslovakian kaltaista hallituskriisiä ei siis sopimuksen pohjalta syntynyt, mikä lienee tosin ollut lopulta helpotus myös kommunisteille, sillä he tiesivät olevansa sen tosiasian edessä, että edes suotuisan tilanteen tullen heillä ei olisi ollut samanlaista voimaa kuin Tšekkoslovakian kommunisteilla, jolla kääntää tilanne "demokraattisen kehityksen" mukaiseksi. Kommunisteilla oli siis todellisuudessa vähemmän valtaa ja he

¹Valpon tilannekatsaus huhtikuu 1948. J. K. Paasikiven yksityisarkisto kansio V:21. KA.

²Nevakivi 1995, s. 249, 264.

olivat heikompia kuin mitä he kovilta puheiltaan antoivat ymmärtää. Vain hyvin henkilökohtaisissa keskusteluissa tästä salavihkaa mainittiin. Karismaattisena ja innostavana puhujana julkisuudessa esiintynyt Hertta Kuusinen vuodatti isälleen:

"Olet varmaan kauhistellut meidän aasimaisuuttamme. Olemme tehneet vakavia virhelaskelmia, laiminlyöneet tilaisuuksia, tehneet taktillisia virheitä, ellei suorastaan strategisiakin vääriä päätelmiä. Olemme mitä olemme, kokematon sodanjohto, jolla ei ole edes yhtään kunnan kenraalia. Miten monta kertaa meiltä pääseekään huokaus: Olisipa O.W. ollut luonamme. Vielä sinä tulet täällä olemaankin, mutta pahaksi olemme asiat päästäneet siihen mennessä."³

Otto Wille ei kuitenkaan saapunut. Sen sijaan kommunistien oli paisuneiden vallankaappaushuhujen myötä itse asetettava puolustuskannalle.⁴

4.1.1. Vallankaappaushuhut

Messuhallin puheen ja huhtikuussa 1948 voimistuneen huhukampanja välillä voidaan nähdä selkeä seuraussuhde. Hertta Kuusinen piti puheensa maaliskuun 24. päivänä ja suurin kohu puheesta nousi samaan aikaan, kun vallankaappausuhasta alettiin jälleen suurisuuntaisesti keskustella. Samoin ylin valtiojohtokin presidenttiä myöten reagoi varsin pian puheen jälkeen. Hertta Kuusisella tiedettiin olevan puolueessa ideologista valtaa ja siksi nimenomaan hänen sanomanaan Tšekkoslovakian tien esimerkillä oli erityisesti vaikutusta.

Kommunistien sopimusneuvottelujen tueksi organisoima "ravakampi" joukkoliike oli saanut omaa merkitystään vahvemman kaikupohjan Tšekkoslovakian tapahtumista. Messuhallin puhetta pidettiin ei-kommunistisissa piireissä varmimpana vakuutuksena siitä, että kommunistit suunnittelivat vallankaappausta. Myöhempi tutkimus on moneen otteeseen osoittanut, että varsinaisia, vakavasti otettavia kaappaussuunnitelmia ei kommunisteilla ollut.⁵ Tämä ei tarkoita sitä, etteikö tilannetta

³Hertta Kuusinen isälleen 25.10. 1948. Hertta Kuusisen arkisto. Kansan Arkisto. Lainaus tuo esille sen, miten vahvasti uskottiin OWK:n paluuseen ja toisaalta, miten hartaasti SKP kaipasi vahvaa johtajaa. Kommunistisen puolueen heikkouteen oli varmasti monta syytä, mutta yksi syyllisistä löytyy yllättävältä suunnalta: Stalin harvensi rajusti suomalaisten eliittikommunistien rivejä 1930-luvun vainoissa.

⁴Jussila 1990, s. 206.

⁵Ks. esim. Rentola 1986b, s. 102; Hentilä 1986, s. 115; Jussila 1990, s.206-242.

olisi tarkkaan tunnusteltu siltä varalta, että kehitys yllättäen olisi kääntynyt suomalaisille kommunisteille suotuisaksi. Tähän tilaisuudesta vaarin ottavaan valmiuteen myös Hertta Kuusinen kaiken varalta joukkojaan kehotti. Myös Ville Pessi kävi huhtikuussa 1948 keskustelemassa Moskovassa valvontakomission entisen puheenjohtajan, Andrei Zdanovin, kanssa siitä mahdollisuudesta, että Suomessa ryhdyttäisiin oikeistovallankaappauksen pelossa pidättämään joitakin henkilöitä.⁶ Tämän toteuttamiseen omin voimin suomalaiset kommunistit tiesivät kuitenkin olevansa liian heikkoja eikä Neuvostoliitolta ollut luvassa apua.

Kommunistien sopimuksen taakse kokooman joukkoliikkeen ja Messuhallin puheen seurauksena Paasikivi katsoi kuitenkin tarpeelliseksi ryhtyä varotoimenpiteisiin. Hän määräsi muun muassa tykkiveneen valmiusasemiin presidentin linnan edustalle ja liikkuvan poliisin aseet siirrettäväksi turvasäilöön. Nämä suurisuuntaiset toimenpiteet voimistivat huhukampanjaa ja aiheuttivat omalta osaltaan kommunisteihin kohdistuvaa luottamuspulaa. Paasikiven huoli lienee kuitenkin ollut aitoa, eikä varotoimenpiteiden motiivina varsinaisesti voida nähdä kommunistien tarkoituksellista mustamaalaamista.⁷ Sen sijaan vallankaappaushuhuja kyllä lietsottiin tietoisesti muissa yhteiskuntapiireissä.

Huhujen juuret olivat epäilemättä hyvinkin syvällä menneisyydessä, eiväthän kansalaissodan muistikuvat olleet kolmessakymmenessä vuodessa vielä unohtuneet. Kommunisteilta oli tietyllä tapaa aina odotettu pahinta. Vakaumuksellisille rivikommunisteille puhe vallanotosta saattoi ollakin aivan arkipäivää. Kun aate oli hehkuissa joukkokokouksissa istutettu mieleen suurisuuntaisilla iskulauseilla, oli valmius radikaalille toiminnalle epäilemättä olemassa. Liikehdintä purkautuikin ulos mittavina mielenosoituksina ja lakkoliikkeinä. Näille puheille Itä-Euroopan tapahtumat antoivat todellista suuremman merkityksen. Jos huhujen alkulähteinä olivatkin ehkä suulla suuremmalla puhuneet, mutta sinänsä harmittomat rivikommunistit, varsinaisina huhujen levittäjinä voidaan pitää sosiaalidemokraatteja. Asevelisosialisteihin kuulunut Unto Varjonen on myöntänyt, että todellista vallankaappausvaaraa ei ollut olemassa, vaan huhujen levittäminen oli SDP:n lietsoma propagandatempu kommunisteja vastaan⁸. Tähän propagoimistyöhön osallistuivat suosiolla myös muut puolueet, kuten edellä on esitetty, muun muassa vaalitoiminnan välityksellä. Oman lisänsä antoi myös huhujen ulkomainen vakiinnuttaminen. Jo pelkästään enteilevä tyyli, jolla Suomen

⁶Nevakivi 1995, s. 261-267.

⁷Hanhimäki 1996, s. 44.

⁸Hentilä 1986, s. 115.

tilanteesta keskusteltiin ja kirjoitettiin, oli epäilemättä omiaan lisäämään hermopainetta. Toisaalta vallankaappaushuhujen leviäminen ja levittäminen ei varsinaisesti ollut edes Suomen erityispiirre, niitä liikkui kylmän sodan pingottamissa tunnelmissa paitsi niissä länsimaissa, joissa kommunisteilla oli jo vahvaa parlamentaarista valtaa, kuten Ranskassa ja Italiassa, myös esimerkiksi Kanadassa, Itävallassa ja Yhdysvalloissa⁹.

4.1.2. Vaalitappio

Vaikka kommunistien vallankaappaushuhuista oltiin puhuttu aiemminkin ja niillä oli myös kansainvälinen ulottuvuutensa, oli Messuhallin puhe laukaisemassa liikkeelle uutta ja entistä voimakkaampaa huhuliikettä, jolla oli kommunistien kannalta myös aiempaa kohtalokkaammat seuraukset: rivivänestäjät säikähtivät. Ei-kommunistit tekivät epäilemättä kaikkensa, jotta SKDL:n maine köyhien puolestapuhujana ja ainoan todellisen demokratian ajajana mitätöitiin. Sen sijaan pyrittiin näyttämään kommunistien todellinen luonne parlamentarismia uhkaavana voimana, joka halusi horjuttaa suomalaisen demokratian vahvoja oikeusperiaatteita. Tässä työssä käytettiin ilmeisen harkitusti ja kommunistien kannalta kiusallisen osuvasti hyväksi sitä, mitä eduskunnan johtava luottokommunisti oli sanonut. Puhe tuotiin esille harkituissa yhteyksissä toisaalta ainakin näennäisesti syvälleluotaavan käsiteanalyysin kautta, toisaalta harkittuina ja tehokkaina iskulauseina ja pilakuvina¹⁰. Tässä työssä vaalituloksesta päätellen myös onnistuttiin.

Huhukampanjan mustamaalaukselle puolueelle heinäkuun eduskuntavaalit olivat karvas pettymys. Suurten, jopa määräänemmistöä haavelleiden puheiden jälkeen SKDL menetti kolmetoista edustajapaikkaa. Vaikka ensin YYA-sopimuksen ja sitten Neuvostoliiton myöntämien sotakorvausalennusten ja Leino-lakkojen oli odotettu tukevan SKDL:n vaalityötä, kannatus laski 23,5 prosentista 20 prosenttiin ja edustajaluku 51:sta 38:aan eli runsaan neljänneksen. SDP edustajaluku sen sijaan nousi 48:sta 54:ään. Tämä kaikki kielii siitä, että sosiaalidemokraattien vaalityö onnistui, kommunistien ei. Muuten ulkoiset olosuhteet olisivat saattaneet luvata toisenlaista vaalitulosta: Ilman vallankaappaushuhuja odotettua lievempi YYA-sopimus olisi ehkä rauhoittanut mieliä ja yhdessä tuntuvien sotakorvausalennusten kanssa vakuuttanut sekä

⁹Ulkomaanedustuksen lehdistökatsaus N:o 16. J. K. Paasikiven yksityisarkisto kansio 21. KA.

¹⁰Ks. puheen vastaanottoa käsitellyt luku.

SKP:n, että Kremlin hyvistä tarkoituksista. Tässä tilanteessa myös Leino-lakot olisivat saattaneet toimia kommunistien omia rivejäkin innostavana voimanosoituksena, mikä taas olisi saattanut aiheuttaa antikommunisteissa näiden puheita hillitsevää pelkoa ja niin edelleen. Spekulaatiota lienee turha tällä kohden viedä tämän pidemmälle.

Heinäkuun 1948 vaaleja pidettiin yleisesti ratkaisevina Suomen kohtalon kannalta. Vaalien merkitystä korostamalla haluttiin luultavasti propagoida kaikkia kansankerroksia äänestämään, mutta aikalaisten mielissä oli varmasti myös todellista murroskohdan tuntua. Tällaisia merkkejä on nähty myös jälkikäteistulkinnassa. Vaikka SKDL esiintyi hallitusneuvotteluissa yhtä vaateliaana kuin ennenkin, hallitus kuitenkin muodostettiin ilman kansandemokraatteja, mikä merkitsi pitkällä tähtäimellä sitä, että liitto syrjäytettiin hallitusyhteistyöstä seuraavaksi kahdeksaksitoista vuodeksi.

SKDL:n vaalitappio ja vaalituloksen pohjalta muodostettu sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus oli tyrmistys kommunisteille. Kehityksen kääntyminen takaisin taantumusta kohti oli täysin vastoin heidän kansandemokraattis-edistyksellistä maailmankuvaansa. Hertta Kuusinen lausui SKDL:n liittoneuvoston kokouksessa elokuussa 1948:

"Nyt kokeillaan läntisten esikuvien mukaista oikeistososiaalidemokraattista "kolmatta tietä", takaisin taantumukseen johtavaa tietä. Esikuvana on tällä kertaa ehkä jokin Italia, mutta unohdetaan jälleen sekä historian että maantieteen läksyt. Suomi ei ole Italia, emmekä me 30-luvulla vaan 40-luvulla uudessa historiallisessa tilanteessa, jossa aikanaan myös Italia selviytyy demokraattisena valtiona."¹¹

Keväällä 1948 oli ainakin puheissa ja joissakin käytännön menettelytavoissakin¹² käväisty Tšekkoslovakian tiellä, mutta kokonaisuudessaan kehitys näytti toiseen suuntaan. Pääsyynä tähän oli se, että Moskovalle riitti vähempi kuin monissa yhteiskuntapiireissä luultiin. Suomen tie mukailikin mielenkiintoisella tavalla kansainvälisen politiikan olosuhteita muistuttaen Hertta Kuusisen sanoin jossain määrin Italian tietä. Sielläkin kansandemokraattinen liitto oli kärsinyt vaalitappion ja kommunistien oli tyydyttävä opposition rajaamaan asemaan. Ratkaisevana erona oli - kuten Hertta Kuusinenkin pyrki "maantieteen läksyillä" osoittamaan - kuitenkin se, että

¹¹Hertta Kuusinen SKDL:n liittoneuvoston kokouksessa 2.8.1948, joka oli kutsuttu koolle hävittyjen vaalien ja oppositioon joutumisen vuoksi. Hallinnollinen jaosto. SKDL:n arkisto. Kansan Arkisto.

¹²Vrt. johdannon Tšekkoslovakiaa käsittelevä osio.

Italia sijaitsi selkeämmin lännen intressipiirissä¹³, kun taas Suomi kiikkui alkavilla puolueettomuuspyrkimyksillään kahden leirin välissä. Joka tapauksessa molempien maiden kommunistien oli nyt, näennäisenkin johtoaseman mentyä, opeteltava toimimaan länsimaisen demokratian puitteissa.

Karkeaa ja yksioikoista kausaliteettia noudattaen voidaan vetää lankoja yhteen: Messuhallin puhe antoi arvokasta materiaalia kesän 1948 vaalikamppailussa tarvittavaan propagandaan. Onnistuneen huhukampanjan seurauksena kommunisteille tuotettiin ratkaisevassa vaiheessa vaalitappio, mikä merkitsi kommunistien joutumista oppositioon. Vaalitappio ja oppositioasema yhdessä Kremlin hillitsemään pyrkivän ohjailun kanssa johtivat siihen, että sekä parlamentaarinen, että vallankumouksellinen tie suomalaiseen kansandemokratiaan suljettiin. Messuhallin puhe ja sen vastaanotto voidaan sijoittaa tässä prosessissa hyvinkin korostettuun asemaan. Toisaalta, vaikka sillä voidaan nähdäkin suurta merkitystä tapahtumien ketjussa, se sijainnee kuitenkin jossain tapahtumien kehityksen syy-seuraus -janan keskivaiheilla, yhtenä niistä tekijöistä, jotka olivat painamassa kehityksen kulkua tähän suuntaan.

4.2. Aikalaiskäsitys ja jälkiymmärrys

Tiettyyn historialliseen tapahtumaan liittyviä aikalaiskäsitteitä ja niistä tehtyjä jälkikäteistulkintoja vertailtaessa törmätään kysymyksenasetteluun, jossa on aina tilanteesta riippumatta samankaltaiset ainekset¹⁴. Toisaalta esillä on aikalainen, joka on nähnyt tapahtumat läheltä ja usein - ainakin vaaran vuosien kohdalla - myös kokenut ne syvästi. Häntä vastassa on historiantutkija, jonka on aikalaisien jättämistä asiakirjoista rakennettava tieteelliset vaatimukset täyttävä rekonstruktio.¹⁵ Tässä välitystehtävässä

¹³ Maa alkoiikin yhä vahvemmin suuntautua länteen. Italia muun muassa allekirjoitti 1948 Yhdysvaltojen kanssa 10-vuotisen ystävyys- ja kauppasopimuksen. Haataja 1988, s. 241.

¹⁴ Aikalaisistulkinnoina tarkoitetaan tässä, paitsi tapahtumien yhteydessä syntyneitä tulkintoja, myös vaaran vuosien lähihistoriantutkimusta esim. Hyvämäen Vaaran vuodet kuuluu tähän sarjaan. Jälkiymmärrys on puolestaan lähinnä historiantutkimuksen, mutta myös muistelmien yms. esilletuomaa tapahtuma-analyysejä.

¹⁵ Sekä historiantutkijalla että aikalaisistulkitsijalla on omat illuusionsa. Historiantutkijan otteessa on tiettyä jälkikäteistulkinnallista ylemmyyttä. Hän tietää sen, miten kaikki päättyy ja siksi hän katsoo oikeudekseen myös selittää, mistä kaikki johtuu. Historiantutkija käyttäytyykin toisinaan kuin romaanin kaikkietävä kertoja: hän kulkee tapahtumien lävitse selittäen ja tulkiten ja samalla hän uskoo aina tarpeen tullen voivansa käväistä katsomassa tapahtumia kenen tahansa asianosaisen näkökulmasta:

historioitsijalla on tuttu ongelma: toisaalta hänen on päästävä aikalaislähteen mahdollisen subjektiivisuuden yläpuolelle, mutta toisaalta aikalaisten jättämä asiakirja on ainoa todiste, mikä hänellä on käytettävänä. Tämän vuoksi on usein tietyllä tapaa väistämätöntä, että aikalaistulkinnan luutuneista käsityksistä suodattuu tiiviinkin seulan läpi aineksia tieteelliseen tutkimukseen. Tämä näkyy tiettyinä jäsenmalleina, kysymyksenasetteluina ja vaaranvuositutkimuksessa usein myös siinä, että periodimääritelmä otetaan annettuna.

Kesän 1948 eduskuntavaalimateriaalissa sosiaalidemokraatit kysyvät, kuten useat historioitsijat tämän jälkeen:

"Oletko tullut ajatelleeksi, että maamme itsenäisyys ja demokratia olivat vaarassa vv.1944-1948. Miten onnistuimme välttämään Tšhekkoslovakian tien?"¹⁶

Tämän vaalilehtisen lausunnossa voidaan nähdä jo selkeä linjaus aikakauden periodisoinnille. Lisäksi sosiaalidemokraatit, paitsi vahvistivat vallankaappausuhuja, selittivät jo samana keväänä vallankaappaus suunnitelmien johtuneen SKP:n sisäisen johdon kahtiajaosta maltilliseen ja radikaaliin linjaan. Suomen Sosiaalidemokraatin mukaan kommunistien agitaatiossa oli nähty rajuja otteita, kun taas toisaalla SKP:ssa oli puhuttu maltilliseen sävyyn. Tämä selittyi lehden mukaan sillä, että SKP:n sisällä ns. barrikadi-linja oli suunnitellut ominpäin radikaalimpaa toimintaa.¹⁷ Vaalilehtisen kysymykseen Tšhekkoslovakian tien välttämistä sosiaalidemokraateilla oli heidän omaa rooliaan korostava näkemyksensä. Sosiaalidemokraattien panos työväenliikkeessä nostettiin tässä torjuvassa työssä merkittävimpään asemaan. Tulkinnat vallankaappauksesta, SKP:n sisäisestä linjaerimielisyydestä ja sosiaalidemokraateista tilanteen ainoina ratkaisijoina osoittautuivat sitten varsin pitkäikäisiksi ja paikoin ne omaksuttiin historiankirjoitukseen aivan sellaisenaan. Sosiaalidemokraattinen aikalaisnäkemys kantoi näin hedelmää niin pitkälle, että paikoin voidaan puhua jopa jonkinasteisesta sosiaalidemokraattisesta historiantulkinnasta¹⁸.

Stalinin, Zdanovin, Pessin, Paasikiven. Tiettyyn rajaan asti näin voidaankin tehdä, ja siinä on historiantutkimuksen vahvuus, kuitenkin se, mitä asiakirjojen pohjalta voidaan rakentaa, on hyvin rajallista. Myös aikalaisilla on omat illuusionsa. He ovat eläneet, katsoneet läheltä ja siksi he uskovat tietävänsä. Kuitenkin todellisuus suostuu paljastamaan vain pienen palasen kerrallaan ja senkin usein oletusten läpi.

¹⁶SDP:n julkaisut 1946-1950. Eduskuntavaalit 1948. TA.

¹⁷Suomen Sosiaalidemokraatti 24.4.1948 N:o 111. "Vallankumous", josta ei tullut mitään. SKP:n sisäinen tilanne keväällä 1948.

¹⁸Esitän subjektiivisen arvioni: SDP:n tiedotusjaoston arkistosta löytyi varsin paljon syvällisiäkin tulkintoja aikakauden tapahtumista. Tiedotusjaosto olikin ilmeisesti perustettu muun ohella juuri tähän

Messuhallin puhetta koskevien tulkintojen kohdalla säilyy ainakin jonkinlainen illuusio uusimman historiantutkimuksen jälkiviisaudellisesta ylemmyydestä: Uusimmat tulkinnat ovat pääosin aikalaistulkintoja maltillisempia ja kattavampia, joskin toisinaan vahva aikalaistulkinta on osoittautunut yllättävän sitkeäksi¹⁹. Karkeasti jaoteltuna aikalaistulkintoja oli kaksi, kommunistinen ja ei-kommunistinen, joita historiantutkimuskin on usein hyödyntänyt sellaisenaan. Hienovaraisemmin tarkasteltuna myös näissä tulkinnoissa voidaan nähdä eroavaisuuksia. Puheen vastaanotossa esimerkiksi Nya Pressen myönsi Hertta Kuusisen puheen väärinymmärryksen. Samoin myönsivät muutamat muut lehdet, joskin määräävänä tausta-ajatuksena tuolloin oli se, että selittelyistä ja sanamuotojen tarkistuksista huolimatta Hertta Kuusisen voitiin selittää tarkoittaneen joka tapauksessa vallankaappausta. Kommunistinen tulkinta puheesta sitä vastoin ei juuri horjunut. Tämä kertonee ainakin siitä, että puolue halusi antaa vaikutelman homogeenisestä ajattelusta, jossa ei tehty virheitä. Virheeseen tai edes sanamuotojen lipsahduksenomaiseen horjuntaan ei siis näin syyllistynyt Hertta Kuusinen, mutta ei liioin myöskään Vapaan Sanan toimittaja.

Jälkiymmärrys on aikalaistulkintojen suorien lainauksien lisäksi pyrkinyt ainakin tämän tutkielman osalta kommunistisen ja ei-kommunistisen tulkinnan osittaissynteesistä muodostuvaan kokonaisanalyysiin.²⁰ Tällöin on pyritty huomioimaan se, miten erilaisista tulkinnallisista lähtökohdista vastapuolet tulivat. Moskovassa koulutetulle suomalaiselle emigranttikommunistille sanat parlamentarismi, kansanvalta tai itse vallankumouskin merkitsivät eri asiaa kuin Suomen oikeusvaltioon juurtuneille poliitikoille. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, että erilaisista maailmankuvista katsottuna jo itse Tšekkoslovakian tapahtumatkin näyttäytyivät erilaisina, saati sitten näiden epätarkka esimerkinomainen sovellus. Jos ei-kommunistinen tulkinta Hertta Kuusisen puheesta oli se, että hän oli johdattamassa Suomen kansaa Tšekkoslovakian kommunistien tielle, jälkiymmärrys on koettanut hillitä ja selittää: Hertta Kuusinen ei ensinnäkään sanonut niin ja toiseksi hän haaveistaan huolimatta vain toivoi, ei uskonut.

tarpeeseen. Näitä asiakirjoja lukiessa ei kuitenkaan voinut välttyä tietyltä tuttuuden kokemukselta. Joko tapahtumat oli nähty hyvin selkeästi (mikä on tietysti mahdollista, sillä SDP ilmeisesti panosti tiedotusjaoston työhön) tai sitten historiankirjoitus on koulun historiankirjoja myöten tiettyiltä osin seurailut sosiaalidemokraattista historiantulkintaa.

¹⁹Uusimpana osoituksena tästä voidaan pitää aiemmin siteerattuja Georg C. Ehrnroothin muistelmia.

²⁰Muuten historiantutkimuksen jälkiymmärrystä on käsitelty lähinnä johdantoluvussa.

Symbolit elävät kuitenkin rationaalisia ja perusteltuja tutkimustuloksiakin syvemmällä ja pidempään. Siksi Hertta Kuusinen yhä muistetaan siitä, mitä hän ei sanonut²¹. Tšekkoslovakian tie nousi aikalaistulkintoissa niin vahvaksi symboliksi tietyistä kansakuntaa uhanneista tapahtumista, että sillä on kaikupohjaa jopa jälkiymmärryksemme yli.

²¹Jotain syväänjuurtuneista käsityksistä kertoo se, että tyypillisin kysymys tutkimukseeni liittyen on yleisesti ja myös nuorten keskuudessa ollut: "Onko Hertta Kuusinen hän, joka sanoi: 'Tšekkoslovakian tie on myös meidän tiemme.?'"

5. LOPUKSI

Maaliskuun 24. päivänä 1948 Hertta Kuusinen piti vasemmiston yhteisrintamokokouksessa puheen, jossa hän toi esille tapahtumia Tšekkoslovakian lähimenneisyydestä. Tämän puheen pohjalta kansandemokraattien Vapaa Sana julkaisi referaatin, jossa keskeinen kohta Tšekkoslovakian tiestä tyypistyi alkuperäistä puhetta hieman uhkaavampaan muotoon. Hertta Kuusinen oli pyrkinyt puheellaan innostamaan joukkoja vaalityöhön, mutta samalla hän ehkä tahtoi myös herättää vastapuolella pelkoa ja varottaa näitä ryhtymästä kaappausyritykseen, niin kuin hän uskoi - tai halusi uskoa - Tšekkosloveniassa tapahtuneen. Suomalaiset kommunistit haaveilivat kyllä kansademokratiasta ja se oli heidän päämääränsä, mutta tämän päämäärän toteuttamiseen ilman Neuvostoliiton apua heillä ei ollut Tšekkoslovakian kommunisteihin verrattavia voimia. Myös Hertta Kuusinen tiesi tämän.

Tšekkoslovakian tapahtumat antoivat kuitenkin Messuhallin puheelle ja Vapaan Sanan referaatille sen omaa merkitystä suuremman kaikupohjan. Samoin Moskovan ohjeiden mukainen, YYA-sopimusta tukemaan tarkoitettu kommunistinen joukkoliike oli omiaan lisäämään huolta ei-kommunistisissa piireissä. Nämä nähtiin merkkeinä siitä, että kommunistit suunnittelivat vallankaappausta. Sosiaalidemokraattis-oikeistolainen rintama kuitenkin yhdistyi tämän kysymyksen yhteydessä ja aivan aidosta pelosta huolimatta se säilytti taistelutahtonsa ja pystyi kääntämään kommunistiuhan voitokseen. Melko vahvasta itseluottamuksesta kertovassa vaalipropagandassaan kaikki ei-kommunistiset puolueet hyödynsivät Hertta Kuusisen puhetta omiin tarkoituksiinsa. Käsiteanalyysiin ei ollut poliittisten ennakkoluulojen ja vaaranvuosidiskurssiin verhoutuneen kielenkäytön aikana mahdollisuutta, eikä toisaalta oivalletun propagandahyödyn vuoksi edes halua. Hertta Kuusisen selitysyrityksiä ja vielä vähemmän kommunistilehtien provosoivia vastakirjoituksia ei juuri otettu vakavasti. Erityisesti ulkomaiden lehdistö- ja diplomaattipiirit näkivät nämä tapahtumat oireellisina.

Stalin sai kuitenkin Suomen viralliselta johdolta YYA-sopimuksessa sen, mitä hän tuossa kansainvälisessä tilanteessa tarvitsi. SKP:n joukkoliike oli tehnyt tehtävänsä ja puolueen johdolle annettiin kehoitus lopettaa. YYA-sopimus ei taannut SKP:n toiveista huolimatta kommunisteille vahvempia asemia sisäpolitiikassa. Sen sijaan Messuhallin puheesta vauhtia saaneet vallankaappaushuhut saivat aikaan sen, että

armeija ja poliisi ryhtyivät mittaviin varotoimenpiteisiin. Nämä levottomuutta herättäneet tapahtumat nakersivat SKDL:n kannatuspohjaa, jolloin seurauksena oli vaalitappio kesän 1948 vaaleissa ja sitä kautta luopuminen hallitustyöstä.

Tähän vaaran vuodet perinteisesti päätetään. Vaaran vuosia ei luonnollisesti ollut niillä, jotka toivoivat ja odottivat tuota vaaraa, mutta heille sodanjälkeiset vuodet eivät olleet myöskään toivon vuosia. Todellisuudessa SKP oli heikoimmilla, kuin mihin sen kovissa puheissa sai toisinaan itse itsensäkin uskomaan. Kommunistit olivat tehneet vakavia virhelaskelmia, laiminlyöneet tilaisuuksia ja tehneet taktisia virheitä ja Otto Willen tytär tiesi sen. Mutta silti kommunistiseen maailmankuvaan kuului usko kansandemokraattiseen tulevaisuuteen. Kaksikymmentäviisi vuotta myöhemmin, miltei Messuhallin puheen vuosipäivänä Iltauutiset haastatteli Hertta Kuusista kevään 1948 tapahtumista:

"- Olitte mukana hallituksessa vuonna 1948, jolloin Suomen sanotaan olleen lähellä sosialistileiriin siirtymistä. Kuinka lähellä tuo ratkaisu todellisuudessa oli?

- Kyllä se oli täysin naurettava pelko, kylmän sodan huhutehtailua ja parjaukskampanja vailla vertaa. *Nyt olemme paljon lähempänä.*¹

Miten lähellä Hertta Kuusinen ajatteli Suomen tuolloin todellisuudessa olleen, jäi kuitenkin seitsemänkymmenluvulla - toisin kuin viimeisenä vaaran vuonna – vaille sen suurempia julkisia spekulatioita. Poliittinen ilmapiiri oli toinen.

¹ Iltauutiset 12.3.1973. Porvari voi nukkua rauhassa.

Ote Hertta Kuusisen Messuhallissa 24.3. 1948 pitämästä puheesta:

Työkansan Sanomat 25.3.1948.

"Kommunistit eivät ole koskaan kieltäytyneet yhteistyöstä sosialistien kanssa kun on kysymys työväenluokan eduista. Tänä päivänä on olemassa myös sosialisteja, jotka käsittävät, että työväen^{liikkeen} yhtenäisyys on välttämätön. Maaseudun työntekijät turvautuvat työväenluokkaan voidakseen taata tulevaisuutensa. Sivistyneistön edistyneimmät edustajat ymmärtävät, että sivistyneistön kurjistuminen on vältettävissä vain toimimalla yhdessä työväenliikkeen kanssa.

Tämän yhteisrintaman toteuttaminen on mahdollista myös meillä. Olkoon toista mieltä ne, joille suurporvarin pöydältä tipahtanut muru on kalliimpi kuin työkanan tulevaisuus. Koettakoon he lietsoa vanhaa, Hitlerin viljelemää taistelutunnusta kommunismia vastaan. Sehän ei ole johtanut mihinkään muuhun kuin kommunismin vahvistumiseen koko maailmassa. Ne, joille työväenluokan ja oman kansan hyvinvoinnin, koko olemassaolon perusedellytysten, rauhan ja edistyksen asia on kallis, eivät eksy tähän yllytykseen, vaan tarttuvat ojentamaamme kätteen. He eivät taantumuksen tavoin kauhistu siitä, että järjestysvalta on osaltaan uudistunut, että laillinen ja parlamenttaarisia oikeuksia nauttivat kommunistinen puolue osallistuu kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan ja koettaa hävittää sotapolitiikan ja fasistisen provokation ilmenemismuodot. Itseasiassa tähän astinen puhdistus on täysin riittämätön. Meidän demokratiaamme ja uuteen suuntaukseemme ei sovellu se, että rauhanrikkajilla ja kansanvallan vastustajilla on vielä mahdollisuus vaarantaa maataamme ja saattaa aikaan sekasortoa, että hentusia ja hähneen verrattavia sairausilmiöitä suvaitaan yhteiskuntaruumiissamme, että oikeaa asiaa, rauhaa ja rauhansopimuksen noudattamista puolustavia työläisiä kuulustellaan, että kansanvaltaisia kansalaisia painostetaan ja terrorisoidaan, että asekatkijöitä pidetään kuin kukkaa kämmenellä.

Nyt on käytyvä todelliseen oikeustaisteluun rauhan ja kansanvallan puolesta.

Puhutaan Tšhekkoslovakian tiestä. Joillekin on kauhistus se, että yritykset kumota Tšhekkoslovakian kansanottama suuntaus eivät onnistuneet, vaan että suunta vahvistui. Tšhekkoslovakian tie on se, että estetään ulkomaisen pääoman yllytyksestä yritetyt suunnanmuutokset. Mutta sen taakse tarvitaan laaja kansanrintama, parlamenttaarinen ja yhteiskunnallinen voima, joka edustaa kan-

san ehdotonta enemmistöä. Sellaisen enemmistön voittamisesta, joka ei salli minkään vaaran nousevan ja uhkaavan meidänkään kansamme tulevaisuutta, on nyt kysymys. Se on toteutettavissa kaikkien työtätekevien, rehellisten isänmaanystävien yhteistoinnilla.

Luokaamme sellainen yhteisrintama rauhan, maan ja leivän puolesta. Se ei synny taistelutta kaikkea ja kaikkia vastaan, jotka vahingoittavat kansaamme ja kansanvaltaa. Varustautukaamme siihen taisteluun ~~miten~~ kaikilla niillä keinoilla, joita vastastettu demokraattinen kehitys on antanut työtätekevien käsiin.

Ystävyys - ja yhteistyösopimus voimaan Suomen ja Neuvostoliiton välillä!

Ystävyys ja yhteistoiminta kaikkien rehellisten kansalaisten yhteensittäjäksi taistelussa rauhan ja kansamme hyvinvoinnin puolesta!

Leppymätön taistelu niitä vastaan, jotka tätä yhteisymmärrystä ja yhteistä etua vahingoittavat, hajoittavat työtätekevien taistelurivejä ja työskentelevät suurpääoman ja ulkomaisen yllätyksen innoittamina saattaakseen maamme jälleen niihin kärsimyksiin, joista sadattuhannet orvot ja lesket ovat todistuksena, jonka tuloksena on puute ja köyhyys.

Ei tuumaakaan taaksepäin, vaan aino askel eteenpäin rauhan suunnan, kansanvallan ja taloudellisen hyvinvoinnin tiellä!

LÄHTEET

ARKISTOT

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

J. K. Paasikiven yksityisarkisto

Sisäpolitiikka V kansiot 21, 35, 62 ja 63

Kansan Arkisto, Helsinki

Hertta Kuusisen yksityisarkisto

SKDL:n arkisto

Hallinnollisen jaoston pöytäkirjat

Työvaliokunnan pöytäkirjat 1948

Liittoneuvoston pöytäkirjat 1948

Toisen liittoneuvoston julkilausumat ja kannanotot 1948

Valistusjaoston arkisto

SKP:n arkisto

Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1948

Puolueneuvoston pöytäkirjat 1948

Tiedotusjaosto 1948

Keskustan ja Maaseudun arkisto (KMA), Helsinki

Maalaisliiton keskusarkisto

Puoluekokousten pöytäkirjat 1948

Puoluetoimisto Sanomakeskuksen lähetykset 1948

Eduskuntavaaliaineisto 1948

Porvarillisen työn arkisto (PTA), Helsinki

Kansallisen Kokoomuksen keskusarkisto

Puolueneuvoston pöytäkirjat 1948

Puoluekokousten ja keskusliiton kokousten pöytäkirjat 1948

Eduskuntavaaliaineisto 1948

Työväen arkisto (TA), Helsinki

SDP:n keskusarkisto

Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1948

Tiedotusosaston tiedotuksia 1948

SDP:n julkaisut 1948 (vaalimainoksia)

VIRALLISJULKAISUT

Eduskunta ja SKDL: vuosivälin 1945 - 1947 valtiopäivien päätöksiä 1948. Julk. SKDL. Helsinki.

Katsaus SKDL:n toimintaan 1. ja 2. liittokokouksen välisenä aikana 23.3.46. - 28.6.49. 1949. Kustannus oy Yhteistyön kirjapaino. Helsinki.

Katsaus SKP:n toimintaan 7. ja 8. puoluekokouksen välisenä aikana 1948. Kustannus oy Yhteistyön kirjapaino. Helsinki.

SKDL liittokokousalustukset ja päätöslauselmat 1946. Kustannus oy Yhteistyön kirjapaino. Helsinki.

SKDL:n ohjelma: hyväksytty SKDL:n toisessa liittokokouksessa 26.6. - 1.7.1949. Tampere.

SKP:n asiakirjoja vuosilta 1944 - 1948, 1974 Helsinki.

KIRJALLISUUS

Aave vai haave 1998. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran julkaisuja. Helsinki.

Adibekov 1994: Adibekov, Grant, Why Was The Communist Party Of Finland not admitted into the Cominform? Teoksessa Finnish-Soviet Relations 1944 - 1948. Toim. Jukka Nevakivi. Helsingin yliopiston poliittisen historian julkaisuja.

Agosti 1998: Agosti, Aldo, Palmiro Togliatti: The Italian Communist Party and International Communism. Teoksessa Communism. National and International. Studia Historica 58. Helsinki.

Beyer-Thoma 1990a: Beyer-Thoma, Hermann, Kommunisten und Sozialdemokraten in Finnland 1944-1948. Herrassowitz. Wiesbaden.

Beyer-Thoma 1990b: Beyer-Thoma, Hermann, Vasemmisto ja vaaran vuodet. Gummerus. Jyväskylä.

Demokratia, sosialismi, tulevaisuus 1993. Toim. Yrjö Hakanen. Demokraattinen sivistysliitto. Marxilainen foorumi -julkaisusarja. Helsinki. (Sisältää myös SKP:n 75-vuotisjuhlan ja puoluekonferenssin asiakirjat.)

Finnish-Soviet Relations 1944 - 1948, 1994. Toim. Jukka Nevakivi. Helsingin yliopiston poliittisen historian julkaisuja.

Fjodorov 1993: Fjodorov, Vladimir, Oliko SKP viides kolonna? Marxilainen foorumi. Demokraattinen sivistysliitto. Helsinki.

Haataja 1986: Haataja, Lauri, Vaaran vuodet ja realismi. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944 - 1948. Toim. Jukka Nevakivi. Tammi. Helsinki.

Haataja 1988: Haataja, Lauri, Demokratian opissa: SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto. Painokaari. Helsinki.

Haikara 1975: Haikara, Kalevi, Isänmaan vasen laita: SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Otava. Helsinki.

Hanhimäki 1996: Hanhimäki, Jussi M., Rinnakkaiseloä patoamassa: Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948 - 1956. Saarijärvi.

Hentilä 1986: Hentilä, Seppo, Pelkoa vai pelottelua? Sosiaalidemokraattien propaganda ja kommunistit. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944 - 1948. Toim. Jukka Nevakivi. Tammi. Helsinki.

Hyvämäki 1957 (1954): Hyvämäki, Lauri, Vaaran vuodet 1944 - 1948. Otava. Helsinki.

Hyvönen 1968: Hyvönen, Antti, SKP:n 50-vuotistaival: puolue aikakautensa kuvastajana. SKP:n valistusosasto. Helsinki.

Jussila 1990: Jussila, Osmo, Suomen tie 1944 - 1948: Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa? WSOY. Porvoo. Helsinki Juva.

Jussila 1995: Jussila, Osmo, Avautuvat arkistot ja pikahistorian vaarat. Julk. Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät. WSOY. Porvoo.

Keränen 1990: Keränen, Seppo, Moskovan tiellä. Urho Kekkonen ja Neuvostoliitto 1945 - 1980. Otava. Helsinki.

Kettunen 1996: Kettunen, Pauli, Miten suomalaista ja kommunistista oli suomalainen kommunismi? teoksessa Äänekäs kansa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Tampere.

Kuusinen 1947: Kuusinen, Hertta, Kaksikymmentäyhdeksän vuotta taistelua kansanvallan puolesta: Kansanedustaja Hertta Kuusisen puhe SKP:n vuosijuhlassa Messuhallissa 29.8.1947. Julk. SKP. Helsinki.

Kuusinen 1975: Kuusinen, Hertta, Vuodenaikain myrskyt, toim. Marja-Leena Mikkola, Kansankulttuuri. Helsinki.

Larmola 1994: Larmola, Heikki, Miksi Tsekkoslovakian tie ei ollut Suomen tie. Tsekkoslovakia ja Suomi Neuvostoliiton sodanjälkeisessä valtapiirissä. Historiallinen aikakauskirja 92 1994: 3. SHS. Helsinki.

Lazar 1998: Lazar, Marc, The French Communist Party And International Communism. Teoksessa Communism. National and International. Studia Historica 58. Helsinki.

Lehen 1972: Lehen, Tuure, Vallankaappaushölmöily 1948. Kansankulttuuri. Helsinki. Satakunnan yhteisvoima oy. Pori.

Leino 1973: Leino, Olle, Vem tackar Yrjö Leino? Suom. Raija Mattila. Kuka oli Yrjö Leino. Tammi. Helsinki.

Leino 1990: Leino, Olle, Ännu ett brev. Vielä yksi kirje. Suom. Eeva Heikkinen. Hertta Kuusisen dramaattinen elämä ja rakkaus Yrjö Leinoon. WSOY. Juva.

Leino 1991 (1958): Leino, Yrjö, Kommunisti sisäministerinä. Tammi. Helsinki.

Leppänen 1994: Leppänen, Veli-Pekka, Ohranasta oppositioon: kommunistit Helsingissä 1944-51. Julkaisija SKP:n Helsingin piirijärjestö ry. Kansan sivistystyön liitto. Tammer-paino. Tampere.

Majander 1994: Majander, Mikko, "Vaaran vuodet" 1944-48 neuvostolähteiden valossa. Historiallinen aikakauskirja 1994:4. SHS. Helsinki.

Nevakivi 1983: Nevakivi, Jukka, Maanalaista diplomatiiaa vuosilta 1944 - 1948 jolloin kylmä sota teki tuloaan Pohjolaan. Tammi. Helsinki.

Nevakivi 1993: Nevakivi, Jukka, Ratkaiseva välirauha: miksi Suomea ei neuvostolaistettu? Historiallinen aikakauskirja 1993:3. SHS. Helsinki.

Nevakivi 1995: Nevakivi, Jukka, Zdanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostolaistettu? Otava. Helsinki.

Otto Wille Kuusinen: Suomalainen internationalisti, 1971. Toim. Marja-Leena Mikkola Kansankulttuuri. Helsinki.

Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944 - 1948, 1986: toim. Jukka Nevakivi. Tammi. Helsinki.

Paasikivi 1985: Paasikivi, Juho, Kusti, J.K.Paasikiven päiväkirjat 1944 - 1956 ensimmäinen osa 28.6.1944 - 24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. WSOY. Porvoo. Helsinki. Juva.

Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat 1996. Vastapaino. Tampere.

Polttila 1975: Polttila, Brita, Hertta Kuusinen - ihmisen tie. Tammi. Kansankulttuurin kirjapaino. Helsinki

Polvinen 1999: Polvinen, Tuomo, J.K. Paasikivi: Valtiomiehen elämäntyö 1944 - 1948. WSOY. Porvoo. Helsinki. Juva.

Rautkallio 1979: Rautkallio, Hannu, Suomen suunta 1945 - 1948. Weilin&Göös. Savonlinna.

Rentola 1986a: Rentola, Kimmo, "Ehkä mekin olisimme erehtyneet siihen...". SKP ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen virtaukset 1944-1948. Tiede ja edistys 4/1986. Gummerus. Jyväskylä.

Rentola 1986b: Rentola, Kimmo, "Kto kogo?" - kommunistit ja Paasikivi. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944 - 1948, 1986: toim. Jukka Nevakivi. Tammi. Helsinki.

Rentola 1994: Rentola, Kimmo, Pessi ja illuusiot: neuvostojohto ja suomalainen kommunismi 1944 - 1948. Julk. Historiallinen aikakauskirja 92 1994: 3. SHS. Helsinki.

Rentola 1995a: Rentola, Kimmo, Kaappauskevät 1948. Julk. Mitä missä milloin: kansalaisen vuosikirja 1996. 46.vuosikerta. Otava. Helsinki.

Rentola 1995b: Rentola, Kimmo, SKP yritti iskuryhmillä valtaan 1948. Julk. Helsingin Sanomat 13.1.1995. Sanoma oy. Helsinki.

Rentola 1995c: Rentola, Kimmo, Unkarin tiellä: SKP:n pyrkimys valtaan keväällä 1948. Julk. Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät. WSOY. Porvoo.

Rentola 1996: Rentola, Kimmo, Hertta Kuusinen: Vaikutusvaltainen naispoliittikko. Julk. Kansallisgalleria: suuret suomalaiset osa 3. Weilin&Göös. Espoo.

Rentola 1997: Rentola, Kimmo, Niin kylmää, että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947 - 1958. Toinen painos. Otava. Helsinki.

Serfaty 1980: Serfaty, Simon, The United States And The PCI: The Year Of Decision 1947. Teoksessa The Italian Communist Party: Yesterday, Today And Tomorrow. European Studies N:o 05. Aldwych Press. London.

Suojanen 1988: Suojanen, Päivikki, Ylipuhujat: Viestinnän näkökulmia uskuntoon ja politiikkaan. Kirjapaja.

Suomen lehdistön historia 3, 5-7. 1988. päätoim. Päiviö Tommila. Gummerus. Jyväskylä.

Tommila 1998: Tommila, Päiviö, Sanomia kaikille: Suomen lehdistön historia. Edita. Helsinki.

Terzi 1980: Terzi, Claudio, The PCI, Eurocommunism and The Soviet Union. Teoksessa The Italian Communist Party: Yesterday, Today And Tomorrow. European Studies N:o 05. Aldwych Press. London.

Upton 1970: Upton, Anthony F., Communism in Finland suom. Sirkka Upton. Kommunismi Suomessa. Kirjayhtymä. Helsinki.

Ylitalo 1978: Ylitalo, Raymond, J., Salasanomia Helsingistä Washingtoniin. Muistelmia ja dokumentteja vuosilta 1946 - 48. Suom. ja toim. Lauri Toiviainen. Otava. Helsinki.

MUISTELMAT

Ehrnrooth 1999: Ehrnrooth, Georg C., Simma med Krokodilerna suom. Mirja itkonen Krokotiilien keskellä: Muistelmia kylmän sodan vuosikymmeniltä. Schilds. Gummerus. Jyväskylä.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Peltola 1992: Peltola, Jarmo, "Ilmiantajat ja puolueen vastaiset": SKP:n puoluekuri vuosina 1944- 1948. Pro gradu -tutkielma Tampereen yliopiston historian laitoksella.

Sinkari 1995: Sinkari, Jari, Pyjamantaskupuhe: Pääministeri Urho Kekkosen ulkopoliittinen aloite 23.1.1952 ja sen vastaanotto. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksella.

Vesikansa 1999: Vesikansa, Jarkko, Henkinen asekatkenta, "Porvarillisen Suomen" harjoittaman kommunisminvastaisen järjestötoiminnan organisointi vuosina 1944-1975. Väitöskirjatyön tutkimussuunnitelma Helsingin yliopiston poliittisen historian jatkokoulutusseminaarissa.

SANOMALEHDET

Aatami 1948
Aamulehti 1948
Dagens Nyheter 1948
Der Spiegel 1948
Der Tages Spiegel 1948
De Waarheid 1948
Helsingin Sanomat 1948 ja 1995

Hufvudstadsbladet 1948
Iltasanomat 1948
Iltauutiset 1973
Izvestija 1948
Kommunisti 1948
Keskisuomalainen 1948
Maakansa 1948
Morgon-Tidningen 1948
New York Times 1948
Nya Pressen 1948
Satakunnan Kansa 1948
Stockholmstidningen 1948
Suomen Sosialidemokraatti 1948
Svenska Dagbladet 1948
Trow 1948
Työkansan Sanomat 1948
Uusi Suomi 1948
Vapaa Sana 1948
Washington Evening Star 1948
Washingtonpost 1948

SUULLISESTI TIETOJA ANTANEET

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran järjestämässä graduntekijöiden tapaamisessa 29.1.2000 Helsingissä ja Kansan Arkistolla lokakuussa 1999 ja tammihelmikuussa 2000.

Elina Katainen
Pirkko Kotila
Kimmo Rentola